

Lapszámunkat magyar költőnőket ábrázoló portrék reprodukcióival illusztráltuk. A felvételeket Oláh Katalin Kinga gyűjtötte.

Nemzeti ünnepünk alkalmából, 2022. március 15-én több szerzőnk is művészeti díjat kapott. Kossuth-díjban részesült **Király László** költő, író, műfordító, Széchenyi-díjban **M. Kiss Sándor** történész, tudományos igazgató, professor emeritus, Magyarország Babérkoszorúja díjban **Kontra Ferenc** író, **Nagy Zoltán Mihály** író, költő, **Péntek Imre** költő, kritikus, újságíró, szerkesztő, József Attila-díjban **Halmai Tamás** költő, esszéista, **Ködöböcz Gábor** irodalomtörténész, egyetemi docens, **Tomaji Attila** költő, irodalomtörténész, Herczeg Ferenc-díjban **Deák-Sárosi László**, a Magyarságkutató Intézet és az Országos Széchényi Könyvtár tudományos munkatársa, Németh Lajos-díjban **Banner Zoltán** művészettörténész, író, előadóművész, továbbá Magyar Érdemrend Lovagkereszt polgári tagozat kitüntetésben részesült **Végh Attila** költő, próza- és esszéíró. Gratulálunk a díjazottaknak!

SZEMHATÁR

- 3 | Marcsák Gergely: *Elgurult üveggolyó*
- 4 | Czigány György: *Bűn-e?; Öregen*
- 5 | Tamás Menyhért: *Újbóli leltár*
- 7 | Árkossy István: *De profundis*
- 9 | Filip Tamás: *Köszönöm, Polonius; Fonódó*
- 10 | Lázár Balázs: *Utószó*
- 12 | Stancsics Erzsébet: *Apám*
- 15 | Szentmártoni János: *Egy este az iszkázi kertben*
- 17 | Zóka Péter: *A család Utassy József költészetében*
- 21 | Báger Gusztáv: *Szomorú vasárnap; Őstitok*
- 22 | Zöldy Pál: *Pipacsok*
- 25 | Rónai Balázs Zoltán: *Az honszeretetről*
- 27 | Farkas B. Szabina: *Az erdő zsebében;*
- 28 | *Fehér napok;*
- 30 | *Csipkezene*
- 32 | Király Farkas: *A zöld férfi*
- 33 | Z. Németh István: *Sós; Tönk*
- 34 | Gömöri György: *Norwid 2021-ben*
- 40 | Cyprian Kamil Norwid: *Idegek*
- 41 | Lajtos Nóra: *lélekfodor*
- 42 | L. Simon László: *Kabdebó Lóránt emlékére*
- 44 | Miklya Zsolt: *Párkány; Égmolnár*
- 45 | Márkus Béla: *Sarkadi Imre és Debrecen*
- 51 | Tóth László: *Esszé; Égbekiáltó*

NYITOTT MŰHELY

- 52 | Zsille Gábor: „Egyszer csak a vers elkezd engedelmeskedni...”
Beszélgetés Tóth Lászlóval

KÖNYVSZEMLE

- 62 | Molnár Eszter: „Tündér szemekkel üres mezőkre”
Infinitívusz. Kortárs művészek Pilinszky János-tükre
- 64 | Hegedűs Imre János: *Utazás térben és időben*
Szilágyi István: A hóhér könnyei
- 67 | Oláh András: *Rajzolt világban*
Kocsis Csaba: Megrajzolom az ebédet
- 69 | Boldogh Dezső: *Más ez a nyár*
Simon Adri: Tizenöt halál
- 71 | Kégl Ildikó: *Izzó versnyelvben foganó nők*
Varga Melinda: Tizenkét kagyló

MAGYAR NAPLÓ

A Magyar
Írószövetség
lapja

Megjelenik havonta
ISSN 0865291 0

A szerkesztőség címe (Írott Szó Alapítvány)

1092 Budapest, Ferenc krt. 14.

Levelezési cím: **1450 Budapest, Pf. 77.**

Számlázási cím: **1062 Bp., Bajza u. 18.**

Telefon/fax: **413-6672, 413-6673**

Központi e-mail cím és előfizetés:

info@magyarnaplo.hu

Elérhetőségünk a világhálón:

www.magyarnaplo.hu

www.facebook.com/magyarnaplo

Kiadja az Írott Szó Alapítvány

(1092 Bp., Ferenc krt. 14.)

és a Magyar Napló Kiadó Kft.

(1062 Bp., Bajza utca 18.)

Terjeszti a Magyar Lapterjesztő Zrt.

(1097 Bp., Táblás u. 32.)

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Zrt.

Postacím: 1900 Budapest

Előfizetésben megrendelhető az ország
bármely postáján, a hírlapot kézbesítőknél,
a www.posta.hu WEBSHOP-ban

(<https://eshop.posta.hu/storef>),

e-mailen a hirlapelofizetes@posta.hu címen,

telefonon a 06-1-767-8262 számon,

levélben a MP Zrt. 1900 Budapest címen.

Külföldre és külföldön előfizethető

a Magyar Posta Zrt.-nél: a www.posta.hu

WEBSHOP-ban

(<https://eshop.posta.hu/storef>),

1900 Budapest,

06-1-767-8262,

hirlapelofizetes@posta.hu

Belföldi előfizetési díjak:

Egy évre 7500 Ft, fél évre 3900 Ft.

Nyomda: Pannónia Nyomda Kft.

(1139 Bp., Frangepán u. 16.)

**A folyóirat megrendelhető
szerkesztőségünkben is:**

• személyesen:

1092 Budapest, Ferenc krt. 14. I/5.

• levélben: **1450 Budapest, Pf.: 77.**

• telefonon: **06-1-413-6672**

• e-mailen: **info@magyarnaplo.hu**

Szerkesztőbizottság: Jókai Anna (örökös elnök),

Báger Gusztáv, Erős Kinga, Horváth Antal, Kalász Márton,

Kő Pál, Salamon Konrád, Szakály Sándor, Vasy Géza

Újraalapító főszerkesztő: Oláh János

Főszerkesztő: **Jánosi Zoltán**

E-mail: janosizoltan@magyarnaplo.hu

Mobil: (70) 388-7035

Főszerkesztő-helyettes: **Bíró Gergely** (próza)

E-mail: proza@magyarnaplo.hu

Mobil: (70) 388-7031

MUNKATÁRSÁK

Berta Zsolt

(Magyar Napló Könyvesbolt)

Mobil: (70) 421-9580

E-mail: magyarnaplokb@gmail.com

Berta-Havasajai Matild (terjesztés, előfizetés)

E-mail: bertahavasajaim@magyarnaplo.hu

Mobil: (70) 410-5784

Bíró Máté (szerkesztő)

E-mail: biromate@magyarnaplo.hu

Bornemissza Ádám (tördelőszerkesztő)

Ekler Andrea (tanulmány)

E-mail: ekler.andreaanna@gmail.com

Mobil: (30) 444-6573

Hambalkó Dalma (szerkesztő, Oláh János szerkesztői ösztöndíjas)

E-mail: hambalkodalma@magyarnaplo.hu

Kajtár Tamásné Judit (ügyintéző)

E-mail: kajtarjudit@magyarnaplo.hu

Mirtse Zsuzsa (Könyvszemle)

E-mail: kritika.magyarnaplo@gmail.com

Nemes Attila (Nyitott Műhely, marketing)

E-mail: nemesattila@magyarnaplo.hu

Mobil: (70) 421-7962

Szentmártoni Anikó (szerkesztőségi titkár, pénzügy)

E-mail: szentmartonia@magyarnaplo.hu

Mobil: (70) 388-7030

Szentmártoni János (ügyvezető)

Zsiga Kristóf (ügyvezető, könyvkiadás)

E-mail: zsigakristof@magyarnaplo.hu

Mobil: (70) 388-7033

Zsille Gábor (vers)

E-mail: vers@magyarnaplo.hu

Mobil: (70) 421-8147

Címlap- és belívtér: **Vincze Judit**

Grafikai kivitelezés: **Oláh Máttyás László**

A címlapon: **Tóth László** (Fotó: Vadóc Dávid)

*Meg nem rendelt kéziratot nem őrzünk meg,
és nem küldünk vissza. Minden felbélyegzett,
válaszborítékkal ellátott levélre válaszolunk.*

Elgurult üveggolyó

Marcsák Gergely
(1990, Kincseshomok)
költő, verséneklő, Beregszászon él,
Gérecz Attila-díjas

József Attilának

A tudatalattiba égett fotók szorongást kódolnak belém, minden lépést és gondolatot meghatározó lenyomatokká válnak. A virtuális valóságban, amelybe a kíváncsiság napról napra egyre jobban beszorít, nem lehet különbséget tenni igazság és koholmány között, a maga módján igaz információ is a tűzérségi tűz meghosszabbított karjaként támad. Az idővonal egyik iránya a jövő helyett sötét, végtelenített jelenvalósággá sorvad, a másik mintha meg sem történt volna. Csak emlékezetem érzékelteti a múltat. És hiába vágyom a nemrég még kárhoztatott, bárgyú tartalmakra, hiába szeretnék újra az iskolai kéményt rögzítő acélköteleken csimpaszkodó gyerek lenni, nem látok mást, csak Mariupol rakétákkal szétlőtt születését, meg amit a fantáziám még ehhez társít.

Kedves József Attila, miért nem említette, vagy miért nem tudta, hogy van gyámoltalanabb teremtmény a szükségét végző vadállatnál? Miért nem egy vajúdo anyára gondolt, szülőcsatornájában rekedt gyermekével, aki körül éppen romba dől a világ? Egyes régi, jól bevált hasonlatok megrogynak, mint a téglafalak, és beborítja őket az idővonalamról szivárgó, egyre sűrűsödő fekete füst. Megeszik őket a tömött vonatokon hozzánk menekülő, kimerült és farkaséhes családok. Nekik ugyanis már nincs

hová hazamenniük, hazájuk sem a földön, sem a magasban nem marad, tavaszuk nem a születése, születésük nem az életé. Újrakezdésük az örömtelen élni akarás kényszere.

A márciusi nap még sosem volt ennyire messze a földnek e szegletétől, sugarai egyenesen megdermesztik világunkat. A kipattanni készülő rügynek pedig két lehetősége van: falain belül háborúba kezd, és kívülről alig hallható, apró ágyúlövésekkel felőrli önmagát, vagy kinyílik, levelet és virágot bont, amivel kigúnyolja – ha már vigasztalni nem lehet – az embert, és kacagni fog lelki törpeségén. Remélem, a józan ész után a természet már nem hagy minket cserben. Ám, amíg az egyaránt nevetés és sajnálat tárgyává vált gyermek a békét, a gondjaira bízott, szekrény alá gurult üveggolyót piszkálgatja, a költőnek is kezdenie kell valamit önmaga helyzetével.

A múzsák már rég nem engedik meg maguknak azt a luxust, hogy fegyverek között hallgassanak, csakhogy a művészethez a válasz vagy annak lehetősége: a remény miatt fordulunk, nekem pedig permanens pusztulásunkon kívül lassan nem jut más az eszembe. Veszteni való híján mégis leírom: legyen béke.

Marcsák Gergely

Czigány György

Bűn-e?

Bűn-e a boldogság,
mikor a gyász göröngyei,
csak a fekete föld
ad neki életet –
mikor a temető szélén
porban égő földút fordul
az égre: micsoda virágzás!
Bűn-e a remény,
mikor a gazzal fölvert árok
mélyén bujdokol a forrás,
a csupasz sárban
nyílnak ki fényei,
bízunk csöndben, csobogásban.
Bűn-e a szeretet,
mikor test és test borul össze
szomorú ölekezésben,
az éjszaka súlyos függönyét
halk nevetés hasítja föl,
hajnal!
Bűn-e az imádság,
mikor Istent elfeledtük,
és csak a hallgatás van hátra,
a tárgyaltalan, riadt könyörgés,
de az a hirtelen szomjúság is
a halálnál nagyobb lehetetlenért.

Czigány György
(1931, Budapest) költő,
József Attila- és Magyar
Örökség-díjas

Öregem

Tudatlanságát elfogadja,
és ámulva néz láthatatlant.
Rejtőzik zengő napsütésbe,
és gyászát öleli magához.

Tamás Menyhért
(1940, Hadikfalva)
költő, író, Budapesten él,
Kossuth-díjas

Tamás Menyhért

Újbóli leltár

Előhang

*Megitták a szemünket
ez a történelem*
kaput szívet nyitottunk
vércsepp a múlt
és ködcsepp a jelen*

1. Múlt idő, gyűlt idő;
nyolcvan-túl,
szegélyén megannyi
számúzott út, ösvény,
küllőkre bénult szó,
túlélésből tért félelem,
sorsvonal, égakarát?
végül is hazaorsóztunk.
2. Csak arra emlékezz,
ami megtart, ébresztem
magam, csak arra,
a többi a nappalé,
a visszamért sötétségé –
úgy számláld éveidet,
ígétlen ígéivel;
halni készül Európa!
3. Sejtés sejtést szül,
igézem a szót,
a reggelt, az estét,
a tavaszodó rügyet,
a merész sövénykort –
szólítom, kérve kérem
a gyökérvívőket,
esküdjünk az Ősi Napra!
4. Virushír: *hétfő-kedden*
készülhet. Kaffka Margit
villan eszembe. Készülök.
Mielőtt alám merül a szoba,
lélegzetemre forr a vágyott
Végtelen, készülök –
először érzem: halált
lehel a levegőég!
5. Órákra pillantok,
örzendő időm hírvivőjére,
ködlő szemem távolát
keresi, a süllyedő csöndet,
hátha feledteti, feledtetni
tudja a fehér gyászú
ágyasort, koporsóink
néma vonulását.
6. Kiáltanom kellene,
fájdalmasat kiáltani,
eleve rendelésed szerint,
kárhozat e végzetes idő –
kérlek, Uram, kegyelmes
Jézusom, Ember-
Egészünkkel, vonj magad-
közel, s ments ki ítéleted alól.

* Weöres Sándor

7.

Hallgat az Úr! Mi más
tehetnék, hallgatásába
merülök, a gondolkodásra
nevelő csöndre, ahogy
Tamási mondta volt: hallgasd
végig, túlmért szüneténél,
kezd magadat keresni,
meglásd, arcodig vezet.

8.

Hallgatok. Csak a halált
hallom, az osztott éneket,
ének mögött a ki nem beszélt
fájdalmat, hova veszünk,
meddig sebezhetnek még?,
gyűrűzi az illyési gond;
jelöltek vagyunk, homloktól
süllyedő sírunkig, jelöltek!

9.

A lázálmot nem tartom
zuhanásnak, ha hihető
ébresztéssel ébreszt
zuhanás-helyt', emel,
rebegve is jövendőt rebeg,
megtartásul rám szíjazza
a reggelt – holnap is erővel
szóljon perlekedésem!

10.

Vesztünkbe rohantunk,
selypeg utánunk, századokat
ismétlőn, a jövevény beszéd,
mondjad, csak mondjad,
ahogy a székel asszonyát
csicsígtatja – csak mondjátok,
ismételném, ha tudnám:
szájszéki szó beszél belőlük.

11.

Bénít, kiskoromtól bénít,
hogy szájszéli beszédre
fecsérlem a szót, s nem arra,
amit valaha mélynél is
mélyebb időnkől hoztunk.
ízesítő örömétől szívtől szívig
szívül a szó – évelő virágkert.
Bajvívó gondolat.

12.

Ne kelljen sokadszor mondanom,
a föld akaratából zarándokoltam
haza, rátekintéssel: a költészet
szülőföldjéről, Bukovinából
Pannóniába, ahonnét Paul
Celan indult, Szajna-halálig,
nekem pedig érzékenyítő
tüdővést kínált e szelíd táj!

13.

Janus Mester! Szivárgott felém
a Janus-ének-beszéd, nyúltam
képzelt írotáblája után, vonzott,
sodort a kettős szívdobogás,
a Pannon-szirmú latin,
s a Múzsát nélkülöző latin,
Lennék törpe is én,
csak ne gyötörjön a kór.

14.

Bevárom a délutánt, az érlelő
napszentültét – hetven évem
óta leghittebb napszakom,
szűrt levélfényben láttat,
minden perce elszabadult
áradat, hagyom, hogy elleljen –
sodrásában is érezzem,
született világom világol.

Árkossy István
(1943, Kolozsvár) festő-
művész, grafikus, Budapesten
él, Arany János-díjas

Árkossy István

De profundis

„a mélységekből kiáltok hozzád, Uram,
füled figyeljen fel könyörgő szavamra.”

Most, amikor pattanásig feszülnek a délkörök és hosszúsági körök idegszájai; most, amikor minden felpörög a túlspannoltság járványának haláltáncában, ó Uram, még jó, hogy legalább a Nap lenyugszik, hogy lehet kis nyugalma a matuzsálemi bölcsnek, aki körbehordozván fényes tekintetét a luciferi sötétségen, jól ismeri, amit az arisztotelészi és platóni szellem még nem súghatott meg neki – de mára még az origamiként kibomló Hubble űrtávcső infravörös tapogatói is tudnak –, hogy a sziporkázó világanyagot beszípokázó fekete lyukak rostájában egyszer vége mindennek, úgyis eljövend, még a Napé is; persze, lesz még egy állófogadásos utolsó ítélet és azt követő fellebbezés, amire legvégső fokon döntés születik: a nagy bummra a nagy recss, s utána örökre megpihenhet az elfáradt Idő, ha már amúgy is annyira eljárt felette az idő.

Közben megnyúlik minden dimenzió, mint egy kozmikus cekker tejúti legutolsó bevásárláskor a világlét haloványan elvillanó tünevényében, s meglehet, hogy ezt önmagára nézve nem tartja majd kötelezőnek a Nagy Csillag, így szokása, rendje, módja szerint másnap újra felkel, de miért is ne kelne, mindaddig, amíg nap-nap után még békésen megteheti. Nem úgy, mint Dózsa, akinek egyetlen felkelése is vérvörös napzártával végeztetett be, trónjának izzó fénye ráborult a frissen emelt paraszthalmokra, alkonyidőben, farkasvakságban, a fájdalomkiáltások oratóriumától kísérve és kísértve,

a felfordulástól nem látva, nem hallva a távolból már közeledő ezerötszázhuszonhatot sem.

Ma a Janus-arcú Idő csalóka barázdáit megmutatja, besomfordál a polaritást váltó intim emberi szférákba, a szerelmi kétszögek, háromszögek és sokszögek plusz-mínusz kombinációinak új típusú családi geometriájába, miközben kint, mohába süppedve feketén bólogat a kopjafa romja, és már a nyárfa kontúrjai is reszketnek szöges ellentétben a szögesdrótokkal, felharsan a szemet szemért, az őrszemet őrszemért segélykiáltása, paradigmát vált a módi, a nappal és az éjszaka válnak, ettől fogva minden a kvantumfizika határozatlansági relációival lesz mérhető, vagy a grafika fekete-fehér végletességébe feszített ember képével.

A golyóálló mellények és a békeálló mellények divatja lesz befutó minden kifutón, s dehogyan baj, ha az anyaföld rögeihez kötöten, csendben meghúzódva marad fenn – de fennmarad – a kötött rím, a szabadvers szállhat kedvére, akár disszidálhat is, úgysem lesz belőle dráma, mint ahogy egy satnya festmény elhibázott ecsetvonása sem életveszélyes manőver, mondjuk egy kialvatlanul megejtett művi beavatkozásnál előadódó verőér véletlenszerű elmetszéséhez képest.

Égi jelzésért, fénytüneteményért esedezik a kor, tán vár valami biztatót fentről a Térdő kikötőjének mennyei magasából, ahonnan tekintve szédítő a mélység, lent apró fekete pontok rajzanak és rajzolnak apró fekete vona-

lakat, a rendeltetés megkerülhetetlen célkezesztjeit, s töpreng a perc, jó-e, szükséges-e, érdemes-e felállítani személyiségükben, létezésükben, légzésükben korlátozott népcsoportok totemoszlopai helyett terepszínűvé kaméleonodó hadoszlopokat, madár- és emberijesztőket, mit sem kímélve a lelki terhek cipelőjét, az egyszer már felemelkedett és kiegyenesedett emberi test megroppant gerincoszlopát.

A Duna-csatornán, a La Manche csatornán, a pénz-, a könny- és az idegcsatornákon, az érdekkapcsolódások szakítópróbás lengőhídjai alatt, a közlekedőedények sétálóútcainak rendje szerint a világtársadalmi moralitás egy Titanic biztonságával horzsolja végig az eljegesült emberi elhidegültséget, éppen akkor, amikor a globális felmelegedés paradigmájának előrejelzéseként egy gyorsítottzéssel megváltozik a világ, megfagy a légkör, olvad a jég, Grönland és Izland sarki fényjátékkal búcsúzik Hófehérkétől, évről évre több lesz a meleg, jön a melegebb és a még melegebb, a klímaváltozás nemcsak átmeneti pubertás-gyermekhangon köszön be, hanem, mint dörgő szentencia a sokkolt idő tartósan megváltozott minőségi faktoraként is, amit már jó párszor megtapasztaltunk, és persze azt is, hogy igencsak korán érkezett, ezért rövidülhet az átlagéletkor, létrejön a kapcsolat a szupercellák és a szóróparcellák között, s tán az sem mindegy, hogy gyufafejűek hada, vagy Händel zenei káprázata, fantáziája játszik a tűzzel és a vízzel.

Ám az csaknem mindegy, hogy Claudius Mathias versében, vagy Schubert g-moll vonós-négyesében üzen a sors *A halál és a leányka* randevújáról, a végső légyott-szimbólumáról,

a vonzás és a taszítás kényszerének szívekbe költözött hullámhosszáról értekezve, mivel minden kapcsolatnak eleje és vége is van, a lét csak puha átmenet, idő-kérdés, ám az időmérés egyenes vonalú, egyenletes mozgása mégis többdallamú, hiszen ma nemcsak ma van, hanem tegnap is van, és holnap is van, relatív az egzisztencia momentuma, aszerint, hogy mit honnan vizslatunk, mekkora a perspektivikus látószög-nyitás, vagy hogy éppen milyen magas dombon, halmon, csúcson áll az a hokedli, amelyről körbehordozzuk tekintetünk.

Világunk idősíkokból összebuherált planetáris feketedoboz a jövő számára, érzékeny alkalmi sötétkamra a sötét anyag pelerinjével borítva, ahova csupán egyetlen parányi égi ponton tör be az isteni fény sugar, elvakít, olykor már úgy érezzük, mintha valamiféle rendelkezés történt volna a látásunkkal, hisz egyre sűrűbben van baj a képek élességével, csak a kések élességével nincs soha semmi baj, ó, azal rég nincs gond ebben a meggörbültnek definiált, demitizált, demoralizált és nyúlásra deformált relativitás-kalitkában, északtól délig, Borneótól a celebekig. S vajon tehet-e egyáltalán valaki valamit a jobbulás iránt, ha igen, mi-ben áll az a jobbulás? Tán abból, hogy a történelemillatú világcipóból, a létezés szintiszta életaranyából lesz végre, jut végre bőséggel tenyérbe kenyér, omlós püspökfalatok búza és mandula zamatával, vagy amit magunknak süttöttünk, kisütöttünk, nem lesz, ki elfogyassza, s marad a mű érintetlenül, aranyszoborrá dermedten egy pusztává kopott planétán, immár egyszer s mindenkorra.

Budapest, 2022. február 10.

Filip Tamás

(1960, Budapest)
költő, szerkesztő, jogász,
József Attila-díjas

Filip Tamás

Köszönöm, Polonius

Harcoldj az utolsó vaktöltényig,
és ha elfogytak, kiabálj,
vegyél magadra bundát, ha
a megfagyott könyvtárba lépsz,
próbáld meg kitalálni, mi van
a sáskák imáiban, és miért jut
kamikaze-élet a tiszavirágoknak.
Táplálkozz szegényeidből,
és meglátod, jóllaksz,
keress magadban ellenségeket,
és győzd le őket,
légy tükör, mely magába néz,
és látja saját becsukott szemét.
Rab vagy, tudod, hát porkoláboddal
légy jóban, hátha álruhás király,
meddő szülőkkel légy udvarias,
amikor gyermekükről beszélnek,
és ne feledd: verseid szolgálja vagy,
agyaddal, szíveddel nem érik be:
ők egészsedet akarják.

Fonódó

A Vágy villamosa is aluszik,
ajtaja nyitva maradt.
Fölülök rá, mert hívogat.

Jegyem nincs, minek is lenne,
hiszen én nem vagyok, csak kitaláltak.

Az ajtók záródnak, Isten vezet,
a világ tele van egymásba
fonódó sorsokkal, sínekkel.

A megállók neve is milyen furcsa:
Tükör, Remény, Angyal, Tollpihe.

Lázár Balázs

Utószó

*A 222 éve született Vörösmarty Mihály
emlékére (is)*

Lázár Balázs
(1975, Szolnok) költő,
színművész, Budapesten él,
Bella István-díjas

Midőn ezt írtam, nyitva volt a gép,
Tört-fájl nem virult a hon lapjain.
Maszk nélkül élt az ember, ment a hajsza,
Pörgött a pénz, a rendszer működött,
Lángost sütött, hajnalban kelt a pék,
S a dolgos, izzadt homlokát törölvén
Mindenki tudta, hogy rendben utalnak
A sok munkáért, melyért fáradott.
Emelkedtek a fizetések, ami
A számlaszámon pontban megjelent.

Fogyasztott és költekezett a nép,
Mevenni vágyván bicajt, csolnakot,
Mely által a Balatont már egy új, egy
Trendibb tárgyon tekerje, ringja körbe.
Hallottuk a hírt. Tévé és hírportál
Visszhangozák azt. S a keresetlen
Szónak helye lett egy pillanatig.
Mély csend nőtt és rombolt le térerőt.
A vírus ölt. Szervszaggató heve
Embereket lélegeztető gépre
Tett, s terjesztette durva átkait.
Tüskepofájában rothadt a végzet,
S a sejteket rombolva itt akut
Gyulladást kelt rossz tüdők roncsain,
Vak kéjjel holt hörgőkbe okádva be
Membránmosolya mérgező magját.
És folyton-folyvást torzított az ész,
Félt egymástól fiatal és öreg,
S ahol fertőzött, orron át, a szájbán,
Megnyúltak láthatatlan árnyai.

Válogatunk rossz döntések közül,
S míg nem értjük, hogy van ez az egész,
A világot két vállra fekteti.
Bár tél van, nincs fagy, nincs hó, csak halál.
A tú elgörbült,
S nem jutott át fokán a balga ember,
Aki elhagyta, majd megölte Istent,
És saját világot teremtven bűnnel,
Ott áll a szirten, és az állatok,
Növények félik mindenek felett,
S zengik dicsőségét a süket kövek.

Majd eljön a tartós gyász s a panasz:
Hiába, hogy vakcinákat veszen,
Míg homloka hidegen gyöngyözik,
A tajgán a permafroszt fölengedend,
S metán-robbanás a táj hamvain
Új vírusokkal nyit halálkaput.
Kérdjük, bár hangunk a semmibe ér:
Hová tevénk beoltatlan fiaink?

gróf Bethlen Kata

Stancsics Erzsébet

Apám

Stancsics Erzsébet
(1944, Székesfehérvár)
író, költő, Budapesten él

Sosem tudtam írni a szüleimről. Visszatartott valami szemérmes személyesség, lámpaláz, izgalom a szándék útja és az esetleges céltévesztés miatt. Ha bele is fogtam, sosem az jött ki belőle, amit szerettem volna. Eldobtam, s egy idő után újra próbálkoztam, sajnos rossz eredménnyel. Lehet, ha valakinek megmutatom, elismerően nyilatkozik róla, de erre sosem került sor. Hiszen önmagam előtt is szégyenlősen kezeltem személyüket, hogyne tartott volna vissza idegen előtt az a bizonyos szemérem és lámpaláz!

Családi könyvemben szüleimnek is szenteltem egy-egy, hosszabb lélegzetű írást, de azok konkrét tényekre, eseményekre épültek, kevésbé líraiak. Bár a muníciót, amit életem során használok, ők tarisznnyázták fel rám, indítottak útnak vele, mégsem tudtam soha megfogalmazni ennek a gesztusnak a jelentőségét, érzelmi hátterét, lelki szivárványát, örökké sajnó, szép emlékét. Szegény vagyok ezen a téren a gyönyörűen fogalmazó, csillogó ékköveket formázgató anya-versek szerzőihez képest!

Úgy emlékszem vissza, hogy apám gyerekkoromban nem sokat törődött velem. Felnőtté kellett válni ahhoz, hogy ezt a benyomást felülbíráljam és átértékeljem. Persze, hogy kevesebbet volt velem, hiszen egykeresős családkban ő teremtette elő a háború utáni szűkös megélhetéshez a pénzt. Neki is mindent előről kellett kezdeni, az államosítások után a családnak semmije sem maradt. Elképesztően sokat dolgozott, a mai fiatalok számára felfoghatatlanul. Amikor délutánonként hazaért a munka-

helyéről, láttam, már a kapuban gombolta kabátját, hogy mire beér, csak le kelljen vennie, és folytathassa rossz munkásruhájában a házzal kapcsolatos teendőit. Ugyanis hozzánk iparos sosem tette be a lábát, apám minden szakmunkát egyedül meg tudott csinálni. Úgy mondták: ezermester volt.

Egy szem lányaként csak elfogadtam és természetesen vettem, ami általa körülvett: a korát erősen megelőző komfortot. A háború utáni játékhányos időkben kis szerszámaim, apró satupadom, faanyagom volt, először baba-bútorok készítésére tanított meg. Mikor már jól ment a gyalulás, szögelés, komplikáltabb műveleteket is végezhettem. Tőle tanultam meg a motorok szeretetét is. Neki egész élete ezzel telt el: a háború előtt saját családi cégük teherfuvarozója volt, miután azt is elvették, sofőrként helyezkedett el egy építőipari vállalatnál. Nyáron elvitt magával a szállításokra segítségnek, „mitfárernek”, amolyan hátramoszdítónak. Sokkal több dolga volt így, mert állandóan figyelnie kellett rám, hogy buzgóságomban ne-hogy valami bajt csináljak. Nem mert otthagyni egyedül a sofőr-kabinban sem, mert képes voltam elindítani a többtonnás teherautót. Úgy döntött, inkább megtanít vezetni. Ülbe vett, mert a lábam nem ért volna le a pedálokhoz, s a hatalmas kormánykerék alatt kukucskálva néztem az utat és forgattam a volánt.

Ebédet szállított az építkezésekre, hátul, a zárt részben voltak a nagy alumínium edények. Érkezése előtt a munkások már kiálltak az út mellé, várták a fuvart. Ilyenkor lebukott

az ülésre, hogy ne vegyék észre, s az éhes vára-
kozók csak azt látták, hogy egy nyolc év körüli
kislány vezeti be a hatalmas járművet a telepre.
Kikaptak az ülésről, összecsókoltak, s akkor
látták meg nevető apámat a műszerfal előtt
lehajolva. Az ő lábai kezelték a féket, kuplungot,
gázt, az én kezem a kormányt. Összedolgoz-
tunk.

Talán ekkor nőttünk így össze, egészen ad-
dig, míg hetvenéves kora táján abba nem hagy-
ta a vezetést. Sosem volt balesete, a táv, amit
megtett, többszöröse az egyenlítőnek, ezért az
Autóklubtól kitüntetés is kapott. Büszke volt
rá. Rám még inkább, mert látta, hogy „előtte az
utódja”. Fia nem lévén, tett róla, hogy lánya
sem babával játszott, hanem szerszámokkal.
Hetvenévesen azt mondta: „Most már nem ve-
zetek tovább, mert romlanak a reflexeim. Ha
valahová el kell utaznom, mostantól majd te
viszel engem...” (Pedig hol volt még akkor az
életveszélyes közlekedési morál és forgalom!)
Átfordulás és csöndesedés volt ez, egy felém
küldött mosoly kíséretében. Neki akkor jött
meg az a tisztulat, amikor magba sűrűsödik
az élet, és földbe kívánczik. A befelé fordulás,
a megértés kora jött el, a szükséges önvizsgá-
laté. Mosolygva tette le azt, ami addig az élete
volt.

Még nyolc évet élt az elhatározás után. Sok-
szor mentünk ragyogóan tiszta, örökké újsze-
rűen karbantartott Trabantjával közös szülő-
városunkba, Székesfehérvárra. Végiglátogattuk
a még élő rokonokat, s azokat a helyeket, ame-
lyek valamiért kedvesek és fontosak voltak neki.
Úgy mutogatta a várost, mintha az öröksége-
met hagyná rám. Ha most ott járok, mindent
az ő szemével nézek. Tudom, hogy rá sem ismerne a metropolisszá silányult királyok váro-
sára, amelyre olyan büszke volt – joggal. Gyors-
büfék, Burger Kingek vannak a kiskocsmák,
családi vendéglők helyén, ahol annyiszor kap-
tunk be egy zónapörköltet. Nincs meg a János
öccse által vezetett Topogó sem, ahol megfor-

dult a vasárnapi mise után Székesfehérvár ipa-
rosainak színe-java, egy kisfröccs, egy pohár
sör mellett megvitatni az üzletet. Az elegáns
Ősfehérvár is bezárt, régóta elfelejtették ki-
nyitni. Talán, ha megéri egy külföldi befektető-
nek... A bányató mellett luxusétterem épült, az
ő idejében még vadregényes erdő vette körül
a vadkacsák lakta vizet. Régi fénykép őrzi
anyámat, ahogy áll a sziklameredélyen, kezé-
ben egy légpuskával, alakját visszatükrözi a tó
vize. 1943 nyara volt akkor. Velem volt váran-
dós...

Egyetlen lányaként, örököséként mit is ör-
ök belőle, amit megmutathatok másoknak,
idegeneknek? Talán azokat a ritka pillanatokat

Unger Ilona

merem elmondani, amikor megpihent. Kertje útkövezőjeként leült néha a járda szegélyére, kulacsából hűtötte égő torkát, és felnézett az égre. Látom azt is, amint felmászik az öklömnyi gyümölcsöket termő kajszibarack fánkra, és megrázza. Kapkodom fel a legszebbeket, hamvas húsú magján csordul karomra az édes lé: néha most is átszól hozzám a kerítésen a gyerekkor ízével. Fenn a fán pihent csak meg, nekítámasztotta hátát egy vastag ágnek, s pár pillanatig onnan is felnézett az égre.

Hosszú évek fehéredtek ki benne és mögüle, s a szív, az a kis malom hetvennyolc évet morzsolta le monoton muzsikájával. Nem kapott ő sem végkielégítést a történelemtől. Tudta, hogy a történelmi igazságtétel csupán önvigasztalás lenne. Az időben nincs igazság, csak a kudarcok elővételezése. Ami pedig van, az csak a megismételhetetlen és helyrehozhatatlan múlt jele.

Olyan az emlék róla, mint a hó: íztelen, nyers és valóságos, s ha hozzáérünk, elillan, kifolyik a kezünkéből. Apám is eltűnt valahol a nagy fehérségben, a fényben. Talán azt leste percnyi pihenései közben, mikor tekintete az eget pásztázta?

Színes egyénisége olyan volt, mint a régi fekete-fehér fotók. Mert a fekete-fehér is el tud mondani minden színt, azzal, ahogy a durvától a gyöngédig megfogalmazza az árnyalatokat. A fekete-fehér, mondhatnánk, amolyan eszperantó tolmácsa a színeknek vagy a kettes számszámrendszernek. Apám kevésbé színes időszakokban is meglelte a maga kárminpirosát, vad-feketéjét, emlékező-kékjét. Hát még akkor, amikor a szivárvány minden színét villantotta fel az ifjúság feledhetetlen spektrumából! Micsoda egyéniségeket gyűjtött ábrázolójának az ő kora!

Keveset beszélt, de a szavak lebegő ritmusával, szinte jelzők nélkül, plasztikus, takarékos igehasználattal írogatta körül szülő-századának megpróbáltatásait. Csak még egy kis mosolyt rájuk pingált önszántából, úgy, mintha számtalan gyertya világa lobogna, s hozzá a

muzsika is olyan halk volt, mint a hajnali álmó árnyéka. Mert lélekcserező idők jártak akkoriban. Csak a lélek figyelme marasztja még azt, ami eltűnni iparkodik szemünk elől. Kicsit olyan volt, mint Mózes, egy világháború utáni, koldus ország sivatagában. Hányszor bukott el, hányszor állt talpra, fogott új munkába, nem számolgatva, milyen eredménnyel! Mert lehetett minden irreális, ami volt, csak egy nem, amiért élt: a vele született szemérmes szenvedély, az öröm, bánat, kudarc, és végül befejezetlen, szép munkája. Minden alkotás, kiugró teljesítmény vagy maga az élet is koncentráció eredménye. De van-e nagyobb, összpontosításra készítető erő a fájdalomnál? A szenvedés – amelyből bőségesen kijutott neki – az ember legmélyebb önértékelése. Ha volt – márpedig tudom, hogy volt –, akkor ezzel értékelte önmagát.

Apám sok régi percét őrzi emlékezetem, gyöngédséggel és szívtáji nyomással a bordáim mögött. Nem beszélek róla, mert a szemérem elnémítja a száját, homályossá teszi a szemet. Lehet, hogy ezt is tőle örökölttem...

Még látom, amint lépdél hazafelé, közvilágítás nincs, csendes éjszaka van. Hátán a végtelen, átláthatatlan, csillagtalan éjszaka, kezében egyetlen világossággal: egy elemlámpával. Motozó árnyékát körülfonja a felkavaró és megrendítő 20. század embertelen szorítása. Mi, akik ma reflektorok, zuhatagos, fényes üvegportálok között tervezünk és álmodunk, bennünket ki fog majd megérteni?

Már apám is elment örökre testvérei után. Legidősebbként túlélte mindkettőt, nagyon megszenvedte, hiányoztak neki. Mindene volt a családja. Emlegette, hogy nincs lajtorja az égbe, ahhoz meg kell halni, hogy odajussunk. Már nem mosolyog rám öreg fotelja sem, melynek ölében olyan jó volt gondolkodni a múltról, nagyálmú időkről, motorok bűgéséről, a régi Fehérvárról. Most már ő is örökké álmodni fog. De mekkorát álmodhat az ember a mindenségről?

Szentmártoni János
(1975, Budapest)
költő, író, szerkesztő,
Babérkoszorú-díjas

Szentmártoni János

Egy este az iszkázi kertben

Mert amiként kezdtem:
gyalogosan, bicikliháton,
azt a démonjaival küzdő
valakit nem találok.
Tán mert itt ért véget,
akár a gyerekkora,
mit nagy sporttáskában
cipelt el idáig,
akkor még nem tudta, hova.
A kidőlt kerítés mellől
elé robajló szarvas
úgy megigézte,
hogy aludni sem bírt aznap éjjel,
reggelig azt nézte.
Megértette, hogy hazaért.
Az első napokon még reszketett.
Aztán elkezdett magában beszélni.
Sorról sorra rakta rendbe életét,
akár egy partot ért férfi.
Magába szívta ez a kert,
s forgatta tengelye körül:
széltőlcsérek az őszi levélzuhatagot.
Úgy járta ezt a dervistáncot,
hogy azt hitte, mindent odahagyott,
ami sokáig lefelé húzta a mélybe,
s csak ő nem vette észre.
Éjszakánként a Költő verseihez
kötözte magát,
s akkor is állta a semmi
csábító tekintetét,
mikor a kötél már a húsába vájt.

De aztán valami eltört.
Valami elárultatott.
S nem menthetem föl magam:
hogy ja kérem, én nem voltam ott.
Hisz én vagyok az elárult
s az áruló is!
Csak a kert, csak a ház,
csak a vers, ami áll még.
Legyen hát sok csatangoló,
önfejű pimasznak ajándék!
Törjön be itt, mint rossz csikó,
erre amúgy is van hagyománya.
S minél makacsabb az istenadta,
később annál kevésbé bánja.

Most olyan ismerős itt minden.
A zúgó gyümölcsfák,
a kerek kút bagolyként gubbasztó árnya,
az üres padok
esőruhában fénylő magánya,
a határ peremén szétömlő
alkonyi tenger, melyen bárkák
egy-egy távoli fa lombkoronája,
s a regény, mit e falak közt írtam egy télen,
oltalmat kereső társaim: katicák s pókok
asztalilámpa-fénykörében.
De aki itt egykor otthonra lelt,
ma csak egy vendég.
Talán hűsége, mi felmenti tettét.
S hogy olykor, amikor lát is,
iszkázi szemmel nézi,
ami a világból még megéri.

A szomszéd faluból most népzene fut át,
 lihegő hírnök, leültetem, kimérem borát,
 megvendégelem, én, az álnok,
 s mielőtt tovairamodik,

 hogy másokat is táncba hívjon,
 elszedem a vámot:
 jókedvem aranyát,
 s csak utána engedem tovább.
 Ücsörgök még egy darabig,
 míg körbeszó az esti szél,
 hallgatom, mert holmi búcsúról beszél.
 „Nem végleges” – mondja,
 de valakit most itt kell hagynak...,
 akit a kutyák akkor régen
 úgy megugattak.
 Engedjem őt itt szabadon,
 ahogy felépült vadakat szokás,
 hadd bóklásszon a kertben,
 kötözze magát versek árbócahoz,
 izzó szemében a rendrakás éhségével –
 s ha elengedtem, indulhatok,
 néha majd összecsigünk,
 mintha volna itt vétel.

Mert amiként kezdtem:
 gyalogosan, bicikliráton,
 magam mögött hagyva
 önemésztő árvaságom,
 azt a pillanatot,
 azt a találkozást
 már hiába várom.
 Eltűntem itt mindörökre.

S aki belőlem akkor tovább lépett,
 csak szavak mérlegén
 porciózza a mindenséget.
 Mégis: tele van velem ez a föld:
 átszövöm, mint a gyökerek,
 átzúgom, mint a gyümölcsfák lombjai...,
 annyira itt maradtam,
 hogy lehetetlen kimondani.
 Ahogy én is..., bármerre járok,
 bármerre élek,
 csordultig telten ezzel a tájjal,
 ezzel a kerttel,
 ezzel a ház körül
 szétterülő emlékezettel
 – hogy már igazából fogalmam sincs,
 kit hagyok itt.
 Magamat-e,
 vagy azt az egykori sehonnait.
 S bár már nem gyalogosan távozom,
 hogy a szemközti megálló
 hajnali kórója legyek
 – autó szippant ki e tájból,
 mintha takarítana utánam,
 már nem az égnek,
 csupán az ülésnek vetve hátam:
 úgy távolodom majd erről a helyről,
 mint anyám mellől,
 aki bár túl korán hagyott itt végleg,
 de a tekintete azóta is rajtam,
 hogy szinte éget.

Nagy László emlékház, 2021. szeptember

Zóka Péter
(1983, Kaposfő)
filozófus, történész

Zóka Péter

A család Utassy József költészetében

„És tudjátok nevét az árvaságnak?”
(Pilinszky János: *Apokrif*)

A líra már az antik görögség méhében fogant európai kezdetei óta a legszemélyesebb érzelmek kifejezőeszköze volt. Apollón lantja a dal hajlékonyságával és természetességével tudta megszólaltatni a legösszetettebb, más módon kifejezhetetlen érzelmeket is. A 20. század második felére odáig jutottunk, hogy a sorsot, az életutat, a történetet, az élettényeket abszolút mértékben devalválva, egyesek magát a szerzőt is igyekeztek kiiktatni az irodalmi diskurzusból. A neves francia filozófus, Roland Barthes egyenesen *A szerző haláláról*¹ értekezett az 1960-as évek végén. Pedig, ahogy Mérei Ferenc Kossuth-díjas pszichológus tanítja – jómagam igazat adok neki ebben –, az életünkből kell pszichológiát csinálni. Hozzátehetjük: költészetet pedig nem is lehet másból, különben hamissá válik a dal, diszsonánssá, életidegenné. A történet sohasem a múlttól szól, hanem mindig a jelenről (és a jövőről). Életút és életmű mindig összefonódik, akár akarja a szerző vagy a befogadó, akár nem. Az értelmezés kerete mindig történeti, minden egyéb csak illúzió, *Fény a bilincsen*, ha úgy tetszik. Utassy József természetes hajlású dalaiban Apollón lantja visszhangzik, lírai életműve tökéletes egységbe olvad életútjával, ezért e kettő csak párhuzamosságukban tárgyalható.

Arra a kérdésre, hogy a család mint szeretetközösség milyen módon jelenik meg Utassy

József lírájában, legteljesebb és legadekvátabb választ Szemes Péter *„Testvér a csillagokkal” – Írások Utassy Józsefről*² című esszémonográfiájában, Nagy Gábor – a költőről szóló monográfiáján túl³ – a *„Keresztfa vagyok, eleven keresztfa” avagy Utassy József öt sebe*⁴ című tanulmányában, valamint Utassyné Horváth Erzsébet *„Sétáló sírköved vagyok” – Apakép, apanyomok Utassy József költészetében*⁵, és a *Versekbe fonódott élet – négy tételben*⁶ című írásaiban találhatunk. Arra teszek kísérletet, hogy szintéziseremtő szándékkal néhány lírai párhuzam felvillantása által állítsam fókuszba a témát.

Tanulmányom címéül és prologusául egy Pilinszky János-idézetet választottam az *Apokrif* című verséből: „És tudjátok nevét az árvaságnak? / És tudjátok, miféle fájdalom / tapossa itt az örökös sötétet [...] a mélyvilági kint ismeritek?” E rövid szemelvény, úgy gondolom, érzékletesen megvilágítja írásom egyik

1 Barthes, Roland: *A szerző halála*. In: *Uő.: A szöveg öröme*. Osiris Kiadó, Budapest, 1996. 50–55.

2 Szemes Péter: *„Testvér a csillagokkal” – Írások Utassy Józsefről*. Pannónia Kulturális Egyesület, Kaposvár, 2020.

3 Nagy Gábor: *Utassy József*. MMA Kiadó, Budapest, 2018.

4 Nagy Gábor: *„Keresztfa vagyok, eleven keresztfa” avagy Utassy József öt sebe*. Pannon Tükör, 2011/2. 8–12.

5 Utassyné Horváth Erzsébet: *„Sétáló sírköved vagyok” – Apakép, apanyomok Utassy József életében, költészetében*. Somogy, 2014/1. 29–37.

6 Utassy Józsefné: *Versekbe fonódott élet – négy tételben*. (Lejegyezte és szerkesztette: Péntes Csaba.) Pannon Tükör, 2017/2. 78–82.

lényeges mondanivalóját Utassy József családtagjaihoz való viszonya kapcsán, róluk szóló költeményeit ugyanis én elsősorban a hiánygyönyörű dalainak tartom. A Nagy Gábor által tárgyalt – fentebb hivatkozott – „öt nagy Utassy-seb” közül három is családi vonatkozású: az Apa, az Anya és a Fiú. A hiány Szemes Péter által említett⁷ „fekete körei” valamennyiüket körbefonják az Utassy-életműben. Persze, ahogy Szemes Péter találóan megfogalmazza, a kép azért árnyaltabb ennél, hiszen az Anyát és a Fiút a szeretet „piros körei” is átölelik, míg a lírai életmű negyedik családi főalakja, a hitves egyértelműen ez utóbbihoz kapcsolható.

Utassy József (Dzsó) – meglehetősen nehéz anyagi körülmények között élő – szülei Bükk-szenterzsébeten éltek és kötöttek házasságot 1935-ben. Bár Dzsó Ózdon született, eszmélődése, gyermekkorra e kicsiny faluhoz kötötte, amelyet szülőföldjének tartott. A települést alapvetően négy família népesítette be: a Zay, a Szilák, az Utassy és a Ködmön családok, akik melléknevekkel különböztették meg egymást. Dzsó – a költő önmagára is mindig így utalt – édesapja, Utassy Vadász József kilenc esztendővel volt idősebb édesanyjánál, Kiss Margitnál.

Az apa keményen dolgozott, hogy a bükk-szenterzsébeti „alvégen” bérelt kicsiny házból végre sajátba költöztethesse családját a „felvégen”. Háromévi németországi mezőgazdasági munka után erre végre lehetőség nyílt, és miután megszületett a kicsi Dzsó 1941. március 23-án, még azon a nyáron elkezdődhetett a szoba-konyhás ház építése. Az – elképzelt – családi idillről a *Ház épül* című vers tanúskodik: „én meg az árnyékban / alszom vagy leskelek / hol anyám hol apám / csókolja meg arcom”.⁸ A szerető, gondoskodó Apa alakja a *Diófa* című költeményben teljesedik ki: „Ünnep van, szerszám- / szentséges ünnep! / Apám a kertben / diófát

ültet”. A családi idillt a megérkezett SAS-behívó zúzta darabokra. Az édesapa 1942. november 19-én ölelhette át utoljára kisfiát. Az aknavetőknél teljesített szolgálatot a 23. gyalogezred katonájaként a Donnál. Részt vett az urivi és voronyezsi harcokban is. A nagy visszavonuláskor a mínusz negyven fokos hidegben egy német katona lelőtte magyar társát, a kincset érő abrak zabért, és a testen átütő fáradt golyó eltörte az édesapa jobb combcsontjának felső részét is. Bajtársai két hétig vontatták magukkal a dermesztő fagyban, míg egy tűzvonalbeli kötözőhelyről végre a minszki hadikórházba került, mindhiába. Harmadfokú fagyási sérülései, óriási vérvesztése következtében életét vesztette 1943. február 19-én. *Gyászdoboza* a következő hónapban érkezett meg, benne másfél esztendő kisfia és felesége fényképével. Az Apa elvesztése, hiánya révén érzett mérhetetlen fájdalom soha be nem hegedő, krisztusi sebként hatja át a lírai életművet, és permanensen jelen van a költő első verseskötetétől az utolsóig. „Anyámnak hősi halott a párja, / méhe a szerelem hullaháza” – írja Dzsó *Kit koldus házámnak hívok* című versében, aki fokozatosan feketedik e „hősi halott” szomorú mementójává: „Ahogy telnek-múlnak az évek: / egyre árvább leszek, papa. [...] Őszök piros lombja pereg rám: sétáló sírköved vagyok” – vallja *Ahogy telnek* című költeményében.

Az Anyához fűződő ambivalens viszony jól tetten érhető a költői életút és életmű párhuzamosságában. A mindössze huszonöt esztendősen özvegységre jutott édesanya a rokonság segítségével igyekezett megbirkózni a rá nehezedő súlyos terhekkkel. Nem véletlen, hogy még a gyászév letelte előtt, tíz hónap után élettársat választott a szomszéd falu sánta susztere személyében. Erre a nehézségeken túl gyermeke is szelíden presszionálta. Utassy József így ír *Curriculum vitae*-jében: „Én meg már apukát akartam, aki szeret engem, és vesz nekem néha cukrot is, ha jó kisfiú leszek”. Az új kapcsolat

7 Szemes Péter: i. m. 203.

8 Az Utassy-idézetek forrása: reader.dia.hu

tizenöt esztendeje ugyan enyhítette a család anyagi terheit, ám újabb mély sebeket ejtett a lelkekben mind az édesanya, mind a gyermek viszonylatában. Az évek múlásával az egyre sokasodó veszekedések során az egykori „napraforgó arcú asszony” egyre inkább a „magány nagyasszonyává” és „borok bizalmas barátnő-jévé” vált. A költő első verseskötete, a *Tüzem, lobogóm!* 1969-es megjelenését az édesanya nem fogadta kitörő lelkesedéssel: „Anyám, / ilyenkor másutt estélyt adnak / pezsgős, / parádés, / pazar díszvacsorát: / te meg a földhöz vágod / könyvet, / és rikácsolod / hogy szarsz a költészetemre” – írja Utassy *Első könyvem fogadtatása* című versében. Az édesanyához fűződő, szintén a hiányhoz kapcsolható érzelmek *A kofa* című versben sűrűsödnek össze katartikus őszinteséggel: „te nem szeretted apámat, sem engem! / De nem imádtad, nem ám a susztert sem. / Csak magadat! S a pénzt! A bort! A flörtöt! / Csoda, hogy eddig el nem vitt az ördög! / Kofa voltál, anyám, kofa, kofa! / Magadhoz hű, de hozzám mostoha!” Az Anyára irányuló negatív érzelmi töltetű művek ellentétjeként említhetők a *Magány* című vers három sora: „Kicsi ház, pöttöm. / Kapujában vár, vigyáz: / anyám örökkön” vagy az édesanya elvesztésének fájdmáról valló 1998. VII. 23. című gyászdal: „Temetem Édesanyámat. / Bölcsőjéig zokogom el őt. / Szíve-men akkora bánat: / telehalom a temetőt.”

Megjegyzendő, hogy noha a mostohaapáról a lírai életműben – és az édesanya által elmondottak alapján – valóban meglehetősen kegyetlen kép rajzolódik ki („Részeg a sánta suszter, részeg. / Jön, leveri a fecskéfészket.” – írja Dzsó *A sánta suszterben*), ennek ellenére a költő *Curriculum vitae*-jében és özvegyének visszaemlékezéseiben egy pozitívabb kép rajzolódik ki róla, aki a legnehezebb háborús években is anyagi jólétet biztosított a családnak – még méz is gyakran került az asztalra –, s aki kiscsizmával vagy gombos harmonikával lepte meg a gyermek Utassyt.

Berde Mária

A harmadik nagy hiányt egyetlen Fiának elvesztése jelentette a költő számára. Ifjabb Utassy József életének 20. évében távozott a földi világból 1989-ben, krónikus betegsége okán. Dzsó 1991-ben megjelent *Keserves* című kötetének fiúsírató versei alighanem a bánat legszebb virágai a 20. századi magyar lírában. A *Rédicsi aprószent* című költeményben még a jövő reménységeként mutatja be gyermekét a világnak: „Íme, U. J. pólyás fia! / Azt csak sejtí még a zene: / kis xilofon bordáira / mit is ütöget a szíve”, a *Fiamhoz* című versben a felnövő és munkába álló gyermekre tekintő büszke szülő öröme visszhangzik. A fiúsíratók sorát megnyitó *Szarkóma* („Megkértem fiamat: / egyezne bele, hogy / jobb lábát levágják”) után a *Bánat* soraiban a már beteg, megcsonkított fiú és a tovább csonkolt szülői lélek keserve jajdul fel vigasztalhatatlanul. Miután a *Krónikus osztály* ajtaja végleg bezárult a gyermek mögött, a *Gyász-éj* haikujának soraiban már a krisztusi kín, a mérhetetlen veszteség és égető hiány tör fel-

színre a dal hajlékony könnyedségével: „Akko-
ra hold van, / recseg-ropog a mennybolt. / Fiam
a földben.” Az első felindulás Istenre irányuló,
pusztító erejű dühe után (1989) a *Napáldozat*
zárlatában – „Fiam halott. Ha van Isten, / véle
van” – az agyonkínzott, mezítelen lélek térdre
borulva fordul a teremtő felé, míg az *Utad végén*
zárlata – „rengesd fiad emlékét úgy, / miként
bölcsőjét ringattad!” – az állandósult, vákuum-
ként beszippantó hiányról tudósít, amelyben
a csillagi csöndet legfeljebb egy üresen járó hin-
ta halk nyikorgása töri meg.

Az emlékezés könnyek tengerében született
gyöngyei, mint a *Les rám aombok résein*, az *Egy
kisfiút kerget a tenger*, vagy a *Fiam!* című versek,
egy reménnyel teljes, ám torzóban maradt,
széttűzött fiatal élet édes-keserű mementói.

A kongó hiányokon túl vannak olyan család-
tagok is, akiket a szeretet tüzeinek melege övez
a lírai életműben. Ilyen szereplő a valódin túl
az igazi, a választott anya, vagyis az anyós,
a „kis rédicsei örökmozgó asszony [...] akinek
megkérte kezét / a munka” – amint a *Nehogy itt
hagyj!* című versben írja a költő.

A másik ilyen családtag a hitves, Utassyné
Horváth Erzsébet, vagy ahogy mindenki szólít-
ja: Zsóka. Megismerkedésükről és az együtt
töltött évekről *Versekbe fonódott élet – négy té-
telben* című írásából nyerhet bepillantást az
olvasó. A költő atyamestere, Nagy László azt
kérde híres költeményében: „S ki viszi át fogá-
ban tartva / a Szerelmet a túlsó partra!” Úgy
gondolom, Zsóka asszony átvitte. Hű társa volt
a költőnek egy életen át, a sors megannyi meg-
próbáltatása közepette. Dzsó újra és újra hozzá
fordul oltalomért, szeretetért, bátorításért
a számkivetetés éve alatt – például a *Szerelem
szélén* című versben –, és később gyermekük
elvesztése után is. A *Negyvenöt évesen* című vers
zárlatában ezt kéri a kedvestől: „ragyogj reám
/ egy életen”. A *Ketten maradtunk* című költe-
ményben, mint a Paradicsomból kiűzetett
Ádám örök Évaként öleli magához hitvesét:

„Ketten maradtunk, / ketten, / ketten, / ebben
a világi / rettenetben”. Összekapaszkodásuk az
Erzsikém! című költeményben még a halálon is
győzelmet arat, akár Jézus Krisztus: „Ha meg-
halunk, büszkén halunk meg. Halkan, / ahogy
elhal a gordonkán a dallam. / Elmúlásunk ün-
nep lesz. Halhatatlan.” A költő hitveséhez való
ragaszkodásáról József Attila sorai juthatnak
eszünkbe 1937 nyaráról: „Vagy vess el minden
elvet / s még remélj hű szerelmet, / hisz mint
a kutya hinnél abban, / ki bízna benned” (*Tudod,
hogy nincs bocsánat*).

A lírai életműben egy-egy vers erejéig fel-
bukkannak közelebbi és távolabbi rokonok, sőt
elképzelt családtagok is. A *Nagyapám és a vad-
kan* című költeményben találkozhatunk a me-
nyét és unokáját eltaszító, nehéz természetű,
erdőkerülő nagyapával, aki épp vaddisznóval
viaskodik. A *fürjifutású* című vers a nagymamá-
nak állít emléket, de feltűnik a költőt Ózdra
vivő keresztapa (*Keresztapu*) alakja, és a Dzsót
haragjában seprűvel tisztába tévő Mariska nén-
je is (*Tisztába így tettél*). A *Siratóban* meg nem
született testvéreit, az *Álomi unokámhoz* című
költeményben elképzelt unokáját idézi meg.

A költő és életművének valamennyi szerep-
lője megtért már Teremtőjéhez. Zsóka asszony
élete végéig fáradhatatlanul vitte tovább és
emelte magasra azt a lángot, amelyet a költő
gyújtott mindnyájunknak. Utassy József szá-
mára a család, amint az életművéből kiviláglik,
elsőrendű fontosságú volt. A művekben megje-
lenő családtagok az Isten vagy a haza súlyával
mérhetően vannak jelen a korpuszban. Mert
hiszen mi is a család? Nem más, mint a cselek-
vő szeretet közössége, alakot váltott szeretet,
így mint ilyen, Istennel egylényegű.

Dzsó költészetéből elemi erővel sugárzik az
éltető szeretet, a családi közösség utáni vágy,
amit Ady Endre a 20. század elején így fogalma-
zott meg: „Ezért minden: önkínzás, ének: / Sze-
retném, hogyha szeretnének / S lennék valakié,
/ Lennék valakié” (*Szeretném, hogyha szeretnének*).

Báger Gusztáv
(1938, Csörötnek) költő,
közgazdász, Budapesten él,
József Attila-díjas

Báger Gusztáv

Szomorú vasárnap

Csak remélni mertem, hogy nem fáj
ez a legújabb szerelem.
Istenhez fordulok,
Neki jelentem ügyemet.
Aztán le a kisboltba,
üveg rozét veszek.
Alvó szegek pléhmagány utamon.
Kulcs fordul a zárban.
A hit egy vakuvillanás.
Kezdelek érteni,
Pilinszky János.

Óstitok

Éntudat, öntudat

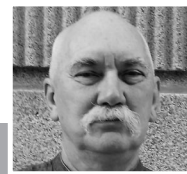
Ha itt, ördögös, lenti földön
Sok mély titok forr, vetül össze,
Szerteágazó kapcsok tartják
Az örökzöld, fényárban úszó
Kastély szárnyas-csoda kapuját.

Bent a gyertyák, nézd, csonkig égnek,
Sokágú tudás olvad eggyé.
Ha ismered és fölállalod
Az elragadtatás fordulatát –
Bölcsékben marad a nulladik szó.

Így lesz Jancsiból János vitéz,
Terhelésnek kitett áramlás,
Akit olvasztott lét szabadít,
Ragyogtat gyémánt nyelvi szerkezet,
Ahol a lélektárs uralkodik.

Zöldy Pál

Pipacsok

Zöldy Pál
(1954, Debrecen)
író,
Sümegegyen él

Laura határozottan megszépült, ahogy nagy kedvvel válogatott a piacon.

– Ilyen nagy nefelejcsset is kettőt, gyönyörű! Meg abból is, meg ilyen kis taticát. Ez a húsevő? Nahát, nem is ismertem. Ajándékba? Köszönöm. Ó, még ezt is. Na, és a fehér pipacs... – A virágokat bevásárlószatyrába gyömöszölte, és az öregotthonban elrendezte őket a folyosói asztalokon.

– Na, fognak örülni. Láthatják, hogy tavasz van, akár mindörökre – nézett végig büszkén rajtuk, s elment a földmőködőért.

Az igazgató csak délután látta meg a feldíszített folyosót. Közel hajolt az egyik tünevényhez, hogy megszagolja:

– Mit képzelnek?! Művirág ebben az intézetben, a folyosói asztalokon? Kétszeres gáztett! Nem elég, hogy elveszi a helyet az igazi virágok elől, de még az előállításuk is szennyezi a környezetet – méltatlankodott. – Ki volt ez a bár? Ki tette ezt?

Laura épp kilépett a liftből, a kérdést nem is hallotta.

– Szép, ugye szép? – kérdezte ártatlanul.

– Káros! Tudja meg, ki volt ez a lator!

– Hát én, igazgató úr... – mondta csendesen Laura.

– Művirágot? Ebben a házban?!

– Igazgató úr, bocsánat. Én vettem, hogy legyen szép, öregeknek...

Az írás a szerző *Örömszene* című novellafüzérének darabja.

– Akkor már miért nem igazit vett? – vonta kérdőre.

– Nincsen annyi pénzem. A magaméból ennyire futotta... – pironkodott Laura, a határon túli takarító, és könnyeit nyelve a kápolnába szaladt, hogy kedvence, a Guadalupei Szent Szűz oltalmát kérje.

A falu életébe izgalmat hozott, hogy Fábi hazatért. Igaz, hogy rég járt itt, és most is csak az anyja temetésére jött, de mégiscsak tiszteletes úr lett a mi fiunkból, gondolták. Ketten temették Viktor atyával Ildó nagyságost. Jolánta is ott állt, kissé távolabb, a nagy hársfa alatt, rajta hímzett ingváll. Virágot nem hozott.

Fábi, Feldman fia reggel ott ült a régi házban, az ágy szélén. És már tudta, hogy nem kellett volna hazajönnie. Anyját, Ildikót amúgy mindenki Ildó nagyságosnak szólította, mert ő így kívánta. Feldman, a boltos megkönnyebbült. A kis szenteltvíztartókat minden ajtó mellől levette, meg a falról az Úti-Boldogasszony képét is. Az almamagokból fűzött római szentolvasót Ildó nagyságos koporsójába, imára kulcsolt kezeire fonták. Szigorú, vallásos asszony volt. A házban alig maradt valami, ami emlékeztetett rá. És megjött Fábi tiszteletes úr.

Az öreg Perics nem ment le a temetésre. Soha senkiére. Nem is hiányolták, meg tudták is, hogy a szénégetőknek a tűz parancsol. Ha egyszer meggyújtották, hát az addig jó, míg pipál. Majd feljön Fábi, ha feljön. Ismerte ő a viselt dolgait. Perics amúgy is mindent tudott. Akik

a hegy tetején élnek, messzire látnak. Coborkával, az asszonnyal ketten lakták a kunyhót.

Fábi és Jolánta ott nőttek fel Kissarlópusztán. Együtt járták az erdőt, patakot, mezőt, a hegyet a többi gyerekkel. Halat fogtak, ürgét öntöttek, madarakat lestek, mókusokkal barátkoztak. Minden természetes volt, míg Fábi el nem ment a városba tanulni. Akkor kezdtek hiányozni egymásnak. De a nagyságos idejében közbelépett, és eltiltotta a fiát Jolántától. – Meg ne lássalak itt, te tüzelő kis szuka, mert megátkozlak! Fene a fajtádat – sziszegte. Jolánta dermedten állt, és elkerülte a házukat.

Fábi egyre ritkábban jött haza. Titkos találkozókat Jolánta mind nehezebben viselte, nem szerette a bujkálást, feladta. Fábi hiába biztosította szerelméről. Jolánta bezárkózott magányába, s izzó parazsat hordott a szíve helyén.

Aztán fogta magát, s egy reggel felment a hegyre. Ott ült két napon át némán az öreg Pericsnél.

– Coborka, add oda neki! – nézett végül Perics a gubbasztó asszonyra. Coborka kihozta a piros lángnyelvekkel hímzett ingvállat. – Pipacsok. Soha ne vedd fel – mondta neki Perics –, csak, ha egyedül vagy. Te fehér pipacs vagy...

Fábi nagy néha jött csak haza, a fővárosban tanult tovább. Ildó nagyságos büszke volt. A fia nagy ember lesz, és szép karriert fog befutni. Még püspök is lehet belőle! A lányokat elég csak ügyesen férjhez adni, na de a fiú! Annak szép és komoly karrier kell. Meghódítja a világot... és akár az anyját is magához veheti, persze, csak akkor, ha majd eljön az ideje, addig itt kell helytállnia. Jolántát felejtheti, mert azt most veszi el Zajgos Dani! Persze, a lókupeczek aranykanállal esznek, és ezüstlábanban főznek! Így van ez jól. Megtalálta zsák a foltját.

Fábi nem is volt ott a lagziban, Pericshez ment, sokáig maradt, csak reggel jött le, és még aznap elutazott. Három évig nem is hallottak

róla. Mikor megjött, már tiszteletes úr volt. És asszonyt is hozott. Ildó nagyságos elájult.

– Hogy adventista?! Hová iratkoztál, te szerencsétlen? Ott nincsenek is püspökök! Meg ne lássalak itt benneteket még egyszer!

Akkor kezdtek megzárulni a tyúkrok. Dobálhatták ki a bűdös tojást rendre.

– Az a rongy asszony, az ver engem! Ó, az átkozott!

Viktor atya viszont azt mondta, hogy meg kell bocsásson a fiának. És még a feleségének is. Akkor történt, hogy Ildó nagyságos reggelre megőszült. Olyan lett a fekete haja, mint a frissen esett hó.

Jolánta nem bánta, hogy egyedül él. Zajgos Dani három év után elküldte. Más asszonyt vett, mert ő nem tudott szülni neki. Ennyi elég. Nem

Török Sophie (Tanner Ilona)

haragudott, szíve már nem sajgott. Járt az erdőt, szedte a gombát, füveket. Meggyógyult, aki hozzá jött bajával. Tán nem is a főzeteitől, hanem a mosolyától, a hangjától. Néha, este, mielőtt lefeküdt, felvette a hímzett ingvállat. Fábit gyászolta. És másnap hullottak a nagysága tyúkjai.

Csendben állt a kerítésnél. Benn az ősz nagyságos jajongott.

– Áron, Áron, jöjjön, nézze már! Megkergültek a birkák!

Jolánta továbbment, vissza se nézett. Hímzett ingváll volt rajta, amit Coborkától kapott. És Ildó nagyságost akkor ütötte meg a szél. Egy hét múlva temették.

Miklós Jutka (önportré)

A temetés előtti délután megjött Fábi tiszteletes. Családja nélkül. Alkonyattal elment Jolánta háza felé. Ő kijött, mert nem akarta behívni.

– Csak te vagy nekem! – mondta rekedten a férfi.

– Én már nem vagyok. – Jolánta hangja száraz volt.

– De vagy. Éhezem és szomjazom, mióta elmentem...

– Elég rég nem láttalak.

– Nem lehetett, amíg anyám élt.

– Miatta nem jöttél? Fábi! Újszülött vagy te, vagy micsoda?

– Ha akarod? A tied...

– Nekem nincs gyermekem, nem tudtam szülni. És nem is akarom, hogy legyen! Te sem!

– Várni fogok rád. Én már örökre itthon maradok – nyögte tanácstalanul a férfi. Jolánta arca elfacsarodott, bement a házba. Bezárta az ajtót, nem gyújtott világot. Lefeküdt az ágyra, de sírni sem tudott. Napokig nem kelt fel.

A temetésen Jolánta ott állt az öreg hársfa alatt. Hímzett ingvállban. Nem hozott virágot. Utolsónak dobott rögöt a koporsóra, s ekkor Fábi tiszteletes, mintha őt találta volna el, megtántorodott, s ha el nem kapják, földre zuhan.

Ez volt az a pillanat, amikor a kápolnában Laura a könnyeit szabadon engedte. A Szent Szűz pedig rámosolygott. A műanyagból készült virágok akkor megelevenedtek az idősothton folyosóján. A bólogató nárciszok, muskátlik és íriszek között még a húsevő virág is kitérte kelyhét. Nárdus illata töltötte be az elcsendesült házat, és a lakók fényes arccal, mosolyogva ültek a folyosón.

Fábi tiszteletes örökre elhagyta a falut, Feldman pedig kaddist énekelt. Ettől a naptól kezdve járt Jolánta mindig fehérben, és a pirossal hímzett ingvállat többé nem látták rajta.

Rónai Balázs Zoltán
(1970, Orosháza) költő, szerkesztő, az Országút rovatvezetője, Budapesten él

Rónai Balázs Zoltán

Az honszeretetről

Egyik szép versemben,
melly híressé is lett,
eztet írtam vala:
„Kis falumból elindulék...” –
nahát az, feleim,
hites barátaim,
nektek beismerem:
ordas nagy hazugság.

Nincsen falum, mostan
megvallom, nem is volt,
és remélem, nem is
vet az Isten soha
Önnön háta megett
egy afféle helyre –
meg úgy egyáltalán
hogyan nem vet sehova.

Ebben a városban,
ezen poros helyen,
hol sok ember vagyon,
itt születtem vala,
és a lábam ki sem
tettem az határin –
amit sose bánok.

Az nagy közkútjára
mostan támaszkodom,
annak kőperemén
írom eztet nektek,
az vizében békák
nagyokat hallgatnak,
mert hogy ehhez nyilván
nincs mit hozzátenni.

Localpatriota itt még a varangy is,
összes feleségem is mind innen való,
nem küldöm fiaim soha vándorútra,
egyedül a borom messzi földről való –
merthogy szőlőnk, az nincs.

Ámbátor van árpánk,
komlónk is bőséggel,
csakhogyan ember fia
nem élhet egy lével –
ha kútunk, forrásunk
vizét nem számolom,
de azt nem számolom.

Hanem inkább nézem,
milyen nyugodt mélye,
milyen elégedett,
pont mint az én mélyem,
az neki kiszabott,
örökös helyével.

Nem titkolom azt sem:
sűrűn szoktam én így
állongani itten,
lelki társam mellett
estélig egy helyben,
aminthogy mostan is.

S ha rám setétedik
a mi helyi esténk,
az boldog tudattal
indulok el haza,
hogy a' pillanatban
sem megyek sehova.

Farkas B. Szabina
(1985, Pécs)
író, fotográfus

Farkas B. Szabina

Az erdő zsebében

Már egy ideje úton voltunk. Nagyjából félóránként jött velünk szembe egy-egy hozzánk hasonló, messziről érkezett álmélkodó. Ilyenkor köszöntünk.

Dőlt a füledt méregzöld meleg a fák közül, egyre nehezebben haladt az út alattunk.

Régen hátramaradt már az a sok kiabáló helyi a bejárat környékén. Nem kértünk tőlük, se belőlük. Morcosan vették tudomásul. Vagyis ki tudja, valójában mit kiáltoztak a tisztáson át. Elnyomta az egész jelenetet a legyek zúgó repdesése, mintha semmi se lenne fontosabb annál, hogy keresztül-kasul cikázzanak csípve, ellepve ételt, italt.

Gyümölcsöt is kínáltak, de nem vettünk. Másoktól a majmok szedik el. A táskám pedig tele van a tegnapi maradékkal, valami szárított hús és mangó. Majd, ha csend lesz. Márk szerint bent az erdőben az van, tegnap álmódott róla.

Az egyre vékonyodó homokos hegygerincen mintha minden gyökér az égbe kíváncozna, kitódul a mélység fölé, és belefut a horizontba. Alig lehet lépni, egyre nagyobb a sötétség és a meleg. A szembejövők is ritkulnak, a mosolyok fogynak. Az utolsó már aggódalmasan szól hozzánk valami érthetetlen nyelven.

A csend mintha tényleg közeledne, bár olykor megszakítja egy-egy vízesés. A hegytetőről hoznak valamifajta bölcsességet, ami csak odafront van. Márk álmában egy ilyen végtelen zuhatag mögé repültünk, szerinte van ott valami. Szerintem nincs. Beledugom azért a kezem a vízfüggönybe. Egészen éles az a hideg, ami

hirtelen a gyűjtőtóban szétfeszül a lábunk alatt, ahogy belesétálunk. A tó tükrében fürdőzők néma alakja lebeg. Felzavarom a vizet. Márk követ dobál. Látjuk egymást magunk alatt.

Újra egy helyi. Aggódó arc, hangos mondatok. Nem értjük. Hiába integet, nem kérünk vezetőt, egyedül akarunk menni. A szürkület kezdi böködni a bokánkat. Így a dzsungel még sötétebb, de bizonyos szakaszokon még oldalról fényes pálcaként tör be a lemenő nap a bambuszerdő gyufásdobozszerű tömegébe. Megint tisztás. Az álomban ez nagyobb volt.

Egy sátor, szentélyek, virágszirmokkal tele-szórt áldozati szobrok. Csend van. A sátorból láb lóg ki. Talán ide jöttünk, de az is lehet, hogy még tart az út. Másnap úgy tűnik, hogy új virágok, sütemények lepték el a helyet. A láb megint alszik, talán ő volt. Vagy medítál.

Később a hegynek egy sziklás oldalát járjuk, ahol kisebb barlangok nyílnak, zugaikba gyakran beköltöznek a világtól elvonulni vágyók. Vésett jelek a falakon, szinte négykézláb haladunk. Vízükör fénylik át ezen a sötéten, de olyan nyugalommal, hogy biztonságos öleléssé változik a kinti, falakat porlasztó kánikula után. Zihálásunk sóhajjára lassul.

Itt dobban meg a hegy lelke. Ez szinte biztos. Márk álmában szent emberek üldögélnek körülöttünk. Pedig üres. Minden más csak nyoma egy korábbi jelenlétnak. Átfúrom magam egy deréknyi résen, felállva látom a kinti teret. Az őserdő akkora erővel terül el a sziklák tövében, hogy a levegőben megáll a meleg, lüktetni kezd

a szikla, és a legyek is kifejezett tisztelettel zümmögik tele a fenségest. Már nem tudom, hogy jöttünk ki onnan, de lefelé a porzó homok beterített mindent, szétszállt a sok szín, csaknem megfakult. Márk bakancsa elszakadt. Szerintem az álmod fennefelejtette.

Üldögélünk, esteledik megint. Lassan baktat felénk egy hosszú ősz szakállú férfi. Helyi, lát-szik. Biccent, de nem úgy, inkább, hogy menjünk. Nem mozdulunk. Teszi a dolgát, itt is egy virágba borult szent szobor. Talán megfeddett, hogy mit keresünk itt, hogy inkább látni se lássuk. Talán a szentség és a nyugalom csak annak jár, aki érti. Mi legfeljebb álmodjuk.

Lehet, hogy még hajnal előtt leérünk, bár azt mondják, aki nem ismeri az erdőt, ne járjon itt sötétben. Mosódnak szét a zöldek, fülledt óriáslevelek kanalazzák felénk a nap végét, ahogy az ösvényre hajlanak. Hosszú és kanyargós, lassan ívelő az út, mintha a gyökér alakját szeretné mímelni. Márk megáll. Hallom a csendet. Megfeszül az erdő minden idegszála, a majmok is kábultan figyelnek, akik órák óta köröttünk haladtak. Megállt az élet lehelete, éppen csak

a finom por kering. Ebben a pillanatban rázendít a fülsiketítő rozsdás ciripelés. Üvöltve a fák láthatatlan pontjairól a mélynek, hogy ha akar, letarol mindent és mindenkit, tépi az ágakat a hangerdő, már-már vörösen cikázik a zaj. Minden együtt, mind a sokadalom, mind mifelettünk. Ilyen hangja lehet a világ utolsó órájának.

Vége. Újra barátságos, bár sötét. A vadállatok sejtethető jelei sokkal életszerűbbek, mint a megszokhatatlan kabócazene. Márk szerint leérünk, ez is csak erdő. Mondja a szemembe hasító zseblámpafény.

Aztán mégis másnap lett. Itt a sátor, az alvó zarándok. Majd egy meglepetés kolostortemplom, ahova az eltévedésünk vezetett, mögötte szikrázóan fényes virradat. Már rég elfogyott a táskámból az étel. Most hol a sok helyi, aki kínálja a gyümölcsöt, sült pálcás húst? Hol a fogadóbrigád? Talán lehoztuk magunkkal a csendet. Méla turista jön oldalról, ijedt szemű, mintha tőlünk tartana. Értetlenség árnyéka suhan közénk. Az első étkezébódéban halkán súgja egy ember a pad végéről, hogy megöltek valakit. Állítólag sátrazni ment fel.

Fehér napok

Csak egy kis friss levegőt akartam beengedni a szobába, de a függönnyel túl hosszan babráltam, kirepült a résen. Csütörtök volt, én megint ott-hon, betegen. Utáltam egyedül maradni abban a nagy házban. Az isiben ilyenkor már gyülekeztek matekóra a többiek. Még sosem jártam kint, úgyhogy hirtelen nem tudtam, mit kéne tennem, szölongattam, de csak ült némán a szemközti fenyőfán. Szórtam a párkányra a magokból, hátha. Apa csapkodott a konyhában, hallottam, hogy dühös, megint késésben volt. Rázogattam Pankának a kis csengettyűs játékát, oda se figyelt. Hideg volt, becsuktam az ablakot, próbál-

tam gondolkodni. Megint ment fel a lázam, de megindultam a konyhába, kértem apát, hogy segítsen visszacsalogatni. Már a koszos bőrtáskája után kapott, akkor értette meg, mit beszélek. Motyogott valamit magában a kalitkáról, meg hogy egy hullámos papagájnak nem is ez az otthona, városi idiótaság. Nem értettem, mit beszél. Panka mindig is itt lakott, hiszen Klára néniéktől örököltük. Állítólag a halott Klárika mellkasán aludt, amikor megtalálták. Most megy a matekóra, utána környezet. Apa próbált odébb tolni, de nem hagytam, azt akartam, hogy segítsen. Kikerekedett a szeme, és furcsa,

tettetett aggódással közel hajolt az arcomhoz. Ez a nyomorult olyan ostoba, hogy egy marék szögben is több az ész. Azt se fogja fel, hogy mindjárt megfagy odakint. Meg kell szabadítani a szenvedéstől. Ki kell löni! – kiabálta már felegyenesedve, és bevágta az ajtót mellettem.

Felvoncsolom magam a szobába, résnyire nyitom az ablakot, és letelepszem a radiátor mellé. Próbálom Pankának elmagyarázni, hogy télen nem szabad sokáig kint lenni, és hogy megint egyedül vagyok, szeretném, ha itt lenne velem. Igazából talán nem is hallja, mert mint ha felém se nézne. Hány óra lehet, azt hiszem, már vége a környezetnek is, addig ülök itt, hogy belenyúlik a tesibe. Az alól fel vagyok mentve. Megint hullani kezd a hó. Bárcsak itt lenne apa. Áthúzok egy széket a beépített szekrényhez, tudom, hogy ott a helye a légpuskának, mellette pedig egy kicsi dobozban a lőszer. Eddig csak sörösdobozokra céloztunk, de apa szerint ügyesen fogom. Az ablak alá teszem, és kiabálok, mire a Károly szomszéd kutyája vadul ugatni kezd. Megijedek, nehogy Panka még messzebbre meneküljön. Szédülni kezdek, de látom az órán, hogy mérnem kéne a lázat. Majd utána. Egyre erősebben érzem a kezeimben azt a szúrós hideget, ami a madaramat éri a fagyos faágon. Meg kell tennem, hiszen énmiattam van most ott. Nem nézhetem tétlenül, ahogy a régi életéről álmodozva, egy ismeretlen fenyőfán értetlenül vacog. Nagy nehezen kinyitom a pusztát, beleteszem a pöcökszerű töltényt. Kitámasztom az ablakpárkányra, próbálom megkeresni a szememmel Pankát, de nem látom. Ömlik a könnyem, hiába törölgetem. Észreveszem mégis a színes-szép alakját a nagy fehérségben. Mintha egy pillanatra összeérne a pusztacső célzójával, és lövök. Semmi. Megtöltöm

újra, próbálom visszatartani a lélegzetem, lövök. Semmi. Mégsem megy, nincs erőm újra szétfeszíteni a fegyvert, csak leroskadok az ablak alá. Panka azt gondolhatja, hogy még erre sem vagyok képes. Nem elég, hogy kiengedem a meleg szobából, de hagyom a semmiben elvesztem megdermedni. Izzad a homlokom, felhúzómagam kis megkönnyebbüléssel, inkább újra hívogatom talán. Üres az ág.

Akkor veszem észre a vörös foltot a hóban. Rohanok a kertbe, apa tollkabátját magamra rángatom. Ott van, ő az. Felkapom, hátha nem is halt meg, hiszen meleg a kis teste, pedig ott a fekete lyuk, próbálom a tenyerem közé venni, meleget lehelni rá, még felébredhet. Hányok. Azt hiszem, el kellene temetni. Rákotrok a kezemmel egy csomó havat, de szinte azonnal újra piros lesz minden körülöttünk. A hó pedig elolvad Panka fölül. Ekkor meglátok egy nagy és félelmetes macskát felém szaladni, hátraesem, ahogy ijedtemben menekülni próbálok. Nem is felém fut, hanem kidülledt szemmel Pankára veti magát. Egy szempillantás alatt a szájába kapja, és elvágta vele a kerítés mellett. Térdem mászva elindulok a ház felé, a nappaliban lerázom a kerti csizmát, és befúrom magam a kanapé sarkába.

Arra ébredek, hogy apa jön be a kapun. Belerúg a kukába, kásás a hangja. Ja igen, csütörtök van, meccs-nap, meg sör. Matek, környezet, tesi, nyelvtan, német és aztán hegedű, arról mindig egyedül megyek haza. Valami nagyon rosszat álmodtam, indulok apa felé. Érzem, hogy az ujjaimat nem tudom szétnyitni, lenézek, ragadnak a rájuk száradt vértől. Ekkor hallok, ahogy apa az ajtó mögül kiabál. Hazajött már az a szerencsétlen madár? Vagy tényleg muszáj leszek elővenni a létrát, és leszedni?

Csipkezene

Táncos akartam lenni. Csillogó ruhák, flitter, tüll, felnőtt babaszoba a képzeletem koszos kis sarkaiban. A balett persze inkább por, vér, kéksárga foltok és fájdalom. Ezt csak ott tudtam meg. Bírtam én, nem sírtam, csak hazafelé a buszmegálló és a lépcsőház közötti szakaszon. Ilona pálcával járt közöttünk, eltévedt domina, akinek gyerekek kellettek az erődemonstrációhoz. Mi, az engedelmes kis törpék pedig táncoltunk és féltünk, és féltünk és rettegtünk és táncoltunk, gyakoroltunk, gyakoroltunk. Van itt egy heg a combon szélén, éppen egy pálcányi. Otthon sose mutattam meg, és persze kinek mutattam volna. Apám ugyanúgy, szemmel, övvel, ki tudja, talán versengtek Ilonával. Anyám a kút mélyéről éppen csak fel-felszólogatott biztatólag. Sokat jelentett mindenesetre a nedves penészszagú érintése, még ha egészen távolról nyúlt is polipkarjaival. Táncos akartam lenni, és hát az vagyok végül is. Erről itt nem nagyon beszélünk, kiröhögnének. Jobb, ha én csak az Amyra vagyok, az a csillagtetkös meg Nelly vagy Emeraldal. Ezek mögé bújhatunk, kis takarók az ismeretlenség puhaságával. Hamar tönkrement a térdem, kifolyt a balettáлом a kezeim közül. Az otthonom egy kád vízbe dobott hajszárító, rendőrkocsi, látogatás, csillogó szaloncukor a szomszédból. Apámra csak derékig emlékszem, az én gyerekeim inkább sehogy se fog.

Nyolc-tizenötötre érkezünk, öltözés, smink, haj. Az öltözés inkább vetkőzés, de jobb is így, mert nagyon meleg lesz hamar. A ruhánkat meg kellett venni, kétféle volt, rám ez a bikinis jutott, de mindegy is, bármi jó. Nekem tényleg mindegy. Elindul a zene, szivárognak a vendégek, ahogy bekapcsolják a ledfalat. Egyszerre egy sor lány vonul be, aztán újabb ötperces váltásokkal megtelik minden egység. Négyzerné-

gyes felosztás. Van mindenkinek egy doboza, amit befényez egy karácsonyfányi izzósor. Ettől leszünk igazán körvonalak. Ahogy a vendégek felnéznek, ott táncol egy komplett sakk-táblányi kis hangya. Így képzelem magunkat, nem is figyelek, csak járnak a tagjaim a zenére, aztán minden jelnél boxot váltok. Nem szabad elrontani, az összes változás egységesen katonás kell, legyen. Húsvét után egy lány túl hamar indult, megborult a tábla rendje, és a káoszban mindenkitől levonták a napi pénze felét. Aznap a vonatjegyem éppen hogy kijött, de legalább adnak ásványvizet, evián. Eleinte mindenkinek jutott, de láttam, hogy dugdossák az asztali lányoknak. Az ő helyük a pulton van, karnyújtásnyira bárkitől. Nekem jobb így, messze is vagyok, szeretek táncolni, árnyként nem is ismer meg soha arra járó vendég, hogy az utcán leszólítson vagy megvárjon. Hátul úgy szoktam kimenni, hogy próbálok a parkon innen surranni, ne legyen közöm. Nem szégyellem amúgy, mit szégyelljek. Akkor éri meg Pestre jönnöm, ha mindkét nap dolgozhatok, aztán néha bejelentik, hogy elmarad a másnap, úgy éppen csak egy bevásárlás van meg belőle. Éva néni vigyáz a lányomra olyankor, hálás vagyok neki. Ő a süti és macskameleg. Jó lenne, ha ilyen nagymamája lenne, de nincs. És ha van is, már túl messze és idegenül van. Úgy tudják, takarítok. Akkor talán mégis szégyellem.

Az asztali lányokat orvoshoz is küldik, halottam egyszer a szünetben. Kezdetben fél óra pihenés jutott egy óra táncre. Most tíz perc, mert így kevesebb emberrel meg lehet oldani az éjszakát. Kíváncsi vagyok, mi a matek, de kérdezni nem merek. Nekem így is jó. Inkább kevesebbet pihenek, mint hogy ne hívjanak egyáltalán. Az izom úgyis csak bemerevedik, amikor

leállunk. Ingaóra maradok a sarokban, nekem mozognom kell, csak a palack vizemet kapjam meg. Piát is szoktak felküldeni a vendégek, de azt nem szabad meginnunk, nekem nem szabad, de láttam, hogy valakinek szívószál járt az ujjai alatt. Két combja között szorongatta a poharat a kabátján ülve. Némely lánynak üveggolyót látok a szeme helyén már az esti rajtnál, őket kisbusszal hozzák. Tánc közben van időm gondolkodni azon, amire hétközben nem jut. Vagy csak felhullámzik pár emlék a gyerekkoromból, ki érti, miért pont ott. Meglep a dübörgő zenében a játékelefántom sípolása vagy a fa kirakós, amiből szálla ment a combomba. A jelre riadok, váltok, izzadok, rázom magam. Azt képzelem sokszor, hogy fitneszteremben vagyok, és ez itt egy edzés, szinte élvezem. Más az ilyenért pénzt ad. És az evián is ingyen van.

A kukák mellett szoktam elsétálni reggel. Üres a park olyankor, hideg van, még nyáron is. Vizes hajjal sárga csibefejem, rongyos kis látvány lehetek így a kerítésen túlról. Egy ilyen pénteken találkoztam a rókával először. A szálólóg kísért, de nem mondott sokat, csak olyasmiket, hogy merről jön majd a hang, és hogy várhat még a szál, nem kell hetente vágni belőle. Azóta minden héten felbukkan. Legtöbbször nem beszél, csak követ, de már nem félek tőle, inkább megnyugtat, hogy ott van. Kőd, hajnal és csend. Ritkán szólal meg, de ha mégis, minden egyes mondata olyan, mintha finom, láthatatlan törölközőkkel hajigálna. Ahogy anyám az esti fürdésekkor a fejemre dobta a mackófüles kis leplet, majd mire kibogoztam magam az anyagból, rajzolt valamit a párás tükörrre. Szív, csillag, balettcipő, alma. A jó dolgok előtt egy kicsit meg kell vakulni.

A lányom papírfecniket küld, tele van a tászkám a rajzolt világaival, azok sarkait morzsolgatom az erdei szakaszon. Azt mondják, aki táncol, elfelejt közben fájni. Kell lennie valami-

lyen igazságnak ebben, tánc közben érinthetetlen vagyok. És nem csak a magasság és a kivilágított dobozok miatt. Nem csak azért, mert árny vagyok a ledfalon, és amikor hazaosonok az épület mellett a hajnali parkban. Szóval nem attól vagyok érinthetetlen, hogy láthatatlan maradok, hiszen látom magam. Pont, hogy én magam látom a testem. Kívülről látom, ahogy mozog, és semmi közöm hozzá. Levetem az egész életemet a ruháimmal együtt, és bedobom a dübörgő zenébe, hogy megpihenjek.

Mira egyszer azt súgta a fülembe, tudom-e, hogy ő balett-táncos lesz. Megtalálta a cipőmet a dobozok között, egy szakadt fotót, amit egy újságból vagdostam ki, és sokáig az ágyam fölött lógott egy narancssárga gombostűvel felaggatva. Hogy miért nem mondtam, és most már csak erre vágyik, és jó rá a cipő, csak egy kicsit nyomja. Egyszer bemutatom rókának. Ő majd elkíséri, ameddig kell. Vagy magával viszi, csak szórják a morzsákat, hogy lássam, hol az útjuk. Nem tudok én ott lenni mindig, sőt annyit se vagyok, hogy ne szorítsa a mellkasomat minden alkalommal a lelkiismeret-furdalás. Amikor Éva nénitől hazafelé vontatottan sétál mellettem, mintha a megérkezésemben az összes eddigi és majdani elmenésemet gyászolná. Büntet, kérdőre von, pedig csak csendben vagyunk. Talán megért majd. Vagy inkább sose értsen meg, inkább nehezteljen mindig, minthogy értse az életünk. Én sose fogok hozzáérni, ölelni is alig merem. Mellette azért kaparja a tarkóm a szégyen, hiába tanítom bent minden új lánynak, hogy csak büszkén lehet ezt csinálni, csak akkor, ha elhiszed, hogy nem azért vagy itt, mert máshol nem lehetnél. Megcsillan a szemük, felnéznek rám, aztán otthon mégis kicsi leszek, a gyerekem mellett pedig egy elhasznált csipkeruha. Megvetem magam helyette is, hogy neki már ne kelljen. Se érteni, se szégyellni.

Király Farkas

A zöld férfi

magány/máshol

Király Farkas
(1971, Kolozsvár)
költő, író, Budapesten él,
Bella István-díjas

nem kéne más, csupán egy mondatod,
amelyből elindul a költemény.
legyen bár pezsgő avagy vontatott,
de sugározzon belőle remény.

suhan a város a felhők alatt,
úsznak a házak, az utcák, a fák.
mai test mögött tegnapi árny marad.
nem ismerek szót arra, ami rág.

nyílik az orgona, bodza és mások,
nászba boruló kék méheket nézek.
kicsinként kövülnek meg a dobbanások,
mint az apró szent lászló-pénzek.

mintha elsőből lennék utolsó:
díjam a folytonos várakozás
egy végtelen-hosszú üres folyosón:
hol valaki mély, széles árkot ás.

hűs égtájad felé elmerengek.
lehetne végtelen ez a románc.
körben cseresznyeszirmok peregnek –
szerelemszervemről hull a zománc...

Z. Németh István
(1969, Komárom)
felvidéki költő, író,
szerkesztő, tanár, Csicsón él

Z. Németh István

Sós

Micsoda felfedező:
a legbelső tengernél nem jut tovább.
Zsebében árnyék lapul,
már csak gondolatban
gyűjt rá.

A parkban ülve árbócnak
látja a fákat, vitorlának
a sárguló levélzetet.
Gyermekzsivaj, sirályvijjogás.
(A babakocsit toló anyuka
akár egy marcona tengerész.)

Elpöcköli a láthatatlan csikket,
hajója recsegve-ropogva
kifut a nyílt óceánra.
Elég egy szippantás,
megrészegíti a sós levegő.

Tönk

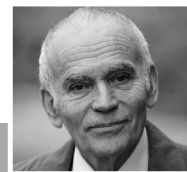
A palánkon áthajított igazságokért
átmásznak helyetted.
Kisimítják a galacsinná gyúrt
kottapapírt, de nem szólal meg
bennük a zene.

A Holdat édes sodóba mártja
az éjszaka, majd odébb gurítja,
akár egy gumilabdát.
A kutak visszaadják halottaikat.

Soha nincs jó idő egy autómosóban.
A hab felkúszik nadrágszáradon,
ismerkednek veled a halálnemek.

Gömöri György

Norwid 2021-ben

Gömöri György
(1934, Budapest)
költő, műfordító, irodalom-
történész, Alföld-díjas

1.

2021 szeptemberében ünnepeltük Cyprian Norwid születésének kétszázadik évfordulóját. Az ünnepi dátum és a „historia est magister vitae” (a történelem az élet mestere) szellemében újra feltehetjük a kérdést: miért érdemes ma is forgatnunk egy 19. századi lengyel költő verseit és más írásait?

Cyprian Norwid 1821-ben született, elszegényedett kismemesi családban, egy kis lengyel mazóviai faluban, Radzymyn közelében. Tanulóéveit Varsóban töltötte, egyszerre készült költőnek és festőművésznak, illetve grafikusnak. 1842-ben, 21 éves korában, engedélyt kapott egy itáliai látogatásra, ezzel élve néhány évig Rómában és másutt tanult, dolgozott, majd Párizsba költözött. Eközben (mivel útlevelét átadta egy menekültnek) elvágta a hazatérés lehetőségét, csatlakoznia kellett a „Nagy Emigráció” táborához. Ennek a nagyszámú lengyel emigráns társaságnak három nagy romantikus költő is tagja volt: Adam Mickiewicz, Juliusz Słowacki és Adam Krasiński, akik hosszabb-rövidebb ideig mindannyian Párizsban éltek és alkottak, s versek mellett drámákat is írtak. A két utóbbinak (Lengyelországból) származott magánjövödelme, nem irodalmi tevékenységük jelentette megélhetésük alapját, de még Mickiewicz mögött is állt olyan lengyel közösség, amelyik egy ideig támogatta. Mickiewicz emellett több francia egyetemen is taníthatott, Lausanne-ban és Párizsban. Norwid megélhetését viszont főként rajzai és grafikai

munkái jelentették, verseivel (egy versciklus kivételével) alig keresett pénzt. Társadalmi helyzete tehát a mindennapi kenyérért küzdő, gyakran szűkölködő művészek közé sorolta, ezáltal *alulról* is látta a világot. Kétévi amerikai tartózkodás után (ahol meg tudott élni a grafikus munkájából) visszatért Párizsba, ott élt és írt tovább 1883-ban, szegénysorban bekövetkezett haláláig.

Már sorsa is utal arra, hogy bár a romantika mítoszaiból indul ki, túljut azokon, a romantika romjain építkezik, anélkül, hogy behódolna a pozitivizmus és más divatos ideológiák kísértésének, Comte-nak és Proudhonnak. 1851-ben Párizsban volt, amikor vérbe fojtották a munkásfelkelést, előkészítve az utat III. Napoleon uralmához. Ugyanolyan *outsidernek* érezte magát, mint amilyenek az őskeresztények Rómában egy-egy véres császárváltás idején.¹ Mickiewicz-csel ellentétben Norwid nem volt pánszláv forradalmár, ideálja Prométheusz volt, aki fényt hoz a világnak. Pierre Simon Ballanche filozófiája hatott rá és Giambattista Vico, hitt az ember tökéletesedésében, ugyanakkor nem tartotta a vallást az emberi fejlődés gátjának, sőt, úgy érezte, hogy egyfajta szociális gondolkodású kereszténység ellensúlyozhatja a század legerősebb ideológiáját: a nacionaliz-

1 C. Norwid levele Bohdan Zaleskihez. Párizs, 1851. december 6-án, Cyprian Norwid: *Pisma wybrane*, 5. *Listy*. Szerk.: J.W.Gomulicki, PIW, Varsó, 1968. 176. Saját fordítás.

must. Jellegzetes verse a *Vanitas*, amely az egyes népek önteltségét, jogos vagy kevésbé jogos nemzeti büszkeségét ezekkel a szavakkal teszi gúny tárgyává: „és egyáltalán nincs mód megítélni / mi a tévhit? és mi az igazság? / míg önzésük szűk köréből kilépve / nem nézik le majd kölcsönösen egymást / a más népeknél felsőbbrendű népek!”²

Norwid a szabadversenyessé váló társadalmat sem fogadta el a feudális kötöttségek és hierarchia egyetlen alternatívájaként. Erről is voltak személyes tapasztalatai, olyanok, amelyek még kiestek a nagy lengyel romantikusok látóköréből. Nem tudom, olvasta-e William Blake-et, de Norwid egyik versének színhelye London (járt ott 1850-ben), az ebben sugallt vízió félelmetes, fél évszázaddal Ady Endre előtt. Egy magában szitkozódó vagy fohászokodó alakot jelenít meg, aki a londoni ködben sehonnan sehová tart. Ezekkel a szavakkal fejezte be versét: „Ma ilyen rémalakban él / jaj s gúny közt az emberi faj; / – történelme – csupán a »vér!« / és erkölce mi? »az arany«.”³ Kapitalizmusellenessége csak erősödött idősebb korában, erre utal az is, hogy egy-két rövid prózai művében (például az *Ad leones*-ben) rámutatott arra, hogyan kell igazodnia a művésznak a gazdag megrendelő vagy vevő elvárásaihoz. Aki ekkor már amerikai, mert az igazi művész Norwid szerint sem a francia polgárság, sem a lengyel arisztokrácia köreiben nem talál bőkezű mecénásra, kitartó támogatóra.

Mivel nem idealizálta a 18. századi, a Lengyelország felosztása előtti társadalmat, és keserűen bírálta jelenének európai társadalmait, Norwid (ideáljához, Lord Byronhoz hasonlóan) csak a jövőben bízott, de nem a közeljövőben. Sejtette, vagy megérezte, hogy életművét majd csak a távoli jövő, a „kései unoka” fogja értékel-

2 Cyprian Norwid versei. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1982. 113. (Saját fordítás)

3 U.o. 106. (Saját fordítás)

ni. Ezt öntötte szavakba egyik legemlékezetesebb versében, a *Vade-Mecum* versciklust bevezető darabban: „Fiam mellőzi, / ám te földidézed / hű unokám az írást, mely e korban / az ólombetű kényuralma végett / elvész...” (Fodor András fordítása).⁴ Más szóval Norwid egy szabadabb, igazságosabb és nem főként füzetes regényeket fogyasztó társadalomban reménykedett, ami az ő életében biztosan nem valósulhatott meg. Bár látta a technológia térhódítását, Norwid verseinek hősei még „romantikus” szabadsághősök: Kościuszko, Lord Byron, Bem tábornok, a rabszolgatartás ellen küzdő John Brown és (bizonyos fenntartásokkal) Kossuth Lajos.⁵ Tudta, hogy két korszak határán állt, legjobb versciklusa a száz versből álló *Vade-Mecum* úgy „modern”, hogy inkább gondolatokra, mint képekre épít, különös, új szavakat használ, és gyakran kihagyásos technikával dolgozik. Ezt verseinek tipográfiája is érzékelteti, nagyobb betűközökkel emel ki fontosabb szavakat. A gazdag képiséghez szokott kortársak az erős gondolatiságot, szokatlan nyelvhasználatot és a sajátos tipográfiát is olyan „különcségnék” vélték, amire a költészetnek nincsen szüksége, sokan nehéz olvasmánynak tekintették emiatt Cyprian Norwid verseit.

A fentiekből talán kikövetkeztethető, hogy Norwid hazájában még ma sem olyan népszerű, mint a lengyel messianizmus „Mózese”, Adam Mickiewicz, vagy a mesteri természetképek festője, Juliusz Słowacki. „Felfedezése” is jóval későbbi, mint a fentieké, összes művei csak 1976-ban jutottak el a lengyel olvasókhoz.⁶ Mivel lírai verseken kívül számos „tankölteményt”

4 U.o. 97.

5 „Szemünk láttára Kossuth Lajos fejezi be azt a korszakot, ami *Missolonghinál* [Byron halálának színhelyénél] kezdődött”, C. Norwid: *Pisma wybrane*, 6. Proza, PIW, Varsó, 1968. 211.

6 *Pisma wszystkie*, 1–10. és pótkötet. Szerk.: J. W. Gomułcki, PIW, Varsó, 1971–76.

is írt, amelyekben esztétikai nézeteit fogalmazta meg (például a párbeszédés *Promethidion*ban), illetve történetfilozófiai és nyelvtörténeti igazságokat próbált egybegyűjteni (ilyen, a valóban nehéz olvasmány, de tartalmaz *Niewola*, ami „rabságnak”, „fogságnak” vagy „rabszolgaságnak” fordítható, vagy a *Rzecz o wolności słowa*, a *Traktátus a szó szabadságáról*). A lengyel olvasó nem tehet mást, csak szemezgethet Norwid sokrétű életművéből, inkább azokat a verseket értékelve, amelyek valamilyen módon kapcsolódnak a romantikus hősök tiszteletéhez. Ezek közül is kiemelkedik a *Gyász-rapszódia Bem halálára*, amelynek legalább három magyar fordítását ismerem, amelyek közül a Norwid-kötetbeli fordítás Rónay Györgyé. Ennek érdekessége az, hogy benne Norwid József Bemről, az általunk „Bem apónknak” becézett világforradalmárból ólengyel, mélyszláv hőst stilizál. Pontosabban Norwid úgy gondolta, hogy az Aleppóban elhunyt kis tábornok ilyen ünnepélyes temetést érdemelne, s a zenével, dobokkal egybekötött gyászmenet, Bem képzelt sírba tételének menete megy, halad tovább egészen addig, amíg „Jerikó falai leomlanak”,⁷ vagyis összeroppan a régi világ.

Fontos megemlíteni Norwid költészetével kapcsolatban Charles Baudelaire-hez való viszonyát. Ismerte a francia szimbolista verseit és műkritikáit is, de ezeket sohasem említette (bár például Proudhon Courbet-kritikájára egy életében meg nem jelent szövegben hosszan reflektált), a *közvetett* reakciókat is Norwid bárátnőjének, Ludwika Węgierskának a cikkeiből ismerhetjük. Ezek szerint, bár Norwid osztotta Baudelaire idegenkedését III. Napoleon rendszertől és a gyorsan gazdagodó burzsoázia ízlésvilágától, elvetette a francia költő esztétikáját és verseinek eszmerendszerét. A *Le Fleurs du Mal* szerzője Norwid szerint olyan valaki, aki „a forrás (azaz a líra) tiszta vizében mossa meg

sáros cipőjét”.⁸ A lengyel költő elvetette francia pályatársának nárcizmusát, menekülését a fizetett szerelembe és az ópium-mámorba, egyfajta kihívó „sátánizmust” állítva szembe a hagyományos kereszténységgel. Igaz, újabb lengyel kutatók (részben Pierre Bourdieu alapján) más megközelítésben tárgyalják Norwid és Baudelaire viszonyát a modernséghez, párhuzamot tételezve fel a két költő között, mivel mindketten a „nagyváros” első megéneklői és a „magas” művészet elzúllásának, áruba bocsátásának felismerői közé tartoztak.⁹

Meglehet, Bojtár Endrének nincs teljesen igaza, amikor azt állítja: „Norwid minden verse értékrendek küzdelme”¹⁰ (kiemelés Bojtártól), de az biztos, hogy a *Vade-mecum* ciklus legtöbb verse ironikus terepe az erkölcsi értékek összevetésének a megvásárolható vagy családilag és nemzetileg (törzsilég?) megörökölt, tehát „készen kapott” értékekkel. És bár Norwid hiányolta a korabeli szocialista elméletekből a valláserkölcsei alapot, nem hitt a marxi-engelsi dualitásban, ami mereven „kizsákmányoló-kizsákmányoltak” táborára osztotta az emberiséget. Mégis megírt egy verset, amely magyar viszonylatban vetekszik Vajda János legélesebb szatíráival, vagy Madách London-bírálatával. Tanulmányom mellett közlöm ezt az *Idegek* című, modern hangú, szinte szürrealista verset, saját fordításomban.

8 Cyprian Norwid: *Pisma wybrane 1. Wiersze*. Varsó, PIW, 1968. 218. Maciej Żurowski, a varsói egyetem francia irodalomtanára szerint ez a *Żródło* című vers reakció Mallarmé Baudelaire-t dicsőítő 1865-ös kritikájára (*Współczesność*. Rok IX. 1964. Nr. 153). Gomulickinak ehhez a kiadáshoz írt jegyzeteiből hiányzik ennek a 43. számú versnek a magyarázata.

9 Magdalena Siwiec: *'Norwid, Baudelaire i reguły sztuki'*. *Teksty Drugie*, 2020/5. 122–137. Siwiec könyve ugyanerről a témáról 2021-ben jelent meg, Krakóban.

10 Cyprian Norwid *versei*. 237.

7 Cyprian Norwid *versei*. 37.

2.

Noha lenne még mondanivalóm Norwid költészetéről, saját kutatásaim alapján drámáiról és elbeszéléseiről szólnék még néhány szót. Róla szóló írásaim több nyelven (angolul, lengyelül, magyarul) és kiadványban is megjelentek.

Első Norwid-kötetemet még 1953-ban kaptam Tadeusz Rózewicztől, akit meglátogattam akkori otthonában, Gliwicében, amikor néhány hónapos írószövetségi ösztöndíjjal Lengyelországban jártam. Kínóztam a már ismert és korábban magyar ösztöndíjas költőt, hogy elemezze nekem egy-egy Norwid-vers számomra rejtelmesnek tűnő sorait, de ez nem mindig sikerült. Előfordult, hogy Tadeusz felsóhajtott: – Hát ezt, Jerzy, még egy született lengyel sem egészen érti! – Ennek megörültem, hiszen Norwid olyan *kihívást* jelentett számomra, amelyet később magamnak választottam. Persze, miután 1956 végén, a levert magyar forradalom után, szerencsés módon Oxfordba kerültem. Ott már úgy foglalkozhattam vele, mint egy olyan költővel, aki maga is emigrációban töltötte élete nagy részét (21 éves korában hagyta el Varsót). Később, hozzá hasonlóan magam is megjártam Amerikát.

Első, Norwidról szóló közleményemet angolul írtam, de érdekes módon lengyelül jelent meg egy *Nowid żywy (Az élő Norwid)* című, 1962-es londoni gyűjteményben, amelyet a Külföldi Lengyel Írók Szövetsége adott ki. Ebben a kis szövegben főleg Cyprian Norwid aktualitását hangsúlyoztam, pontosabban azt, hogy miért nem évültek el egy évszázad alatt a lengyel költő gondolatai. Ekkortájt már eldöntöttem, hogy egészen modern témájú, erősen átpolitizált oxfordi disszertációm befejezése után Norwidra fogok koncentrálni, még hozzá a *Promethidion* szerzőjének filozófiájára. Úgy gondoltam, hogy ehhez a legjobb témavezetőt Czesław Miłoszban találok meg, ő akkor már kinevezett tanár volt Kaliforniában, a Berkeley Egyetemen. Igaz, ezt a lengyel irodalmat előadó költő ösz-

szekapcsolta egy olyan meghívással Berkeley-be, amit nagy örömmel el is fogadtam, noha ez nem kutatói, hanem segédtanári státusszal járt, vagyis a kutatás mellett a lengyel nyelv tanításával is. Vagy még a Berkeley-n, vagy a következő évben a Harvard Egyetemen megírtam és néhány évvel később a *California Slavic Studies* című kiadványban közzé tudtam tenni önálló kutatásom első eredményét, amely Norwid egyik legismertebb versének, a Bem Józsefről írt gyászversnek keletkezési körülményeit és magát a verset tárgyalta.¹¹ Ebből a tanulmányból érdekes módon kifejejtettem Norwid egy kései versét, amiben éppen Jules Micheletre hivatkozik, és a College de France tanárát idézi: „Agg M i c h e l e t... Mondta nekem, hogy »a művészetre jövő csakis akkor / Vár, ha a tárgya a j ó s á g lesz«”.¹² Michelethez Norwid Adam Mickiewicz közvetítésével jutott el, aki pártolta az 1848–49-es év új fiatal lengyel menekültjeit. Ekkor még Norwid a legnagyobb tisztelettel viszonyult ehhez a gigantikus apa-alakhoz, akinek óriási hatását soha sem vonta kétségbe, de akivel később szembe kellett fordulnia.

Ami túl ambiciózus kutatási terveimet illeti, azokat Miłosz a Berkeley-n szinte azonnal finomította. Úgy gondolta, hogy Norwid filozófiája túl nagy falat lenne nekem, amúgy sem szívtelte azokat a műveket, amelyek a 19. századi né-

11 *The Poet and the Hero. Genesis and Analysis of Norwid's 'Bema Pamięci Żatobny Rapsod'*. California Slavic Studies IV. University of California Press, Berkeley and Los Angeles, 1967. 145–161. Azt hiszem, ez a vers keltette fel először Kovács István érdeklődését Norwid iránt, egy 1974-es, hozzám intézett levelében ejtett szót erről. A Bemről szóló verset hamar lefordítottam magyar nyelvre, először 1959-ben a londoni Irodalmi Újságban jelent meg, majd a Tollas Tibor által szerkesztett *Gloria Victis. Szabadságharcunk a világirodalomban 1848–1849* című antológiában (München, 1973. 33–35.)

12 Bronisław Z-hez. *Cyprian Norwid versei*. 237. (Kerényi Grácia fordítása).

met pozitivistákra emlékeztették. Különben is, Norwid elsősorban költő volt, még ha jóval gondolatibb (elvontabb?) is a nagy romantikusoknál. Berkeley-i évem végén professzorom és mentorom (akinek verseit buzgón fordítottam magyar nyelvre) megtalálta a helyes megoldást: amikor a new yorki Twayne Kiadó fölkererte, hogy írjon egy Norwid-életrajzot a lengyel sorozatukba, a felkérést azzal utasította el, hogy engem ajánlott be maga helyett a kiadónak. S hogy kutatásaim közben ne kopjon föl az állam, írt Wiktor Weintraub professzornak a Harvard Egyetemre, hogy szerezzen nekem kutatói státuszt a Harvard Orosz- és Kelet-európai kutatóközpontjában. Weintraub segítségével nagyon jó körülmények között egy teljes évet tölthettem a Harvardon, mint Senior Research Fellow. Egyetlen szemináriumot kellett tartanom Norwidről, egyébként teljesen szabad voltam, azonnal bele is vettem magam a nagyszerű Widener Könyvtárba, ahol tíz hónapon át olvastam, nemcsak Cyprian Norwid, hanem más korabeli lengyel szerzők műveit is. Itt jöttem rá, hogy ki volt a hagyományos katolicizmusra épülő norwidi filozófia legfőbb szellemi atyja: nem Hegel vagy Cieszkowski, hanem egy Jean-Pierre Ballanche nevű, jobbára elfelejtett francia gondolkodó.

Közben Varsóban megkezdődött a teljes Norwid életmű lassú, de alapos kiadása. Ennek oroszlanrészét Juliusz W. Gomulicki intézte, ő szerkesztette, annotálta, illetve válogatta Zenon Przesmycki utódjaként az 1966-tól sorra megjelenő varsói Norwid-köteteket. Bár az összkiadás tíz évig elhúzódott, már egy 1968-as ötkötetes PIW-válogatás rendelkezésre állt egy népszerű életrajzsorozathoz. Ráadásul az 1956 utáni politikai fejlemények következtében az 1956 előtt „reakciós katolikusnak” minősített Norwid értékelése Lengyelországban is megváltozott, a hangsúly áttevődött társadalom- és nacionalizmus-kritikájára. Egyes pletykák szerint Gomulka közvetlen munkatársa, Zenon

Kliszko maga is Norwid-rajongó volt. Lehet, hogy ez igaz, mert 1967 és 1989 között sokszor jártam Lengyelországban, először hontalan, később brit útlevelemmel, és sohasem voltak vízumproblémáim. A „Norwid” jelszó működött, sőt egyszer, amikor egy akadémiai ösztöndíj-kérelmem valahol elveszett, és egy fillér nélkül érkeztem Lengyelországba, az akkori londoni lengyel nagykövet személyes utasítására kaptam gyorsan pénzt a lengyel Akadémiától.

1971-ben részt vettem egy nagy Norwid-konferencián Varsóban, ezen – brit résztvevőként – főleg arról beszéltem, milyen jó lenne, ha a magyarok is megismerhetnék Norwidot. Két évre rá jelent meg az első olyan Norwid-tanulmányom, amely új szövegolvasattal (byroni áthallással) gazdagította a szakirodalmat.¹³ Angol nyelvű könyvem megírása hosszú ideig tartott, de 1974-re megjelenhetett a TWAS 305 sorozatban 162 oldalas Norwid-életrajzom. Egy fejezetét át is vette lengyel fordításban egy későbbi, Norwid-recepciót tárgyaló antológia.¹⁴ Nem hallgathatom el viszont, hogy bár Gomulickit többször meglátogattam, könyvem megjelenése után elég ellenséges hangulatban fogadott. Nem értettem, mi lehet a problémája velem.

– Maga a bibliográfiába belevette a Norwid kiadásaimat ért kritikákat! Ez nem szokás ilyen művekben!

Azt hiszem, Gomulickit az a megjegyzés bánthatta, hogy megemlítettem: „Gomulicki megpróbálja a legtöbb vers célzásait összekapcsolni Norwid életrajzának részleteivel”. Lehet,

- 13 *The Slavonic and East European Review*, Vol. XIX. 1973. 231–242. Később a 14–15. fejezet: George Gömöri: *The Polish Swan Triumphant: Essays on Polish and Comparative Literature from Kochanowski to Norwid*. Cambridge Scholars Publishing, Newcastle upon Tyne, 2013. 133–158.
- 14 *Norwid – dawniej i dziś*. Mieczysław Inglot (szerk.): *Norwid z dziejów recepcji twórczości*. PIW, 1983. 468–480 (Jadwiga Derlikowska fordítása).

hogy bár igaz volt, ezt nem kellett volna leírnom, hiszen egyébként ez a nagyon pontos, szinte pedáns, de eléggé ingerlékeny filológus valóban óriási munkát végzett. Fél életét a sokáig lappangó Norwid-életmű feltárásának és gondozásának szentelte.

Néhány évvel később Magyarországon is előreléptünk: 1982-ben megjelent az Európa Könyvkiadó Lyra Mundi sorozatában, a mai könyvkiadás számára elképzelhetetlenül sok, 4900 példányban (!), Kovács István válogatásában és Bojtár Endre utószavával egy jól válogatott, kis Norwid-verseskötet. Nem jártam utána, tehát nem tudom, milyen volt a kötet hazai fogadtatása, de talán fölkelte néhány ember érdeklődését, mert két évvel később a Vigilia már örömmel közölte fordításomban a leglíraibb Norwid-próza, a *Fekete virágok* szövegét.¹⁵

1983 ismét évfordulós év volt (Norwid 1883-ban halt meg Párizsban), egyszerre két konferenciát rendeztek, egyet Chicagóban, az ottani lengyel tanár, Tymoteusz Karpowicz vezetésével, egyet pedig Londonban, aminek szervezésére (bár Cambridge-ben tanítottam) engem kért fel a londoni egyetem. 1983 szeptemberére sikerült 13 előadót meghívnom. Mindenki eljött Londonba, a harvardi Stanisław Barańczak kivételével, és azt hiszem, a konferencia jól sikerült, bár az elhangzott előadások kiadása évekig elhúzódott.¹⁶ A kiadott anyag bevezetőjén kívül egy olyan témát választottam, amely főleg a lengyel filológusokat érdekelte: Norwid viszonyát Adam Mickiewiczhez, amit én poszt-romantikus revízióként értelmeztem. Ez a konferencia, illetve maga a kötet már bizonyos nemzetközi érdeklődést jelzett a négy lengyelországi és négy angliai irodalomtudós, va-

lamint több amerikai és egy svájci polonista részvételének köszönhetően.¹⁷

A Chicagóban rendezett konferenciára (1983. november 3–5.) más témát választottam: Cyprian Norwid Angliáról és Amerikáról alkotott *véleményeit* elemeztem. Többes számot írok, mert Norwid nézetei elég sokat változtak élete során, az olvasmányélmények mellett számos személyes tapasztalat járult hozzá a két ország és civilizáció összetettebb megítéléséhez. Ezt a csonka konferenciát Tymoteusz Karpowicz költő és polonista szervezte, s jöllehet, elképzelései sikert ígértek, csalódnia kellett a lengyelországi hatóságok magatartásában, akik a hat meghívott irodalomtudós közül egyetlen egyet sem engedtek elutazni Chicagóba – érthetetlen módon a lengyel irodalom egyetemi tanárai nem kaptak „ablakot” útlevelükbe. Az amerikai előadókön kívül mindössze hárman vehettünk részt Európából ezen a konferencián, amelybe Karpowicz bevonta a nagyszámú helyi lengyel közösséget is, akik anyagilag támogatták a kiállításal és irodalmi esttel egybekötött konferenciát. Később Karpowicz „javítani” próbált, és még két másik irodalmi konferenciát szervezett a „második legnagyobb lengyel városban”, vagyis Chicagóban. Egyet a szimbolista Leśmiánról, egyet pedig a krakkói avantgárd egyik fő alakjáról, Julian Przybośról tartottak. Az utóbbin én is részt vettem egy előadással.

Időközben Lublinban megindult a Studia Norwidiana, a máig létező, Norwid életművének szentelt folyóirat. Ez még beszámolt a londoni 1983-as konferenciáról, és első számában közölte lengyelül Mickiewicz–Norwid-tanulmányomat.¹⁸ Később egyre kevesebb figyelmet szenteltem ennek a maga nemében értékes kiadványnak. Még egy lublini látogatásra emlékszem, amely 1999-ben lehetett, amikor Irena

15 Vigilia, 1984/10. 767–776.

16 Csak 1988-ban jelent meg a londoni Orbis Kiadónál Cyprian Norwid (1821–1883). *Poeta-Thinker-Craftsman* címmel, Bolesław Mazurral közös szerkesztésben.

17 Levelezésemet Karpowicz-csal a varsói Biblioteka Narodowa őrzi.

18 *Studia Norwidiana*, 1. 1983. 1–11.

Sławińska asszonnyal, az ismert Norwid-kutatóval és Józef Ferttel cseréltem eszmét Norwid-ról. Ezt követően figyelmem hosszabb időre a kortárs lengyel irodalomra terelődött, és csak a 2013-ban kiadott *The Polish Swan Triumphant* című gyűjteményemben közöltem két régebbi esszét Norwidról.¹⁹ Egy időben megkísérett, hogy magyar nyelvre fordítsam Norwid egyik színdarabját, a *Pierścień Wielkiej Damy* (*Az Előkelő Hölgy gyűrűje*) című költői nyelven írt drámát, de aztán elsodortak más teendőim és feladataim.

Ma már Angliában is jóval többet tudnak Norwidról, mint a századfordulón. Adam Czerniawski, Różewicz és más lengyel költők fordítója 2011-ben a Carcanet Pressnél jelentetett meg egy kötetet Norwid verseiből,²⁰ főleg a *Vade-Mecum* ciklusból válogatva, és most a *Modern Poetry in Translation* című folyóirat legújabb számában közzétette Norwid egy fiatalkori színdarabjának a fordítását. Czerniawski még az én nemzedékemhez, a lassan kihűlő Gutenberg-galaxishoz tartozik, de remélem, a fiatalabb kutatók még sok értékes tanulmánnyal járulnak hozzá ennek a nehéz sorsú, de gazdag életművet maga után hagyó költőnek a megismeréséhez, a feledés hamujában megtalálva azokat a lírai gyémánt-darabkákat, amelyeket érdemes az utókornak (nem csak múzeumi emlék gyanánt) megtartani!

London, 2021 júliusában

Cyprian Kamil Norwid

Idegek

Éhen halnak, ahol tegnap jártam –
kis, szűk szobák koporsó-belsejében;
s a lépcsőkön lefelé botorkálva
hirtelen megroggyant a térdem!

*

Csoda kellett, hogy legyen – csoda volt,
hogy azt a rossz gerendát megragadtam...
(Szög állt ki belőle, akár
a k e r e s z t f á b ó l!) – sértetlen maradtam.

*

De szívemnek csak felét hoztam el.
Kedvem, ha volt is – elenyészett.
A tömeget – zsidvásár – elkerültem,
undorított az élet.

*

Este a Bárónőnél kell vizitelnem,
aki atlaszkanapén ülve oly szépen,
oly előkelően fogad –
Elmondom majd...

A tükör meghasad,
görcsölnek gyertyatartók: sok a r e a l i z m u s!
S a mennyezetre festett
papagájok repesve
adják csőrrel csőrre a szót: s z o c i a l i z m u s!

*

Így hát: inkább csak leülök, kalappal
a kézben – – később meg felteszem, s azzal
– néma farizeus – hazaballagok.
Ma jól mulattam.

Gömöri György fordítása

19 Gömöri György: *The Polish Swan Triumphant*. Newcastle. 2013. 133–158.

20 *Cyprian Norwid: Selected Poems*. 2nd ed. Szerk. és ford.: Adam Czerniawski, Carcanet Press, 2011.

Lajos Nóra
(1977, Püspökladány)
költő, író, irodalomtörténész,
Debrecenben él

Lajos Nóra

lélekfodor

– izoláló –

kifognak, aranyhal vagy,
három kívánság vagy,
visszadobnak a kórterembe,
a 6-os számú kész csehovi
dráma, lelőtt sirály vagy,
sirálytetem, illegális ki-
vándorló, gombkilincsnnyire
a szabadság, a szerelem,
e kettő közül valamelyik
mindig védtelen, a falba
vered a fejed, ütemes
koppanások, nővér ki-
és berohanások, a nyugtató
is hat már, gyűrött lepedődet
megigazítják, hogy az álmod
kellemesebb legyen, de te csak
ülsz, egyelőre rezzenéstelenül,
mert tudod, kiszökni lehetetlen,
tó simogatta hófehér múltkavics
vagy, jelenlét ebben a szövegben,
jövömessiás, adventi várakozás –

– flow –

odakint esik, ázott varjú-
szárny vagy, repülésre is
alkalmatlan, a pokol
bugyraiban jársz-kelsz,
a hetedik kör középső
gyűrűjében fává változol,
s ha letörik egy ágad,
vérezni fogsz, elvérzel,
kivérzel, mint egy disznó,
behavazik benned a táj,
befagyott folyó vagy,
felengedsz, áramolsz,
partra vetődsz, szomorúfűz
vagy, kérgesedik benned a szó –

– fodor –

tavasz hozott, nyár visz el,
barkaág vagy, megszentelt,
forró homok talpad alatt,
lábnyom vagy, majd kihűlt
alak, tested hófehér vitorla,
benne a szél lelked fodra –

L. Simon László

Kabdebó Lóránt emlékére

L. Simon László
(1972, Székesfehérvár)
költő, esszéíró, politikus,
József Attila-díjas

*„Ugye, hogy itt vagy, itt, a helyeden,
itt vagy igazi?!... – Egész életem
izgatott szivemben dobog...
Nézlek, szép fa, megváltott gyötrelmem,
s eltűnök, hogy mit adtál nekem:
reményt vagy magyarázatot?”*

Talán egy évtizede lehetett, amikor nyaralni indultam a gyerekeimmel: Fiumétől Dubrovnikig, majd fel – Csontváry nyomán – Mostaron át egészen Szarajevóig, Kabdebó Lóránt felhívott, mintha tudta volna az úti célt, s a lelkemre kötötte, keressem meg Raguzában Szabó Lőrinc emléktábláját, és ott olvassam el az *Egy raguzai leánderhez* című költeményét. Bevallom, amit akkor neki nem mertem: végül csak nem jutottam el Szabó Lőrinc egykori nyaralásának helyszínére, a Petka Szállóba, s nem néztem meg a 2007-ben felavatott emléket, pedig ki tudja, hányszor csalt szeretettel és elismeréssel teli mosolyt az ajkamra Lóránt szent küldetése: megörökíteni a nagy költő bolyongásainak valamennyi állomását. Oly jó volt néha együtt lépni vele, gondosan követve Lóci lábnyomait.

Az irodalomtörténetben gyakran szövődnek nagy szerelmek, kutatók egy egész életen át képesek egy szerző munkásságával és életútjával foglalkozni, újabb és újabb rétegeit felfejtve az irodalmi anyag üledékes kőzetének. Tiszteletre méltó kitartás, ám Kabdebó Lóránt ennél sokkal többre vállalkozott: sokirányú tu-

Elhangzott Kabdebó Lóránt temetésén, Miskolcon, 2022. február 5-én.

dományos és a legjobb értelemben vett ismeretterjesztő tevékenysége mellett egy hatalmas költő kultuszát építette, szavakból, könyvekből, konferenciákból, emléktáblákból, méltóságteljes megemlékezésekből emelt neki monumentális emlékművet. Tudva, hogy a magyar szépirodalom nem lehet csupán a tudományos műhelyek kutatásainak tárgya: nemzedékről nemzedékre kell olvasókat, csillogó szemű rajongókat nevelni. Ő is rajongó volt, aki kiszabadította a metaforákat az elektronmikroszkóppal dolgozó tudósok és a szikét ragadó boncmesterek keze közül, s úgy emelte éteri magaslathoz értelmességének tárgyát, hogy közben nem mondott le a tudomány módszertanáról és a szakmai igényességéről.

A kultuszépítést az motiválta, amit Proust nyomán mondtam 2010 októberében Balassagyarmaton, a csonkán álló Madách híd pillérjénél felavatott Szabó Lőrinc-emléktáblánál: „amire nem emlékszünk, az nem létezik”. Kabdebó tanár úr páratlanul gazdag életművet hagyott maga után, ám nekünk a végtelenül varázslatos személyiség fog hiányozni: élvezetes stílusa, sziporkázó humora, különleges hanghordozása és egyedi öltözködése. Zsinóros nyakkendői és a kalapjai. Valamint, ahogy csücsörített az ajkával, s belekezdett a mondatba: Tudod...

Az 1997-es miskolci OTDK-n találkoztam vele először. Akkor már többen megértették, történelmi tett volt a térdre rogyott szocialista iparváros eláruló bányászati, kohászati és más műszaki képzései mellé felzárkóztatni az éppen az abban az esztendőben önálló karrá vált

Bölcsészettudományi Intézet kurzusait. Dacára a korábban megindult jogász- és közgazdász-képzésnek, enélkül ma nem lehetne korszerű és komplex egyetemi oktatásról beszélni Miskolcon.

Az azt követő években észrevétlenül szövődött közöttünk baráti szál, hol ritkább, hol gyakoribb találkozásokkal, beszélgetésekkel.

Szeretem hosszan nézni a tengert, vagy csak elmélázni a Velencei-tó partján, s amikor a hajtamba kap a szél, eszembe jutnak a szavai, s intelme, ahogyan felszólít, Raguzában olvasd el a *Beszélgetés a tengerrel*-t is!

Felolvasom neked, Lóránt:

Reggel óta ülök a parton
és nézem a hullámokat.
Mint csendes őrült, szakadatlan
fecseg a víz, nő és kicsap,
aztán függönyként lezuhog
a szirtről, ahol heverek,
és rögtön új rohamra indul
s játékát sohasem únja meg.

Minden percben vagy tizenötször
idehabzik a végtelen,
sebezhetetlen ölelése
ugrálva fut a köveken;
mint az idő, oly óriási
és oly puha az ereje,
nézem és oly kicsi vagyok, hogy
csak játszani tudok veled.

Hát játszunk tovább, moss körül,
tenger, te hánykódó idő,
löktesd föl rám perceidet,
örök-eleven temető;
az óra reggelt és delet
mér ki, tegnapot s holnapot:
saját magadban ringva te
az öröklétet mutatod.

Játsszuk, öröklét, a halált!
Szoktass a rosszhoz, játssz velem!
Partodon már évezredek

múltak el ép ily csendesen;
múlják el ez az egy nap is,
ez az egy ember, aki csak
vendégnek jött most messziről
és nézi hullámaidat.

Játsszunk, élet, te óriás,
örökkévaló örület!
Tolmács nélkül is értem én
érthetetlen beszédedet:
magamnak vendég, neked annyi, –
neked még annyi sem vagyok...
Egy őrült fecseg és a másik
várja a lemenő napot.

Tavaly december 20-án írt nekem utoljára egy rövid levelet: „Lacikám! Köszönöm esszédet. Mertél őszintén belenézni a létezés lényegébe. Ezt gondoltam végig Szabó Lőrinc és európai költőtársai szövegeit összeolvasva. A »rettenetes« és a »kriminalizált« végzet ellenében megkeresni az emberi meghatározottság szövegeit. Más költők szavait, de lényegi összefonódásukat.”

Kabdebó Lóránt volt az, aki mélyen belenézett a létezés lényegébe. Ő volt az, aki erőt mérítve a magyar és az egyetemes szépirodalom magukkal ragadó alkotásából, mindig képes volt az örvényből a felszínre úszni és felnézni az égre. Ő volt az, aki nem rohant, hanem szépen végigjátszotta az élet nagy akadályversenyét, ahogyan Szabó Lőrinc írta *A halál csíráival* című versében: „Nem futni, – szép lassan kimenni az / időből, és folytatni, napra-nap, / a lassu meghalást...”

Innen nézve sem érzem már olyan soknak a 85 esztendő: oly rövidnek tűnik a „végtelenben a véges”. Oly sok beszélgetés, elemzés, együtt gondolkodás várt volna még ránk. Oly sok iránymutató esszé, tanulmányt és kritikát várnánk még tőle, s hallgatnánk előadásait, élveznénk töprengéseit. Egyelőre marad a döbbenet, a csönd, az emlékezés. Aztán majd meglátjuk... Addig is, Isten veled!

Miklya Zsolt

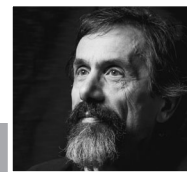
Párkány

Nem ismerem a párkányon ülő erejét,
az ugrás előtti csöndet,
az elmaradt ugrás diadalát.

Nem ismerem a párkány tenyerét,
amibe szöget üt minden zápor,
mégis mindig ég fele tárt.

Nem ismerem a párkányba ültetett
üvegcserepek pengeélét,
galambmenekültek útvonalát.

De ismerem a párkány mögötti
csöndet, résekre húzott redőny
szemgödrében a fény helyét.

Miklya Zsolt
(1960, Csorvás)
költő, író,
Kiskunfélegyházán él

Égmolnár

Krisztina Ritának

égmolnár felhődalt
mennyboltór fényt őröl
felhődal fent szól rég
fényliszt is fentről hull

felhőben úgy tűnnél
fénylisztet morzsolnál
markodban írvajjal
miközben márton hív

fénylisztet írvajjal
mennymézet lágy tejjel
mézbort is kóstolnál
kell hozzá százhusz év

fényliszt csak fentről hull
felhődal fent szól rég
mennyboltór fényt őröl
felhődalt égmolnár

Márkus Béla
(1945, Bükkaranyos)
irodalomtörténész, kritikus,
Széchenyi-díjas

Márkus Béla

Sarkadi Imre és Debrecen

Sarkadi Imre, aki azon túl, hogy tízéves korától, 1931 szeptemberétől 1938-ig itt, a Debreceni Református Főgimnáziumban volt diák, több szálon kötődött a kollégiumhoz. Apai nagynénje, Sarkady Ida híresen szigorú, még az 1970-es évek elején is bentlakó némettanára volt az intézménynek, anyai nagybátyja, Elek Imre pedig az egyik gazdasági vezető ugyanitt. Ő, a Pápának becézett keresztapa az *Elveszett paradicsom* idősb Sebők Zoltánjának életrajzi hitelességű modellje, aki a szibériai hadifogságból a kelet-ázsiai flóra csaknem valamennyi itthon honosíthatónak tartott növényét tíz ládában és hátizsákokban hazahozta, s itthon a nemesítésükkel több esetben sikeresen kísérletezve valóságos édenkertet, paradicsomot varázsolt közel Sarkadi Hortobágy utcai szülőházához.

Több családtörténeti adalékkal egyelőre nem is hozakodnék elő, nem mintha egy szerző – vagy a Szerző – életrajzának fordulatai kevésbé tudnák egy életműre ráirányítani a figyelmet, mint mondjuk bármilyen – tér-, bio-, gender-, poétikai – elemzése. Sarkadi szépírói munkáinak bemutatásához két olyan karcolata lehet segítségemre, amelyik egyszersmind a lét- és életszemléletét, sőt, emberi habitusát, karakterét is jellemezheti. És elvezethet még valamihez, ami már túlmutat az írón, ha nem is egyenesen, de Debrecen irányába, a városnak

Az írás 2021-ben, Sarkadi Imre születésének 100., halálának 60. évfordulóján készült.

a hozzá való viszonya felé, amelyről Bényei József, a *Debreceni Irodalmi Lexikon* szerzője a Sarkadiról szóló szócikkében 2009-ben így vélekedett: „Debrecentől lényegesen többet érdemelne. Például szobrot a művészsétányon.” Még mielőtt elképzelnénk, hogy a sétányon egymás mellett áll, átellenben Wass Albertével Sarkadié és az írásait igen megbecsülő, a kálvinista Rómához megannyi szállal kötődő Németh Lászlóé, aki épp a *Debreceni Kátéban* fogalmazta meg a hazájában hazátlanná lett nemzeti hagyomány felélesztésének programját, futólag az említett két kisprózáról. *Az önámító halála* az egyik, amelyik az összegyűjtött elbeszélések bővített, javított kötetében (Szépirodalmi, 1980) is úgy szerepel – tévesen –, mint az epikus pályá nyitánya, kezdő darabja. A másik a pálya zárása, a hagyaték őrizte *Farkaskaland*, amely énelbeszélés arról, hogy a Mátrában, Galyán váratlanul felbukkanó vadállatnak a tekintetéből – „van valami kellemetlen a szemében” – a túrázó azt olvasta ki, hogy rá vadászik, és mert haladtában tovább „bosszantotta ez a konok ránézése”, s hogy követi, előbb a bottal esett neki, beledöfött a hasába, majd rálépett az egyik sílécével. Addig küzdött esélytelen ellenfelével, míg be nem ismerte, „csúf állatkínzás volt, amit félelmemben csináltam, s csináltam, izzadtan, reszketve, megszállottan”, a fél szemét is kiszúrva. S a végén sajnálta, hogy „kínos halált halt”. Sajnálta, mert „Volt valami nemes ebben a bolond állatban, nemes, hogy elfogadta a kihívást, szemtől szembe küzdött

s nem futamodott meg, mint –”. A szentencia a nyílt küzdéssel s a meg nem futamodással, az embernek méltóságot adó magatartással példalózik, egyszersmind a példa vagy a példák hiányával, amit a történet lezáratlanul hagyása jelez, az, hogy az utolsó szó a „mint” kötőszó ugyan, ám nem köt össze semmit. A farkas egyébként Hubay Miklós szerint „morális jelkép hordozója”, s hasonlít ahhoz, amelyikkel Dante is találkozott a Pokolra leszálltában.

Az önámító halála elbeszélője – neve s „foglalkozása” egyébként azonos Sarkadi első drámája, *A próféta főhősével* –, Virág maga állítja, hogy egy tétel illusztrálása a szándéka, amikor annak a névtelen gyilkos halálraítéltnak a viselkedését festi le, aki az akasztófa alatt a hóhérban gyerekkori iskolatársát ismeri fel, s azzal áltatja magát, hogy azért rakja az a hurkot a nyakába, mert egykor felpofozta. Bosszúból tehát. A tanulságot a kocsmában prédikáló már előbb levonta: „Hazudunk – kezdte a próféta. – Képtelenek vagyunk még magunk előtt is úgy vallani be a tényeket, ahogy megtörténtek. De ha a tényekhez nem is teszünk hozzá szándékosan semmit, még mindig ott vannak a tények közötti összefüggések. Ezek aztán reménytelenül szubjektív összefoglalásba szaladnak bele [...], s ezeknek az összefoglalásoknak tulajdonsága, hogy mentségeket keresnek a történetek számára. Ez az önámítás.”

Az erkölcs kérdései közül a nyílt, egyenes, őszinte beszéd a szabad akarat korlátlanosságával és a felelősségvállalásával párosul – az egyén sorsa formálódását meghatározó módon, formákban. Mind a művek teremtett világában, mind a szerző életében, mondhatni, maga teremtette helyzetekben. Az utóbbiak közül, illusztrációképp kettőt, az alkotói pálya alakulását tekintve, ha nem is perdöntőket, ám igen lényegeseket és jelképeseket. A későbbivel kezdve, az 1956. október 31-én történt esettel, ahogy erre Gábor Miklós a Nemzeti Színház „rettegetett” párttitkára, ebben az időben már

a Madách Színház tagja emlékezik (lásd: *Sánta szabadság*. Budapest, Magvető Könyvkiadó, 1997). A társulati ülésről előbb Horvai István rendezőt mint „moszkovitát” zavarták ki, majd a színészt, erre Sarkadi, a dramaturg fogta magát, s önként kivonult. A később Kis Jánost megformáló Gábor Miklós szerint vállalás volt ez a részéről, „matrózbecsület”. Mintegy sztalinistának, rákosistának minősítette magát, pedig 1953 nyarán – ahogy Méray Tibor nekrológja (*A gyáva*) kiemeli – az elsők között volt, aki ingadozás nélkül odaállt Nagy Imre új programja mellé. Bizonyosság rá az *Egy évtized* című könyvéről írott méltatás (Irodalmi Újság, 1954. november 13.), amely – a szocializmusbeli cenzúra következtében – a Szépirodalmi Kiadó gondozta életmű-sorozat *Cikkek, tanulmányok* című kötetében még 1974-ben sem jelenhetett meg. Sarkadit annál inkább Nagy Imre híveként, sőt barátjaként tarthatták számon, mivel a forradalom bukása után nem lépett vissza a kommunista, az akkor már MSZMP nevet viselő pártba. Megfigyelték ekkor? Feljegyzéseket mindenestre faragtak róla – egyik-másik olvasható a legtermékenyebb újságíró ügynök, Dömötör László jelentéseiben (lásd: dr. Ilkei Csaba: *Írók, újságírók, politikusok, művészek, 1957–1959*). 1957 májusában így summázza a beszélgetésüket: „Az írók egy része azt tartja, hogy Magyarországon barbár gyarmatosítás folyik, a szovjetek olyan módszereket használnak, mint a törökök. Amíg ez a helyzet, becsületes magyar író fenntartás nélkül nem támogathatja a gyarmatosítók kiszolgálását [...] Sarkadi a maga részéről azon az állásponton van, hogy a gyarmatosításba nem lehet belenyugodni, de nem úgy kell ellene harcolni, hogy hárman-négyen összebújva duzzognak, röplapot szerkesztenek, és álmártírként börtönbe kerülnek. A harc és a küzdelem módja – a munka. Írásban, versben megmutatni a hibákat és követelni a felszámolásukat”. Az ügynök egy újabb, csak évszámmal – 1959 – jelzett jelentése

lényegileg az előbbieket erősíti meg: Sarkadi „Kifejtette: a hallgatásnak vége, most a jelszó: írni és alkotni. De nagyon meg kell rágni, hogy mit ír le az ember”. A munka a protestáns etika középponti tétele. Ez hirdet szoros kapcsolatot az erkölcsös életvitel, a boldogulás, az üdvösség és a munka között, az „isten dicsősége” mellé a „munka dicsőségét” állítva. A segíts magadon, Isten is megsegít prófécijára társítható ide. Vagy Karácsony Sándornak, a debreceni egyetem Sarkadira is nagy hatást gyakorló tanárának embernevelési alapelve avatódott, mélyen a protestáns teológiában gyökerező tanítása: „az ember a munkát (bármilyen munka legyen is az) ne a kenyérkeresetért, hanem magáért a munkáért végezze”. S mit ad isten? – ezt az életelvet épp akkor vették összeztűz alá, amikor az „Építjük a nép országát!” volt a jelszó a negyvenes évek végén, az ötvenesek elején. A kritikusok olyan, ma megalapozatlanul csak sematikus műként számon tartott alkotásokat, mint a *Gál János útja* vagy a *Rozi* az öncélú irodalom csődjének minősítettek – súlyosan kifogásolva, hogy „a falu fejlődése Sarkadinál a Szovjetunió segítségével nélkül, a párt nélkül, sőt a falusi kommunisták ellenére következik be”. Mit kifogásoltak igazán? A pártos öntudat, a forradalmi optimizmus hiányát. Az *Út a tanyákról* egyik párbeszéde a bizonyosság erre. „Nekünk dolgozik az idő, de úgy dolgozik, ahogy mi, kommunisták, kényszerítjük” – oktatja a párttitkár a szövetkezeti elnököt, aki így vág vissza: „Beszélste az időről... De hát a bornyút, azt kényszerítsd rá, hogy félév alatt tehén legyen”. A szemléletbeli különbséget érzékelteti az a távolság, amely a szocialista propaganda lelkes szólama, a „Nálunk a munka becsület és dicsőség dolga”, valamint Kőműves Kelemen – Sarkadi korai novellájának, illetve drámatörredékeinek főhőse – józan belátása között megmutatkozik. „Nekünk csak az építés maradt meg, nem a szó – és a munka meg a félelem: és úgy éreztük, hogy saját húsunk, csontunk van a várba berakva”,

szól az Ivánka Csaba által sikeres rock-balladává formált darab alapszövege. A „testi kényelemben, higiéniaiban, pénzben s a pénz jelentette lehetőségekben”, a férje által való eltartottságában látja a jövőjét Éva, *A gyáva* hősnője. A munka elől menekül a kalandokba, partnereit s magát megkímélve a démoni csábítás trükkjeitől, amikor önámítás nélkül dönt élete távlatairól: „Ez most már mindig így lesz [...] Az egyik ágyból majd csak azért kelek ki, hogy belefeküdjek egy másikba”. A keletkező új iránti „teljes-lelkes odaadás”, amit a korai írások, például a *Rozi* esetében hiányoltak a kritikusok, itt, e „kései” műben torz formában mutatkozik meg.

S itt áttérek a szerző másik sorsalakító esetére, illetve ennek művészi „kivetítésére”. Ez jócskán megelőzte az előbb szóba hozottat. Nemcsak szükséges, hanem érdekes is idézni azt a verset, amely a kiváltó oka, forrása volt. A költemény a rádió Kolozsvári Grandpierre Emil, Szobotka Tibor és Sarkadi Imre szerkesztette Parnasszus műsorában hangzott el 1948. január közepén. (A történetet mindhárman felidéztek. Sarkadi az édesanyjához, illetve a kedveséhez, a későbbi feleségéhez írott leveleiben; Szobotka a naplójában, amelyet felesége, Szabó Magda a *Megmaradt Szobotkának* című tisztelegő kötetében adott közre; Kolozsvári Grandpierre pedig későbbi emlékezésében – mindhárom, részletekben olvasható a Nap Kiadó gondozta *Sarkadi Imre emlékezete* című, épp húsz évvel ezelőtt megjelent kötetben.) Szerzője Derzsi Sándor, ifjú költő, a vers címe: *Marx*. Így hangzik: „Jézus neked megbocsát / Mert igaz voltál: tiszta voltál / Jézus neked megbocsát / Mert költő szóval játszadoztál / Jézus nekik megbocsát / Akik nevedben tündökölnek / Jézus nekik megbocsát / De én nem, mert kontárok: ölnek”. Az adás után kitört a botrány, Gábor Andor egy napilapban és a kommunista párt folyóiratában, a *Forum*-ban is számon kérte, hogy állíthatta a vers

a kommunistákról azt, amit, mármint hogy tudatlan tömeg, és hogy kontárok, ölnek. A rádió fegyelmi eljárást indított, aminek az lett az eredménye, hogy Sarkadit elbocsátották, holott Grandpierre szerint rajta állott, mivel védekezik, elismerhette volna, hogy hibát követett el – s akkor maradhatott volna a rádiónál, mint ahogy a két társa maradt is. Szobotka azt jegyezte fel: „nagyobb baj, hogy az előléptetésem főtítkárrá fuccs”. Sarkadi pedig így összegzett a feleségének szóló levelében: „Az egész ügy különben is olyan hülye volt, nem lett volna szabad így eltolni, rajtam kívül voltak még hárman benne, s mindenki ki tudta vágni magát, csak én makacsoltam meg magam, tudat alatt, gondolom, olyan lássuk uramistenes valami volt, hogy ha romlanak a dolgok, hát rontsuk ketten”.

Ez az „uramistenes valami” szinte mint rosszra buzdító jelszó több helyről, irodalmi alkotásból ismerős lehet. Jelesül: Sarkadi 1948-as keltezésű kisregényének, az *Oszlopos Simeon*nak ugyanúgy ez a mottója, mint az 1960-as dráma-változatnak, amely a központi alakok monológjait és dialógjait – szövegeit – a legtöbbször szó szerint követi. A konfliktusok is ugyanazok. A jelszóval mint szólással azonban, amely a tehetetlenség és a kétségbeesés kinyilvánítása is lehet, egészen valószínű, hogy Arany Jánost olvasva találkozhatott először. Egy, a Petőfihez 1847 szeptemberében írt levelében, ahol a „keserű humorral” kapcsolatban hozza fel annak a szőlősgazdának a példáját, akit aztán a *Bolond Istók* II. énekében is megidézi. (Csak emlékeztetőül: Petőfinak is van egy azonos című elbeszélő költeménye, amit azonban ő „a pajkosság tarka köntösében” szerzett.) Arany sorai tehát: „És engem akkor oly érzés fogott el... / A szőlős gazda is, az egyszeri, / Magánkívül s őrzöngve kacagott fel, / Látván, hogy szőlejét a jég veri, / Dorongot ő is hirtelen kapott fel, / Paskolni kezdé, hullván könnyei: / 'No hát, no!' így kiált, 'én uram isten! / Csak rajta! Hadd lám: mire me-

gyünk ketten!” (A történet iránt netán érdeklődők figyelmébe: az anekdota lejegyzése Scheiber Sándor szerint – lásd: *Folklór és tárgytörténet*. A Magyar Izraeliták Országos Képviselőletének kiadása, Budapest, 1974.) – sem Arany előtt, sem Arany után nem ismerős, később több szerzőnél, például Móricz Zsigmondnál is „előkerül”). A „rosszra rossz” filozófiája ez, Kis Jánosé, aki Bolond Istók helyett a 4–5. században élt szír aszkétát választotta példaképének, mondván: „Gondolattá vált magunkkal kell felmérni a világot, mint Oszlopos Simeon tette... de a változó kor megköveteli a póznáról való leszállást... A világ öngyilkos törekvéseinek segíteni az emberrel szemben... Lássuk, uramisten, mire megyünk ketten”. E retorikát és mentalitást bírálja szerelme, a szemébe mondva: „az a szerencsétlen természet vagy, hogy ámítod magad, minden veled történt rosszért valami mást hibáztatsz, a világot, a ...nem is tudom én, mit...” Az effajta önámítás kevésbé tragikus, mint *A szökevény* névtelen címszereplőjéé, aki maga beszéli el a halálát, s azt, hogy a kivégzése pillanatáig milyen gyáván áltatta magát, és hogyan hunyáskodtak meg, lapultak a szülei, a felesége, hagyva, hogy a félig civil, félig katonai különítmény végezzen vele. A novella kivételes mű az elbeszélésformája miatt is, a világirodalomban talán csak Victor Hugo *Egy halálraitélt utolsó napja* hasonlít hozzá. A hordágyon fekvő Kis Jánosról nem tudni, hogy halálos sebesült-e, amikor így foglalja össze a sorsa alakulása vagy inkább alakítása szempontjából alighanem már hiábavaló tanulságokat: „...meg van a sejtésem, ha nem is a felismerésem... hogy nem segíték a rosszon, ha továbbbrontom... mert az aszkétáság... korszaka... a késszúrással... elmúlt... hát barátságosan nézem magamat... Ismerem ezt az arcot, sokszor találkoztam vele... a magára maradt emberek szomorú arca, gondjaimra bízott, s immár senki se segít többé benne...”. Lényeges eltérés a regényhez képest, hogy ott – Németh László *Iszonya* zárlatát mint-

egy ismételve – „egy darab emberiség” bíztatik a sebesültre, itt csupán önmaga. Aki szerint „Alig van ellenszenvesebb valami, mint az a törekvés, hogy az emberből mást akarjanak csinálni, mint ami”. Ez vagy ezt árnyaló gondolat fogalmazódik meg az ismeretlen szerzőjű – többek által Bornemisza Péternek tulajdonított – 16. századi szatíra alapján írt hangjátékában, a *Balassi Menyhárt árulatásában*, ahol a hittel kereskedőket gúnyolja ki; s ez a *Január* című drámatörredékében, illetve az ötvenes évek elején írt, már hivatkozott egyik-másik szépprózai alkotásában.

Ennyi szó, az alkotó s a művei világszemléletét szemléltetni próbáló okfejtés után ideje visszakanyarodni az írásom elején említett, a *Debreceni Irodalmi Lexikonban* megfogalmazott felvetéshez: többet érdemelne Sarkadi. Szobrot a Nagyerdőn? Szobrot, amikor ma már arra sem érdemesíti a város, hogy azok között szerepeltesse a nevét, akikre mint az elmúlt háromnegyed század helyi irodalmi értékeire felhívja, ráirányítsa a figyelmet? Turisták, bejáró diákok, munkások, bárkik a Nagyállomás aluljárójából feljövet a lépcsőfokokra írva szembe találják magukat az érdemesek nevével: Szabó Magdától Kiss Tamáson, Tóth Máté Miklóson, Pinczési Juditon át Térey Jánosig futtathatják a tekintetüket. Sarkadi nincs köztük. Nem bántanánk meg a vasutasokat, krampácsolókat, hogy ők állították volna össze a névsort – a helyi irodalmi hagyományok váltókezelői, menetirányítói lehettek ők. Ők, akik talán ismerték az egyik legendát, miszerint Sarkadi huszonnégy évesen az akkori közlekedési viszonyoknak megfelelően vonat tetején, fékezőfülkében, mellékvágányokon vesztegelve érkezett Pestre. A mai, képzeletbeli vonatot, rajta az életmű egésze, a szülővárosban valahol egy mellékvágányra irányították, és magabiztos nemtörődömséggel hagyják ott vesztegelni.

Ha a maradandóság dolgában másképp vélekedtek volna, akkor talán az Irodalom Városa

program némely résztvevőjének javasolnák ezt-azt. Hogy például az Alföld a születésnap alkalmából, egy összeállításban latolgattassa az életmű súlyát, értékét. Hogy a Csokonai Színház fontolgassa, nem volna-e érdemes (mert az illendőség szóba se hozható) valamelyik darabját bemutatni. Hogy az Apolló mozi akár egy sorozat keretében is műsorra tűzheti a nevéhez köthető filmeket, a *Dúvadtól az Elveszett paradicsomon*, *A gyáván át a Viharban* címűeket és a többieket, el egészen a *Kútban* című novellája alapján készült örökbecsű *Körhintáig*, amelyik a magyar és az egyetemes filmtörténet kitörölhetetlen, vakvágányra nem terelhető darabja.

A javaslatok, persze, szaporíthatóak lettek volna. S megvalósíthatóak, kényszeredettség nélkül. És híján minden önámításnak, nyílt beszéddel, szemtől szembe küzdve – miért is? – annak az értéknek a megőrzéséért és a kultúra munkásai által való felmutatásáért, ami Sarkadi Imre pályáján termett.

S ezeknek a futó szemléltetéséhez a mai váltókezelők helyett tegnapi kalauzokat választhatunk. Irodalomtörténészeket, Debrecen megbecsült tudósait, emberi szempontból is kiváló szellemeit. Fülöp Lászlót, aki tanulmányának címéül azt adta, hogy *A kezdeményező író*, s ezt nemcsak a téma, hanem a megformálás, az elbeszélői mód alakítása, nézőpontok sokszorosítása s ütköztetése tekintetében is értette. A társadalomábrázoló horizont szűkítése, tudatos reakciója teremtett lehetőséget – emelte ki – az „akkoriban még rejtettebb erkölcsfilozófiai, életérzési, antropológiai élménykörök úttörő érdeműnek számító előrejelzésére és kinagyítására”. Tamás Attila tanulmányának címe: *A cselekvő ember útjának keresése Sarkadi Imre életművében*. Itt összegez: „Az értelmes, cselekvésben gazdag élet útjait belső nyugtalanságtól hajtva kutató, akár az útvesztőket is bejáró író alkotásai nem szűkölködnek értékben: nemegyszer korszakuk termésének legjavához tartoznak”. A novellák világában

kalauzoló Juhász Béla szerint „az író pályája mintegy másfél évtizednyi kiterjedésű csupán, de éppen az a másfél évtized az övé, amely a magyar történelemnek talán legmozgalmasabb, legfordulatosabb, hitet és reményt szikráztató, ám csalódásba és tragédiákba is hajló korszaka”.

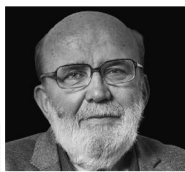
Végezetül: e három értékeléssel párosíthatóak volnának még azok, amelyek az úgynevezett meszesgödör-nemzedék legtehetségesebb,

legígéretesebb két tagjának tartották a Válasz folyóirat köréhez tartozó Sarkadit és Pilinszkyt. Vagy – tekintélyelvű alapon, azaz skolasztikus módon – azé az Illyés Gyuláé, aki „folyton dorgálás alatt álló vidéki édes öcsémnek” nevezte Sarkadit, reménységnek, hogy „nem gyöngül a magyar irodalom”.

Hogy gyöngült-e s gyöngül-e irodalmunk, nem ez az emlékezés hivatott megvitatni s eldönteni.

Sacy von Blondel (Megyery Sári)

Tóth László
(1949, Budapest) költő, író,
műfordító, Dunaszerdahelyen
él, József Attila-díjas

Tóth László

Esszé

Író, költő számára minden üres felület kihívás.
A legszívesebben teleírnák a sivatag homokját s az ég kékjét is.
Bennem rég nincs ilyen késztetés.
Ha lehetne, én inkább üres felületeket írnék.
Nem, nem a semmit írnám én sem,
de amit írnék, nem látható betűkből, nem érzékelhető formákból
s azonosítható alakzatokból lenne.
Ennek ellenére pontos jelentése volna mindegyik művemnek,
s egyik sem lenne mása a másiknak.
Álmom, hogy az ember egyszer megtanulja olvasni ezeket az üres felületeket.
S mégis pontosan tudja, melyik az egyik, és melyik a másik.
Az üresség mögött nagy a nyüzsgés: a semmi televénye zsolozsmáz.
Belenyúlok a levegőbe,
és hirtelen tele lesz mindkét markom mindazzal, ami nincs ott.
A másik oldalon a csend hallgatja, ami igazából én vagyok.

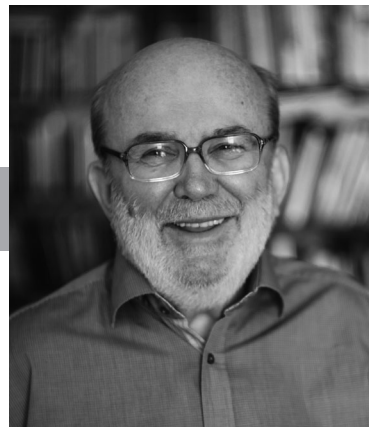
Égbekiáltó

Naplójegyzet Hervay Gizellához

„Betűk lepik el a verset.”
A költészet lényegét sűríti Hervay Gizella ez ötszavas paradoxonba.
Azt a lehetetlen helyzetet, azt az égbekiáltó igazságtalanságot,
hogy a „csendet”, ami minden opusunkat megelőzi (és megelőlegezi),
ami mindegyikből kihallható kell legyen,
csakis zajongó szavainkkal tudjuk *beleírni* a versünkbe.
Bár igaz, nem is a betűkre kell figyelnünk benne.
Ott, ahol csak a betűket látjuk, hiába keressük a verset.
És Gizka rövid élete *hosszú* vége felé írt verseiben
– ki a hallgatásával zúdítja ránk most,
mire életében a szó nem volt elég –
a betűkre már ügyet sem vetünk...

„Egyszer csak a vers elkezd engedelmeskedni...”

Beszélgetés Tóth Lászlóval

Fotó: Vadóczi Dávid

Kortárs irodalmunk egyik legsokoldalúbb szerzője az 1949-ben született, Dunaszerdahelyen élő, József Attila-díjas Tóth László. Évtizedek óta elképesztő munkabírással, számos műfajban alkot. Az idei költészet napja alkalmából lírai pályája fontos mozzanatairól, műhelyitkairól, a vershez fűződő személyes viszonyáról kérdeztük.

– Az irodalmi köztudat felvidéki költőként tart számon Téged, és kevéssé ismert tény, hogy Budapesten születtél, ugyanakkor paraszti világban nőttél fel. Hogyan is történt ez egészen pontosan?

– Életutunk alakulásába valami mindig belepiszkál, s van, hogy éppen a történelem. Édesapám magyar állampolgárnak született egy (Rév-)Komárom melletti faluban, Izsán, még az Osztrák–Magyar Monarchiában, 1917-ben. Édesanyám viszont már csehszlovák állampolgárnak Csehszlovákiában 1926-ban, noha szintén Izsán – a falu lemaradt a trianoni Magyarország területéről, mivel a Duna határfolyó lett. 1939-ben azonban, amikor az ezzel szintén csehszlovák állampolgárrá vált édesapám úgy döntött, hogy a szegénység elől Budapestre megy munkát találni, Izsá már újból Magyarországhoz tartozott, azaz ő is újfent magyar állampolgár lett. 1947-ben viszont, amikor édesanyám őt választotta férjéül, az időközben megint Csehszlovákiához került szülőfalujából – ezúttal állampolgárságától megfosztott magyarként – utánament a magyar fővárosba, hogy ott ő is magyar állampolgárságot kapjon. 1949-ben így születtem én Budapesten magyar

állampolgárnak. Édesapám 1954 húsvétján történt halála után anyám úgy döntött, visszamegy velem az egész életükben szülőfalujukban élő, ám hol monarchiabeli, hol csehszlovákiai, hol magyarországi, hol pedig jogfosztott, azután újból csehszlovákká lett szüleikhez, Izsára. Az erről szóló hivatalos irat szerint a „magyar állampolgárság kötelékéből” 1954. október 11-én mindketten „elbocsáttattunk”. Ám a csehszlovák állampolgárságunkat csak december 29-én kaptuk meg, és ötévesen így lettem először hontalan. Másodszor pedig akkor, amikor 1986 nyarán Husák elvtársék posztsztálinista Csehszlovák Szocialista Köztársaságából viszszatelepültem szülőházamba: Kádár elvtársék akkor már valamivel vidámabb barakkjába, a Magyar Népköztársaságba. Ideiglenes személyi okmányom „Szülőhelye” rovatában az állt: „Budapest”, az „Állampolgársága” rubrikában pedig az: „Hontalan”. Szép, ugye? Az ember a saját szülővárosában hontalan... Hogy tovább „ragozzam”: édesanyám már Szlovákiában halt meg, bár Izsán. Én pedig, már vagy tizenhat éve, új családommal szintén Szlovákiában élek, magyar állampolgárként: három gyermekem közül

kettő még Csehszlovákiában született, a harmadik viszont már Szlovákiában, de mindegyük a Csallóközben. Én nem Pozsonyt, hanem még mindig Prágát tartom – Budapest mellett – a fővárosomnak, és az életem első három és fél évtizedében kialakult alapvető identitásom még mindig ahhoz az országhoz – Csehszlovákiához – köt, amely már harminc éve lekerült a térképről. Így hát csoda, hogy egész életemben, de már *szüleim életében* is, mindenütt kicsit idegen voltam?

– *A költészet az iskolai tananyag, a klasszikus magyar szerzők révén lépett be az életedbe?*

– Természetesen már korábban. Hiszen az iskolában, az 1950-es évek második felében, a Csehszlovák Népi Demokratikus Köztársaságban, ahol egy évtizeddel korábban a magyar nemzetiségű tanítók nagy részét erőszakkal kihajtották az országból, és a magyar nyelvű oktatás újbóli megindulásakor zömmel gyors-talpaló tanfolyamokon „képzett” munkaerőkkel pótolták őket (akik közül később persze jó néhányan igen kiváló pedagógusok lettek), mi még messze nem irodalmat tanultunk, hanem tananyagot. Különbösen is, hol volt akkor még például Weöres Sándor? Az 1970-es évek elejétől a nyelvet és a zenét, a versmuzsikát lényegében minden gyerek karonülő korától az ő *Bóbitájából* és *Zimzizimjéből* tanulhatja. Nekünk kisiskolásként legfeljebb az *Öreg néne őzikéje* jutott... És az olyanféle „remeklés”, mint jeles kisebbségi poétánk Sztálin halálakor írt verse az akkori gyermeklapunk, a *Kis Építő* gyászkezretes első oldalán: „Mehalt Sztálin. / Szívünk vigyázban áll.” Valóságos csoda, hogy a miénk még ezután is dobogni merészelt... A legszelebb értelemben vett, ám *valódi* költészettel történt legelső találkozásomat így a természet és a természettel való szimbiotikus együttélésen alapuló népi kultúra: a népszokások, népi gyermekjátékok, hiedelmek, babonák, népdalok és mesék „lírája”, továbbá a vallás és az egyházi rítusok sora, az imádság misztikuma adta.

Azután – és sokáig még mindig nem a vers – Jókai, Verne, Cooper (az indián romantika) hozta életembe a költészetet, hiszen meg kell hagyni, ők is költők voltak a javából.

– *Fel tudod idézni az első versesdet, megírásának körülményeit?*

– Sőt, a mai napig megvan az az A/4-es méretű feketetáblás, vonalas iskolai füzetem, amelybe első „verseimet” írtam tizenhárom évesen, 1962. október 9-e és november 31(!)-e között (már maga ez az elírás felér egyfajta minősítéssel!) a hős kubai népről és Komárom szintén hős védőiről, továbbá novemberben a Nagy Októberiről, valamint a terv túlteljesítésében jeleskedő gyári munkásokról és a béketábor erejéről... Szerencsére azonban hamar kigyógyultam belőle. Igaz, a középiskolában egy pubertáskori plátói szerelem miatt sajnos visszaestem. De ne tudja meg senki, miféle borzalmakkal, agyament akarmányokkal, lila bányászatokkal, plakátszövegek harsonaszavával folytattam, amit egyszer már sikerült abba hagynom – valami olyasmit keresve magamban, aminek nyoma sem volt. Ami pedig esetleg bennem lett volna, arról nem tudtam... Már az érettségire készültem, amikor egyszer csak – honnan? –

Húszévesen, bibliaolvasás közben (1969, fotó: Nagy László)

A kopjafa lovasai. Őrsújfalu, Nyári Művelődési Tábor, ülnek (balról): Varga Imre, Grendel Lajos, Tózsér Árpád, TL, Kulcsár Ferenc, Koncsol László, Keszeli Ferenc; állnak: egy erdélyi unitárius lelkész, Zalabai Zsigmond, Bodnár Gyula; elöl (a földön): Csaplár Vilmos (1978, fotó: Gyökeres György)

rám nyitott a szürrealista, tehát a párizsi József Attila, és hirtelen elkapta a kezem. Attól fogva tényleg kezdtem kapizsgálni, valójában miről lehet szó... Vagyis engem igazából az avantgárd szabadított fel, s tette önállóvá a gondolkodásom, a nyelvem, az esetlen énkereső mozdulataimat... Azután viszonylag gyorsan ment minden, és két éven belül utolértem a nemzedéket. Olyannyira, hogy amikor 1970-ben megjelent bemutatkozó antológiánk, az *Egy szemű éjszaka*, Tózsér Árpád, a szerkesztőnk már az én egyik szövegemből vette annak címét, s a legterjedelmesebb anyaggal szerepeltett benne... Visszagondolva, körülbelül akkortól versek a „verseim”, amikor már *nevesíteni* tudtam mindazon ambivalenciákat, amelyek végigkísérték addigi életemet – és megtanultam berendezni a személyemre szabott univer-

zumot, ahol idegenként is otthon érezhettem magam...

– Azt mondd, idegenként érezted magad. Hanem az otthontalanság, az egzisztenciális határhelyzetek, az elnyomatás, az üldözöttség egyúttal a szellemi élet katalizátora, az irodalom táptalaja is. Villontól Rimbaud-n és Petőfin át Kerouacig sok példa alátámasztja ezt. Talán éppen a 20. századi kelet-közép-európai sorsod tett költővé... Mit gondolsz erről?

– Nem is tudom... Még ott is idegennek éreztem magam, ahol otthon voltam. Másképpen: a létezésben idegenként mozogtam, a létről való beszédben otthonosan. Már legelső valamirevaló verseim egyikének is a címe ez: *Idegenül*. Egyedül olvasás közben nem éreztem soha idegenként magam, illetve a munkában: a könyvek és a munka nem engedtek magukon kívül más-

ra figyelnem. Ők is fel tudtak oldódni bennem, mintegy ők voltak én, s én ők, vagyis otthonunkra találtunk egymásban. Tökéletes szimbiózis lett ez így.

A történelem pedig diszharmonia. Egyedül a mondattal tudok még – bár vele se mindig – harmonikus viszonyt kialakítani. Mondhatnám, egyedüli társam a mondat, amely (aki?) képes megadni mindazt, ki tud egészíteni mindazzal, ami (aki?) belőlem oly reménytelenül hiányzik. Talán azért is dolgoztam olyan sokat, azaz mindig, mert így nem maradt időm azzal tökölni, hogy mi hiányzik, és nyöszörögni, hogy milyen rossz ez meg az... Így az otthontalansággal sem nyűglődtem sokat – egyszerű megoldást találtam a semlegesítésére, és ezt egyik korai esszém címe példázza: *A megtalált hazátlanság* (behelyettesíthető szavak: otthontalanság, nyugtalanság). Tehát a hazátlanságot vettem hazámnak, az otthontalanságot otthonomnak, örökös belső nyugtalanságom pedig általában kiegyensúlyozottá tett. S talán összefüggésben ezzel, szintén korán kialakult képességem, hogy egyidejűségükben, összetartozásukban – menny és ég egymásra vetülésében – tudom látni, érzékelni az ellentétes pólusokat. Ami pedig kimondottan jót tesz: bármely élethelyzetben mintegy kívülről-felülről is látom önmagam, és ez nem engedi túl nagyra nőni az egómat. Csak éppen akkorára, hogy azért sose felejtsem el, hány az óra...

– *A felvidéki irodalom mindeneként nagyon szerteágazó a munkásságod. Névjegyeden az állhatna: író, költő, műfordító, irodalomtörténész, művelődéstörténész, színháztörténész, szerkesztő, valamint mindezekből fakadóan – nem mellesleg – olvasó. E nyolc tevékenység sorában hová helyezed a versírást?*

– Lehet, hogy a felsorolásodból még ki is maradt ez-az, amibe szintén bele-belekontárokodtam... Például a publicisztika, amit igazából sosem élveztem, szemben a szerkesztéssel. Továbbá a gyermekirodalom: a gyermekverseken

és meséken kívül csak népmese-feldolgozásokból írtam öt kötetet. Ezért jó nagy névjegykártyámnak kellene lennie, hogy minden rákerülhessen, talán bele sem férne a zsebembe. Ez persze inkább a személyes tragédiám, mint dicsőség. Balszerencsémre alkatilag minden érdekel, amit még nem ismerek, s különösen az, amit hiánynak látok. Ha ilyesmire akadok, félre minden, már el is csábulok... Utólag persze mindig rájövök, hogy lett volna fontosabb dolgom is, amit más nem tud megírni/elvégezni helyettem. Itt van például mindjárt az első helyen a vers, és prózaíróként is tehettem volna egykét kört. Nemrég előkerültek egykori novella- és regénykezdeményeim... Nem voltak teljesen reménytelenek azok sem. A költészet számomra a lélegzetvétel: az én kiterjesztésének, a lét kiteljesítésének legfontosabb eszköze és útja – minden más csak passzió, az intellektus kalandja... *Költés* helyett azonban legtöbbször csak a versolvasás marad, lélegeztetőgépként... Igaz, így legalább a színháztörténészek között én lehetek a legjobb költő, a költők között pedig a legjobb színháztörténész... Már ez is eredmény, nem?

– *Két évtizede ismerlek, és sokszor megfigyelhettem (most, eme interjúnk készítése során is), hogy nagyon komolyan, precízen viszonyulsz az életed*

Tózsér Árpáddal és Csoóri Sándorral (1973, fotó: Kanovits György)

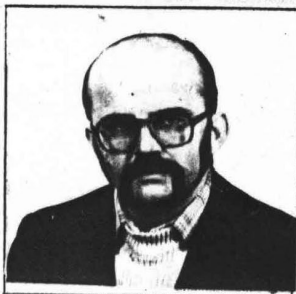

köznapi dolgaihoz, a gondolataidhoz, az íráshoz. Fiatalon is ilyen voltál, kezdettől nagyon komolyan vetted a költészetet?

– Komolyan, precízen... Miért? Lehet másképpen is? Volt nekem egy öregapám: amibe belekezdett, vagy rákényszerült belekezdeni, azt komolyan vette, és a környezetében senki sem lehetett másképp. Nem azért, mert a rigolyája diktálta így – egyszerűen, mert Istennek, a teremtésnek tartozott azzal, hogy amit csinál, azt komolyan vegye. Jól is nézne ki a világ, ha Isten a teremtést nem vette volna komolyan! Azért, hogy a világ most nem olyan, amilyennek elgondolta, nem Istent terheli a felelősség, hanem az embert... Bár, ha meggondoljuk, az embert is egy világteremtő akarat helyezte a Földre... Lehet, hogy Isten valamit mégis elhibázott vele? Lehet, hogy minden az édenbeli almafánál kezdődött?

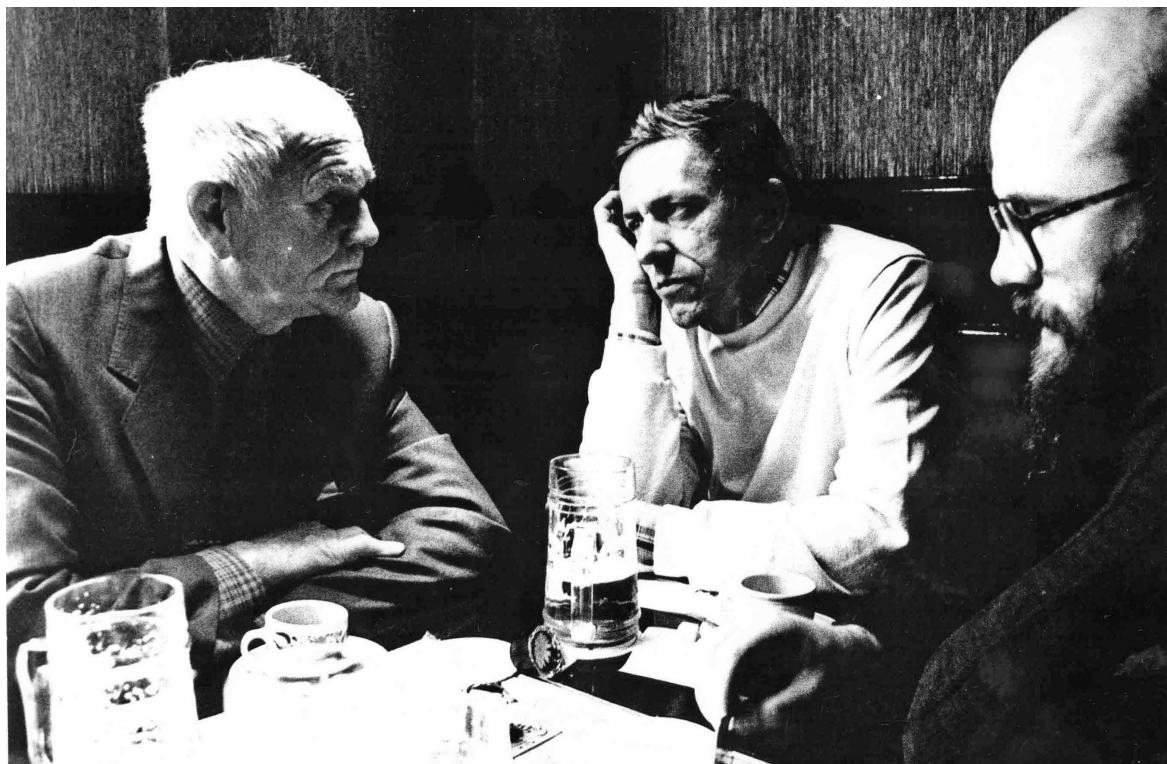
És a költészet komolysága? Szerintem nem az a kérdés, hogy komolyan veszem-e a költészetet, hanem az, hogy magamat komolyan veszem-e... Hiszen a papíron is teremtés történik, más szóval: *létre hozás*. Voltam már jelen születésnél, és fogtam már le halott szemét. A kettő között lényegében oly kicsi a távolság... Marhulni lehet, hiszen az életet másképpen talán nem is lehet elviselni, de könnyelműnek lenni bűn... Arra mindig ráfizet az ember. A vers is.

– *Néhány évvel ezelőtt nagyon kedvező szakmai fogadtatásban részesült Wittgenstein szöveggyűjtemény című köteted. Miért éppen Wittgenstein, hogyan találtál rá? A nyelvfilozófiai munkássága okán?*

– Biztos, hogy én találtam rá? És ha ő rám? Ha ő keresett meg a *síron túlról*, mert még valamit el akart mondani velem, ha csupán *szöveggyűjtemény* volt szüksége? A kapcsolatunk egyébként

		6. Érvényes: 1988. JUNIUS 20.	
Az igazolvány tulajdonosának saját kezű aláírása 		7. Állampolgársága: HONTALAN	
1. Családi neve: TÓTH		8. A tartózkodási minősége: LETELEPEDÉS ELŐKÉSZÍTÉSE	
2. Utóneve: LÁSZLÓ		9. Foglalkozása:	
3. Leánykori családi és utóneve:		10. Szakképzettsége:	
4. Születési helye: MAGYAR ország BUDAPEST megye, város, község		11. Anyja neve: YARGA FILOMÉNA	
6. Születési ideje: 1949. SZEPTEMBER 26. nap		12. Családi állapota: NŐS	
KT 131229		13. Kiállítás alapja: HÁZ. AKVI. KIV.	
		14. Kiállító hatóság: BRFK. KEA. 0153-902-0	
		BUDAPEST , 1986. 07. hó 03. nap	
			
		a kiadó aláírása	
		MAGYAR NÉPKÖZTÁRSASÁG	

Szülőházamban, szülővárosomban hontalanul

Ez itt nem Kersko. Budapest, Bástyá söröző, Hraballal és Szigeti Lászlóval (1988, fotó: Hrapka Tibor)

is sokkal korábbi, mint ahogy azt a 2018-ban megjelent verseskötetem mutatja... Először is, e kötet „nyelvfilozófiai” fogantatású verseinek jó része már a 2008-as *Kötélen...* című kötetemben is olvasható, másrészt már az 1980-as évek első felében írt „én-ontologikus” versemben, *A szobában* is vitatkozom vele. Vagy, inkább: ott korrigáltatta velem magát, mondván, hogy „Amiről nem lehet beszélni, arról *beszélni* kell...”

A nyelvet, a mondatot már régóta olyan entitásnak látom, amely (illetve: aki) írás közben, sőt olvasás közben is párbeszédbe lép velünk, és elég nagy biztonsággal szokta mutatni, merre vezet (vezethet) az utunk... Gondolom, te is számtalanszor voltál már úgy, hogy leírtál egy mondatot vagy egy egész bekezdést, de a nyelv rögtön kiigazított, vagy csak szánakozón nézett vissza rád. Az egészben az a legrosszabb, vagy inkább a legjobb, hogy legtöbbször neki van

igaza... Csak tudni kell hallgatni rá, még akkor is, ha néha úgy érzed, hogy félrevisz. Mert egy esetben félrevihet, de aztán gyorsan rájössz, hogy máskor, más helyzetben, más helyen nagyon jól tudod használni azt, ami felé igazítani igyekezett... Ez az ember és a nyelv közötti *társas viszony* mindkettőnket alakít, teremt: mi a nyelvünket, s a nyelv minket... Lehet, hogy éppen ebben rejlik a teremtés isteni tervének lényege?

– 2015-ben írt *Mestereim*, lengyel költőim című *versedben a számodra fontos költő elődökről* vallasz. Mondhatjuk, hogy európai összefüggésekben gondolkodsz a költészetéről?

– Az 1960-as évek második felében indultam, az évtized költészetének farvizében... Az az évtized szerintem máig páratlan, költészettörténeti korszaka az európai, ezen belül is a (kelet-) közép-európai lírának. Az 1950-es évek lefo-

Krétán, Knósszoszban Zsuzsával és Annával (2017)

gottsága, visszafojtottsága után a szellem minden palackból egyszerre szabadult ki. Külön szerencsém, hogy indulásom az egyre lelkesebb reformhangulatba került Csehszlovákiában történt, ahonnan tapasztalataim szerint többet és mást is be lehetett fogni Európából és a világból, mint az 1956 utáni megtorlások béklyóit csak levetni kezdő Magyarországon. Igaz, az évtized második felére, indulásom idejére, már Weöres, Nemes Nagy, Pilinszky, Kormos is zöld utat kaptak, és az ő műveik mellett is faltam mindent, ami a kezem ügyébe került. Ebben a dőzsölésben máig kiemelendő szerepe volt sokak mellett Csoóri Sándor *Második születésem*, Szilágyi Domokos *Búcsú a trópusoktól*, Juhász Ferenc *A Szent Tűzözön regéi* című kötetének, de a nemzedékemhez közeli évjáratokból már látni lehetett a *Töredék Hamletnek* Tandoriját, a hamarosan a *Héjjal* kirukkoló Oravecset, illetve Utassy Dzsóékat is. Ugyanakkor döntő impulzusokat kaptunk az újvidéki symposionistáktól, azaz Tolnai Ottóéktól, az akkor már

Párizst megjárt Cselényi László révén naprakészek lehettünk a magyar műhelyesekből... Folytathatnám a sort. S persze itt voltak nekünk, karnyújtásnyira, a csehek, az olyan európai rangú poétákkal, mint Vladimír Holan, Miroslav Holub vagy Bohumil Hrabal, hisz nagy próza-költő ő is, továbbá az addigi szlovák költészetet felforgató Nagyszombati Iskola lírikusai: Ľubomír Feldek és Ján Stacho mellett számomra főként Ján Ondruš.

Az 1960-as évek második felének cseh és szlovák könyvkiadása ontotta ránk a világ- és (közép-)európai lírának a miénktől eltérő beszédmódú és költészetszemléletű kiválóságait, akiket akkoriban magyar nyelven még nem igazán olvashattunk. Ebben a felfedezés-parádeban Tözsér Árpádék Irodalmi Szemléje is élen járt. 1970-ben a Csehszlovák Néphadsereg szeni nehéztüzérségi ezredének könyvtárából például elemeltem egy cseh nyelvű, nemzetközi konkrét, azaz kísérleti költészeti antológiát, de hamarabb olvashattam szlovák és cseh nyelv-

vú Zbigniew Herbert-, Tadeusz Rózewicz-, Wisława Szymborska-kötetet, mint magyart. A pozsonyi Lengyel Kulturális Intézetben pedig naprakészen hozzájuthattunk a legfrissebb lengyel költőkhöz és kötetekhez, amit könyvtárban többek közt Herberttől a *Pan Cogito* 1974-es, varsói első kiadású példánya is bizonyít. És a románokat (Stanescut vagy Blandianát), meg a németeket és osztrákokat: Enzensbergert, Heissenbüttelt, Gomringert, Jandlt még nem is említettem. Az embernek még ma is beleszédül a feje... De hová lett ez az izzás, forrongás? Most is vannak jó költők és jó versek, nem tagadom, de már sok mindent a Domokos Mátyás-féle versírógéppel írnak, nem gondolod? Vagy csak én öregedtem meg, s számomra nincs már új a Nap alatt? Esetleg a lelkesedés veszett ki belőlem?

– *Idézett versed egyik pillér értékű részlete: „táplálékukra az irónia fűszerét hintik / mítoszok forrásvizét isszák / Pegazusuk a história parazsával etetik”. Tekinthejtük ezt a saját lírai ars poeticádnak is?*

– Vajon egyúttal nem ez a három a pillére az emberi létezésnek is? Hiszen nem a história és a mítoszok éltetik-e máig az embert, és nem az irónia, a felülnézet isteni adománya tette elviselhetővé számára mindazt, ami a létezésből rászakad?

– *Szeretnénk bepillantani a költői műhelyedbe. Verseidet tollal-ceruzával írod, vagy eleve számítógépre?*

– Toll vagy ceruza? Mindegy. A kéz meghozzászabtatása, mondhatni testrészünk egyik is, másik is: szerves kapcsolatban vagyunk egymással, ráadásul egy idő után átveszik testünk melegét. Na de a számítógép?! Az már túl nagy

Királyhelmecen, Dobos László mellszobránál Hoga Györggyel és Hodossy Gyulával (2021, fotó: Dobrzsánszky Tamás)

A szlovákiai magyar irodalom jövője

Én igen szkeptikus vagyok ebben a kérdésben. Ám az is lehet, hogy a múltból, a (cseh)szlovákiai magyar irodalom nyolc-kilenc évtizedéből itt maradt őslényként még a 20. század szemével nézem ezt is. A 21. század azonban érvényteleníti ezt a (múlt)szemléletet. Lehet, Bányai Jánosnak van igaza, aki egy évtizede, délvidéki (jugoszláviai/vajdasági) vonatkozásban olyasmit mondott, hogy a 2000-es évek elején befejeződött „egy történet”, amely 1918-ban kezdődött el. A történet vége itt nem azt jelenti, hogy „megszűnt” valami, csak azt, hogy onnan *egy másik történet* vette kezdetét. Most ezt a másik történetet *írja* már nálunk is az elmúlt években eltávozott szer-

zők (Grendel Lajos, Gál Sándor, Kulcsár Ferenc és mások) után jöttek és jövők egyre népesebb serege. Idézhetem Tózsér Árpádot, aki az új magyar irodalom történetében a törésvonalakat már nem a határok mentén, hanem „az egymással vitában álló, de egymást ki nem záró, egyidejű kánonokban és kulturális keretekben” látja. Miközben olyan, különböző értékfelfogások és érdekellentétek befolyásolta ideológiai törésvonalak jöttek létre, amelyek áthidalása – tehát a közös érdekek (újbóli) megfogalmazása – egyelőre lehetetlennek látszik... Így azonban épp az értékeknek az a Kántor Lajos által említett természetes „összszemerődése” marad el, amely elősegíthetné azok önsúly szerinti megméretését. És ennek éppen az irodalom és az olvasó lát(hat)ja kárát – legalábbis az én régimódi, elavult neveltetésem szerint...

távolság, idegen test köztem és a vers között. Nincs testmelege, miközben püföljük.

Prózát, tanulmányt, hosszabb szöveget viszont ma már kényelmesebb számítógéppel írni. És azokhoz a műfajokhoz azért jól jön a hidegebb fej... Különösen akkor áldásos a gép használata, ha az embernek kihagy az agya, és ez bizony egyre gyakrabban megtörténik már velem. Még szerencse, hogy a számítógépé nem, és még csak felállni sem kell az asztaltól, hogy utánanézzek valaminek egy könyvben, szótárban... Ám javítani egy szöveget, ki tudja, miért, még mindig inkább papíron szeretek. Egyébként szeretnék egyszer lúdtollal írni verset... Az olyan szertartásos, nem? Csak féltő, hogy mire nekicihelődnek, már véget is érne bennem az el sem kezdett szöveg.

– *Van állandó versíró napszakod, alkotói szent órád?*

– Nincs. Amikor rám jön: reggel, délben, este, éjjel, ágyból kikászálódva, félálomban... Valaha még akkor is írtam, amikor nem jött rám... Egészen addig, amíg meg nem unta, hogy ellenáll

nekem, és rám hagyta, hogy akar-e... Tudod, mint a házasságban, amikor a társad megmondja neked, hogy mit akarsz: egyszer csak a vers elkezdi engedelmelkedni a kezem akaratának, a kezem pedig azt írja, amit a vers diktál neki.

– *Van kizárólagos versíró zugod, asztalod, vagy bármely helyen írsz, akár a térdeden is, netán utazás közben?*

– Csak nem zugköltőnek, zugfirkásznak nézel?... De félre a tréfát: a vers nálam nem független. Mindenekelőtt fejben dől el, s ha egyszer beindul, ha valami beindítja, akkor mindegy neki, hol történik mindez. Jön, amíg szusszal bírja, illetve, szebben mondva: amíg... – látod, itt majdnem azt mondtam, hogy amíg van mondanivalója, de ugyan mi mondanivalója lehet a versnek? Tehát a vers addig jön, amíg értelmét látja. Csak az a lényeg, hogy tüstént le is írd valahogy, nehogy elfelejtsd. Olyankor gyorsan elő a plajbászt, papírt, és – néznek, nem néznek – írd le nyomban! Csak jól álcázd, hogy verset írsz, mert az exhibicionizmusod sem en-

gedi már, hogy ilyen öregen még mindig csodabogárnak nézzenek. A lényeg, hogy úgy látszódnék, egy telefonszám, név, bevásárlólista jutott hirtelen eszedbe, azt firkantod fel sietve a buszon vagy séta közben, kirakatokat nézegetve... Egyébként persze, hogy mindig dolgozom. Hiszen világos, hogy még olyankor is, amikor nem. Ám hogy ez így van, az mindig később derül ki.

Csak futás közben nem írtam még, és hetvenvalahány évesen futni sem tudok már... S amúgy miért is szaladjak az én koromban? Mi lehet olyan fontos? Lehet, hogy a versírás is ezért megy egyre nehezebben, lassabban?

– *Írás közben csendnek kell lennie, vagy zene szól?*

– A zene valahogy kimaradt az életemből... Igaz, nem mondom, hogy teljesen süket vagyok a népdalra, Bachra, rockra, jazzre, de inkább a belső dallamok, ritmusok, csendek, örvénylések a fontosak számomra. De csendnek sem feltétlenül kell lennie körülöttem a vershez... Egyébként verse válogatja. Néha elég hozzá egy szín is, egy hang, egy hangulat, illetve valami, amit meg sem lehet nevezni, aztán már írja saját magát... Inkább a javításhoz, ellenőrzéshez, újragondoláshoz igénylem jobban a csendet magam körül. Mert ahhoz már tényleg nagy figyelem – és fegyelem – kell. Ugyanis ha a vers képes írni magát, ellenőrizni már nem. Ahhoz már én kellek, azt már nekem kell... S ha történetesen zseniálisan meg is írja magát, én döntöm el, hogy zseniális-e. Legjobb, ha az ember saját maga a verse meósa, s maga dobja vissza magának, és nem valaki más...

– *Egy 2014-es interjúban azt nyilatkoztad, hogy a könyvtáradat, a befejezetlen munkáidat és az emlékeidet rendezgeted, készülve „az utolsó posztgraduálisodra Tóth Lászlóból”. Nyolc év elteltével hogyan állsz ezzel? Befejezetlen munkáid mennyisége csökkent, vagy tovább nőtt?*

– Valljam be, hogy ugyanúgy? Ki érti ezt: ahogy fogy az ember élete, úgy nő előtte, ami még hátra volna... Igaz, a könyvtárrendezéssel – ami nálam a könyvselejtezés fedőneve – va-

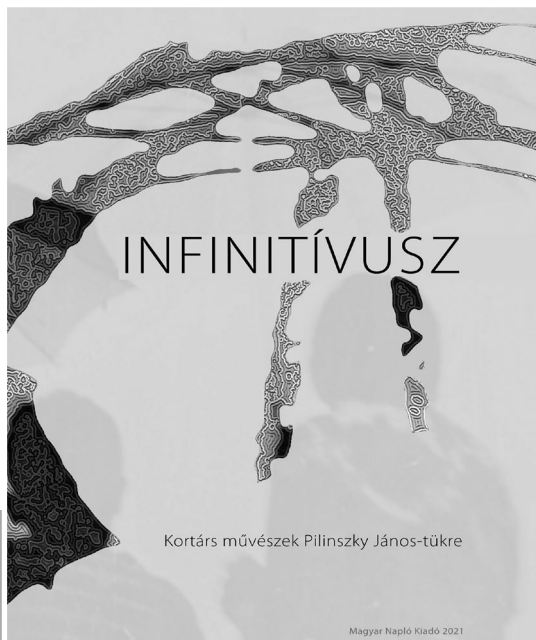
lamicskét sikerült mozdulnom, és több mint tízezer kötetes könyvtárunk egy részét átpasszoltam két közgyűjteménynek. Bár soha nem gyűjtöttem a dedikált könyveket, azokból is összegyűlt legalább ezer. Ha csupán ezeket a dedikációkat kezdeném beszélgetni, az is ki-tehethné egy-két-három emlékezőkönyvem anyagát... Ráadásul az éntörténet mellett irodalom- és társadalomtörténet is ez, beleértve a „határontúlt” is, hiszen az utóbbi ötven év irodalmi mozgásaihoz, műtörténéseihez, számos kiváló alkotójához is kapaszkodót adhat...

Emellett 18-19 éves koromtól megvan – ezerszám – majdnem az összes levelem (nemcsak azok, amelyeket kaptam, hanem az enyémeiket is indigóval írtam), és még nem szóltam az egyéb feljegyzéseimről, vázlataimról, piszkozataimról, naplóirom nekirugaszkodásaimról, a megjelent írásaimról, a rólam és másokról szóló hírek, kritikák, tanulmányok újságvivatainak mázsáiról, a meghívók és írófotók halmairól... Szegény leendő özvegyem! Talán nem túlzás azt mondanom, hogy az elmúlt fél évszázadban tollal, papírral, ollóval a kezemben éltem, ettem, ittam, aludtam, szerettem, és aminek ebből az időből nincs nyoma a szekrényeimben, az meg sem történt. Hogyan lehetne ezt mind feldolgozni, megírni, hány év kellene hozzá? Így hát továbbra is Tóth Lászlóból van a legnehezebb vizsgám. Akinek már az élete sem 1949-ben, születésem évében kezdődött, hanem jóval korábban...

Zsille Gábor

Zsille Gábor
(1972, Budapest)
költő, műfordító,
József Attila-díjas

„Tündér szemekkel üres mezőkre”

Molnár Eszter
(1985, Szeged) irodalom-
történész, művészettör-
ténész, Budapesten él

*Infinitívusz. Kortárs művészek
Pilinszky János-tükre, Magyar
Napló Kiadó, 2021.*

A költő születésének századik évfordulójára elkészült *Infinitívusz. Kortárs művészek Pilinszky János-tükre* című képzőművészeti album hatvankét kortárs magyar képzőművész alkotásának Pilinszky-szövegekkel történő párbeszédét mutatja be. A kötet egyben katalógusa is volt az Esernyős Galéria kiállításának.

A könyv megszületésében nemcsak a költő születésnapjának aktualitása volt döntő tényező. A kiállítás finisszázsán Pilinszky-verseket szavaló, a költő életműve megszólaltatásának misszióját számos költői esten végző Dóczy Péter szerint a könyv létrejöttének legfontosabb inspirációját (csupa nagybetűvel) „BARÁTSÁG” jelentette. Az oldalpárokon létrejövő szellemi kapcsolatok a költő és a képzőművészek között ezért a „barátság asszociációinak”, a művészet szülte „teremtő képzelet” tükröződései is felfoghatók.

Az igényes kivitelezésű kiadvány keményborítás címlapját a nagyra becsült fényképész-barát, Vattay Elemér három, esernyő alól, egy mellvéd mögül letekintő, a kép nézőjének hátat fordító alakot ábrázoló torzított grafikai pixellének – amőbaként a könyvtáblára feszített –

nagyítása díszíti. A Fiesoléban 1963-ban egy esős napon készült fotó Pilinszky szobájának falán függött, a képen szereplő alakok az esőáztatta Firenzére tekintenek. Bal oldalon egy görnyedt hátú idősebb nőalak áll, egy kisfiú, kissé félénk testtartásban, elfogódottan nézi a várost, tőle jobbra egy fiatalabb nő kecses mozdulattal csavarodik kissé jobbra, talán a város látványa felé. A képet a fotós Pilinszky kérésére nagyította fel. A költő szerint csak igazán szép dolog lehet az, amit egy elítélt a cellája falán elvisel. Vattay szerint Pilinszky egész életét „halálraítéltként” élte, s úgy vélte, ha ezt a fotót egy életen át elviselte, akkor bizonyára mások is szeretni fogják felvételeit.

Lévay Jenő, a könyv tervezője arra is figyelt, hogy a művet a *Nagyvárosi ikonok* mellé lehessen illeszteni a polcra. Ahogyan lapozgatni kezdtem a kézre álló fényes lapokból álló művet, Pilinszky *Introitusz* című, a mise nyitókönyörgéseként olvasható versének kezdősorai jutottak eszembe. „Ki nyitja meg a betett könyvet? / Ki szegi meg a töretlen időt?” Az esernyő-motívum – amely vízjelként és védelmező szárnyként, a könyv „szívmotívumaként” is ott rejtőzik a könyvben

– telitalálatnak bizonyult, nemcsak az óbudai kiállítótér nevére való reflexió révén, hanem Pilinszky életének talán egész sorsát, érzésvilágát meghatározó momentuma miatt is.

„Nincs jogom semmire. Hagyom, hogy a kötelességek láncai fokról fokra belém hatoljanak. A nagy álmom az volt, hogy akikkel szemben kötelességet és szeretetet érzek, szeressék egymást. De ha ez lehetetlen is, el kell fogadnom. Ha viszont megvalósul, talán még fölszabadul és jótékonyra válhat bennem az az erő, amivel – mint a nagy vezeklők – a lehető legjobban szeretném szolgálni azokat, akiket szeretek, s akik maguk se hibátlanok talán...” – írta a költő.

A fotóhoz kapcsolódva adódik a gondolat, hogy Pilinszky a képben saját családjának lelki közösségét ismerte fel, életének két legfontosabb nőalakját, akik őrangyalként vigyáztak rá: édesanyját és Bébit, aki „mesebeli jelenség volt, hihetetlenül okos szemekkel mintha nem is evilági jelenség lett volna. Például ha valakit sírni látott, az ő könnyei is eleredtek.” A hármasság, a kompozíció, a fejek és a vállak íveiből kirajzolható háromszögforma implicit utalás lehet a Szentháromságra, akár a Rubljov-ikonra is, és íme, itt van, amit az életműben is keresünk! A modern európai kultúra bölcsőjére, Firenzére tekintő család, s benne gyermeki lényét mindvégig megőrző költő alteregója, a Kisfiú.

Jánosi Zoltán, aki a kötetben Pilinszky költészetének vizuális vonatkozásait, fotóval, filmekkel és képzőművészettel való kapcsolatát mutatta be, a könyvbemutatón azt emelte ki, hogy Pilinszkyt olvasni a lét teljes metafizikai súlyával való szembenézést jelenti. E munkán kívül a *Szemközt a pusztulással egy ember lépked hangtalan* című kötet, amelyben húsz 20. századi és 25 kortárs író vallomását lehet versekkel és fotókkal illusztrálva megtekinteni, Halmai Tamás 2021-ben megjelent *A megtérés művésze* című munkája és Bogay Katalin ugyanebben az évben megjelent *Pilinszky újra...* című könyve szintén ilyen szembenézéseket kísérel meg.

Wehner Tibor művészettörténész kötetbeli írásában így jellemzi a benne szereplő alkotásokat: „Ha a tradicionális műfajok és műformák, a konvencionális kifejezőeszközök alkalmazását kerülő, önálló szemléletmódot reprezentáló munkák körében mégis valamilyen, a tartalmi körökben tetten érhető közös nevezőt keresünk, akkor – néhány kivételtől eltekintve – a jelszerű szimbolikus összegzésre, a Pilinszky-költészettel harmonikusan együtthangzó képi metaforák keresésére és felelésére emlékeztethetünk.”

Összegezve az eddigieket Nemes Nagy Ágnes szavait idézem: „A transzcendenciának, a misztikumnak ez a fajta lehelete kevésbé van jelen a magyar, mint a világirodalomban. Még a XVI. században, a hitújítás periódusában is majdhogynem fontosabb volt az élethalálharc, amit nemzetként folytatnunk kellett, mint a dogmatika, kiváltképp a metafizika. Ezt a Pilinszkyben megnyíló »lelki tájat« már csak ezért is nagy kincsnek tekintem.”

Habár korszakunk irodalmának metafizikai, főleg misztikus távlata hiányos még, Jánosi Zoltán azt írja: „ha [egy alkotó] fel bírna emelni ecsettel, tűvel, agyagos ujjakkal egy dróttokkal, ólomdarabokkal, vashúrokkal egybeszilárdult betonhegyet, azaz aki képzőművészként Pilinszky-metaforizálásra vállalkozik, annak magának is Pilinszkyvé kéne változnia.” A könyv tanúsága szerint a kortárs képzőművészet rajta lépked a Pilinszkyvel történő mélyebb azonosulás útján, s ez az út az egyén számára biztosan megkísérelhető, ám kollektívan azonban már kérdésesen. Hiszen maga Pilinszky mondta – önmaga útját is jellemezve –: „A hétköznapi tárgyak lefele diabolizálhatóak, számunkra ma egyedül ez a művészi-metafizikai út nyitott. Fölfele viszont csupán életünk egészével transzcendálhatunk, s a művészi kifejezés csak ezután lehetséges. Épp ezért ma: ez az út, egyedül az egyes számára valósítható meg.”

Molnár Eszter

Utazás térben és időben

Hegedűs Imre János
(1941, Székelyhidegkút)
író, irodalomtörténész,
Budapesten él

Szilágyi István: *A hóhér könnyei*,
Magyar Művészeti Akadémia Kiadó, 2021.

Éppen csak elcsendesültek Szilágyi István *Messze túl a láthatáron* (2020) eposzméretű regénye körül a viták, disputák (szinte minden kritikus, irodalomtörténész megszólalt!), máris új könyvét adta ki a Magyar Művészeti Akadémia Kiadó, *A hóhér könnyei* címmel.

Ez esetben apróbb írásaiból válogatott egy kötetre valót a szerző, jobb szó híján nevezzük novelláknak azokat, műfaji meghatározást amúgy sem írt a cím alá.

Úgy tudja azt szakíró és átlagolvasó egyaránt, hogy Szilágyi prózaművészete a nagyregények írása közben alakult ki, főleg a *Hollóidő* (2001) volt a kohó, amelyben izzott a szó, a mondat, a nyelv. Az irodalomtörténet-írás nagymestere, Görömbei András ezt így fogalmazta meg: „A regény Kemény Zsigmond-i hagyományait képes szintézisbe hozni a posztmodern világtapasztalat sugallataival.”

Azért fontos idézni ezt a súlyos megállapítást, mert *A hóhér könnyei* kötet írásainak egy részét Szilágyi még az „átkosban” írta, a nyolcvanas években, és az *Utunk Évkönyvek* őrizték meg azokat. (Ma egy-egy *Utunk Évkönyv* értékes könyvritkaságnak számít Erdélyben!)

Ha elmélyülten, stílusra, nyelvre figyelve olvasunk, már ezekben az írásokban is fölfedezhető a nagy hatósugarú írói szándék: egybeolvasztani, összeforrasztani a magyar prózai hagyományt a posztmodern kísérletekkel.

Igaz, Szilágyi már ekkor készült nagy prózaeposzainak megszerkesztésére. A címadó írás, *A hóhér könnyei* éppenséggel a *Messze túl a láthatáron* (2020) előzménye, ujjbegy-gyakorlata, meg is jegyzi zárójelben: (Készült a 18. századi boszorkányperek felhasználásával. *Utunk Évkönyv*, 1980).

Szilágyi szinte egyedülállóan el tud mélyülni egy kor embervilágában, eszmerendszerében, szokásaiban, a társadalom mélyrétegeiben. A Rákóczi-féle szabadságharc bukása után vagyunk, félelmetes zuhanással bukott vissza az ország a középkor bugyraiba, az ölés, a gyilkolás most már nem a harctereken folyik, hanem a máglyákon, Borka, Örzse, Dorkó, Pila az elítélt, szadista inkvizítorok, sunyi besúgók juttatnak autodaféra rendszerint koldusszegény ártatlankokat. A két mű, a két munka főszereplője is azonos: Tompay Vajtha Mátyás, egykori szabadságharcos, most Tipród vármegye főbírája.

Irodalmunk jeles meditáló, töprengő hőse ez a Tompay. Belül, a gondolatrendszerében, lelki világában egészen más áramkörök keringenek, mint hétköznapi életében. Iszonyodik attól, amit naponta csinál, menti a nyomorultakat, ahol menthető, igyekszik elviselhetővé tenni a kínzásokat, a haldoklás, a vonaglás fázisait, és halottat soha nem éget meg.

Az élethelyzetek, a sorsok viszonylagos volta miatt vajúdik sokat, s egyik tételét a kötet egy másik írásban, *Az emlékezés göröngyein* novellájában találjuk meg: „Ahhoz, hogy az ember a helyzetével békétlenkedjen, én úgy gondolom, ismernie, látnia kell másmilyen életet, mint az övé, amelybe belekívánkozzék, ha pedig ez nem sikerül, szánja miatta magát.”

Nos, Szilágyi Istvánnak volt és van alkalma számtalan élethelyzetbe behelyezni saját sorsát, a kolozsvári világitótoronyból látja a fél világot, s tudja, hogy a békétlenség, az elégedetlenség nem elegendő, meg kell toldani azt. De mivel?

Tézisekben, tételekben soha nem gondolkodik. Elmerül az élet rengetegében, és sorsát sokmillió nemzet- és embertársa sorsával veti össze. Tudjuk róla, hogy a szorgalom, a munka megszállottja, az írás summáslegénye, nincs fontosabb bajvívás számára, mint nekiveselkedni a betűk rengetegének.

S most ismét *A hóhér könnyeiről*.

Nem is olyan rég, bő két évszázaddal ezelőtt még elfogadott mesterség, „szakma” volt a hóhérság. A bakó úgy élte hétköznapijait, mint a fegyverkovács, a szabó, a lócsiszár vagy a csizmadia mester. Még azt is regélik, hogy asztalhoz ült a halálraítélttel, és együtt fogyasztották el az utolsó falatokat, együtt itták meg a kimért flaskó bort, talán még sírtak is közösen. Különös, furcsa kapcsolat alakult ki a két személy között, éppen jó arra, hogy egymás helyzetébe beleképzeljék magukat. Fontos, igen fontos szövegtest *A hóhér könnyei*, mert ebből bomlott ki a nagyregény, Szilágyi István legutóbbi, sikeres erőpróbája.

De a *Hollóidőnek* is van előgyakorlata. *Hadban* az írás címe.

Ha tisztos ipar volt a korban a bakó mesterisége, akkor a hadászat főfoglalkozásnak számított. Nem csoda. A „két pogány közt egy házáért” korát élte a magyarság, pusztított, égetett a török, hódított a nímöt, s a reformáció hulláma is ekkor érte el az országot.

Hadba vonulnak a férfiak, erdőkön, lápokon keresztül, lopakodva haladnak, sár, víz, hó nyomorgatja őket, cselet vetnek a töröknek, hadi fífkát eszelnek ki, újat ajzanak, ágyúkat vontatnak, várat védenek vagy ostromolnak, pusztulás mindenhol: „fehér csontok hordaléka, fekete üszök” színtere az ország. De a virtus, a bajvívás értékmérő, annyit ér egy ember, amennyit kardvívó szablyával kiérdemel: „Vitézek válla hajlong, mint szélvészben berek, kard csapdos, megannyi villámló héjaszárny.”

S mégis, ebben a félelmetes embermészárszékben Bancsy úr, a hadnagy undorodik, ha magyar vitézek török fejekkel labdázna, iszonyodik a török fejekből rakott piramistól. A rakás tetején egy török felakadt szeme rá mered. Őt nézi. Talán több ez, mint egy halott fej nézése: „Níz, most is níz. Tán az Isten lát a nyomorult busurmán szemivel engemet...”

Nagyon vegyes, témákban, korszakokban eltérő, egymástól távol álló írásokból áll össze a kötet.

Mester Béla, a Szilágyi-életmű monográfiája kivételes alkotásnak, mesterműnek nevezte *A végállomáson leszállsz* című novellát. Ez a jelen kötet első írása.

Az olvasó kiléphet a térből, az idő is relatív, valahol, ismeretlen tájon gyorsvonalat robog, és egy idős, vak asszony várja, hogy valamelyik utas csak útba igazítja, valaki segít a leszállásban. Ennyi a történés. Mert nem történik semmi. Még a kalauz is bujkál, rejtőzködik, tempózik, nehogy rákényszerüljön, nehogy hóna alá kelljen nyúlni a szerencsétlennek. Még a fülkében maradt gyékényszatyrot és botot sem viszi

utána. S mondja, mondja a magáét az öreg, vak asszony. Különös bravúr ez, a kettős narráció bravúrja.

De találunk más nyelvi, stilisztikai mutatványt is a kötetben. Bretter György, erdélyi irodalomkritikus szerint a Szilágyi-művek „*tárgya maga a nyelv.*” Álljon itt néhány elfeledett, de Szilágyi által felújított szó: *bevaszkolódtam, elékecmereg, forszírozza, dübückölés, nímandok.*

A *Nagyapám nem huligán* írás hőse egy kisiskolás fiú, Daczó Bernát. Ő „*beszélget*” az igazgató úrral. Úgy beszélget, hogy csak ő szólal meg. Az igazgató szövege kipontozva.

Félszárnyú dialógus. Hallatlanul izgalmas állapotot idéz elő az olvasóban! A gyerek szövegéből kikövetkeztethető, mit mondott az igazgató, s különösen följajzó az, hogy – akárcsak egy bírósági tárgyaláson – a vád alá helyezett, megrágalmazott, huligánnak nevezett nagyapát az unoka csodálatos védőbeszédével, nagy zökkenőkkel ugyan, de mégis megvédi, fölmenti.

Mondattöredékek. Csonka mondatok. Mondatszók. Kipontozott befejezetlenségek. Szaporázó kérdések, felkiáltások. Páratlan, rendhagyó írás irodalmunkban.

Szilágyi regényét, az *Agancsbozót* remekművét betiltotta a kommunista cenzúra. Csak a rendszerváltozás után jelenhetett meg 1990-ben. Ámul az olvasó, hitetlenkedik! A *Vikend* írásában (Az 1987-es *Utunk Évkönyv*ben jelent meg!) sokkal több a politikum, mint az *Agancsbozót*ban.

A bővített szocialista újratemelés, a tervgazdálkodás akkora nyomort zúdított milliós tömegek nyakába, hogy a középkori jobbágságot túlszárnyalta.

Szilágyi olyan fifikával, akkora leleményességgel vezeti az olvasót két frissen érettségizett fiatal nyomába, hogy a cenzor bizonyára csak a külsőségekre figyelt. Mert hát katonáskodni kell. Mindig is kellett. Felvételi nélkül sem juthat be senki az egyetemre.

Csende Tibi a katonai szolgálat letelte után gyári munkás lesz. Szilágyi megnyitja a proletár

nyomor kapuit: „Félhomályban vergődő, tüledésből előkigyózó sorok: mindegyik tömött szürke szálát maga felé húzza, fésüli egy-egy gyárkapu.”

Még József Attila szélsőséges proletár verseiben sem jelentkezik ilyen csupaszon a munkássors. Ezt úgy csinálja Szilágyi István, hogy a borzalmas élethelyzeteket mindenkori, törvényszerű, elkerülhetetlen állapotoknak tünteti föl. Alkohol. Szívinfarktus. Korai öregség. Romlott paszulykonzerv. Természetesen szármolt az olvasó intelligenciájával.

Csende Tibi a barátjával, Szütyővel vidékre utazik. Szütyő szüleihez. Kiderül róla, Ákos a rendes neve. Iszonyatos tákolmány csizmát visz ajándékba az apjának, anyjának sütőport.

Tartottak disznót a szülők, de le kellett időnap előtt vágni, mert nem volt gabona, amivel tarthatták volna. („s kukoricatábla szalad / csövestül.” J. A.)

Vészes a szegénység, csakhogy falun nem látszik annyira, mint városon. Rejtjelezett. Fűtetlen szoba, kevés puliszka, még kevesebb tej. Darócruha. Rongyos nadrág. Vásott kabát. Langyos meleg a padkán, a kemence mellett. Hihetetlen, hogy ez az írás 1987-ben megjelent!

S végezetül egy érzelmes, fájdalmasan szép írás: *Karácsony Menyőben*. A Temesváron kirobban forradalom hősét, Tőkés Lászlót egy Szatmár megyei kis faluba, Menyőbe hurcolták el a pribékek. Ezt akkor senki sem értette. Szilágyi sem: „Hétfőn délelőtt azon gondolkodom, lássuk, egyszer még ebben a kurva életben, rá tudok-e hibázni ezeknek a logikájára?”

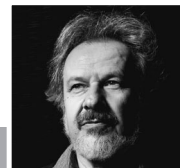
Hogy nem börtönözték be? Hogy nem végezték ki?

Áthajlik az írás lírába. Autóba ül a családjával, és meg sem állnak Menyőig, hogy meghallgathassák Tőkés tiszteletes karácsonyi igehirdetését, s elénekelhessék: „Krisztus Urunknak áldott születésén”.

Hegedűs Imre János

Rajzolt világban

Oláh András
(1959, Hajdúnánás)
költő, tanár, Mátészalkán él,
Ratkó József-díjas

Kocsis Csaba: *Megrajzolom az ebédet*, Magyar Napló Kiadó, 2020.

Gyerekkrajzok és gyermekeknek szóló versek találta egymásra Kocsis Csaba *Megrajzolom az ebédet* című kötetében. Mint azt L. Ritók Nóra a könyv fülszövegében megosztja az olvasóval, az Igazgyöngy Alapítvány által működtetett alapfokú művészeti iskola módszertani útmutatásai alapján dolgozó kisiskolások rajzai ihlették meg Kocsis Csabát, aki egyébként az irodalom művelése mellett – énekmondóként, zeneszerzőként, zenészként, népművelőként, kultúraszervezőként – annak terjesztésével is foglalkozik.

Nem az első gyermekeknek szóló munkája ez az alkotónak. 2016-ban már megismerhették az olvasók a *Kiskutya a sötétben* című kötetét, amelyet a költő lányának tízéves kori digitális rajzai ihlették.

A Magyar Napló kiadásában megjelent új könyve is a gyerekkrajzok, az érintetlen gyermeki elképzelések világából merít. A gyermeki lét önzetlen tisztasága és játékosága köszön vissza a versekből is. Könnyen tanulható rimes-ritmussal alkotások, szinte kínálják magukat, hogy dallam is keletkezzen hozzájuk. Olyan is előfordul, hogy már meglévő dalmotívumra épít a szerző.

A 6–12 év közötti alkotók rendkívül ötletgazdag és szépen kivitelezett munkái nem csupán színesítik a kiadványt, hanem valóban plusz ösztönzést adnak az olvasáshoz, szövegértelmezéshez, s egyúttal közelebb viszik a megcélzott korosztályhoz a verseket és azt a vizuálisan megjelenített világot is, amely a gyermeki én természetességével – kötöttségektől mentesen – fogalmazza meg az ösztönökben rejlő szépséget.

Amint azt a kötet címe (*Megrajzolom az ebédet*) sejteti, a versek egy része a táplálkozáshoz kapcsolódóan jelenkori és múltbéli étkezési szokásainkból villant fel játékos és mulatságos pillanatokat.

Az első ciklus (*Pocak büfé*) darabjai szinte étvágyat gerjesztenek. A modern kori gyorsbűfék kínálata mellett megéneklí a hagyományos „disznóságokat” és a piaci finomságokat is: „Harcsa hája, / kacsma mája, / kendermagos / főtt zúzaja. // Malac farka, / színhús marha, / sebes pizstráng / feltálalva” (*Laktató*). De rábukunk a versek között a gyógynövényszaküzletek kínálatára is: „Csalánteá, körömvirág, / pemetefű, gyógycukorka, / müzliszelet minden ízben, halolaj az eszkimókra” (*Ajándékbolt*).

A következő szakasz írásai a szólásokból jól ismert Hencidától Boncidáig kalauzolják az olvasót. Az alapot a valóság adja: a költő a lakóhelye környéki településektől, a Körösök völgyéből egészen a Székelyföldre (Parajdig, Szovátaig) utazik a rímek hátán: „Fiatornyos Körösfő, / határában gránitkő. / A mélyéből forrás fakad, / kicsi érből lesz a patak.” Útitársul szegődik a búbos banka, a rétihéja – de még a mesebeli griffmadár is.

De nem kerülhető ki az út során „Nevetésország” sem, ahol a vidámság mindennapos dolog, ahol „Nevet az üveges, tetőn az ács, / nevet az üllőn a nagykalapács; / nevet a felhő foltja az égen, / nevet a folyó hulláma kéken”. Találkozunk itt pisze orrú gólyával, drótszörű foxival és csalafinta cirmossal is.

Barabás Miklós: Szendrey Júlia

A negyedik ciklus (*Vizes nyolcas*) a vízi világot hozza közelebb a gyermekekhez. A csokor egyik darabjában (*Három kakukk*) erdélyi folyók és patakok nevéből gombolyít verset a szerző, de felbukkan a mocsárban élő „skót szoknyás lilom”, a pézsmapocok, a nádveréb, a vitorlázó sirály, az istráng nélkül úszkáló pisztráng is.

A következő szakasz (*Mi van a szavak mögött?*) nyelvi furcsaságokat és rejtélyeket kutat: „A csukamájolajat / nem eszi a csuka. / Nem olvasott róla, / pedig nem is buta. // A csukamájolaj / tőkehalból ered, / sok benne a D-vitamin, / azért való neked.” A játékos szókeresés közben olyan kifejezéseket is verseibe tűz, amelyek tájnyelvi eredetűek, vagy ma már kivesztek a köztudatból. Az *Elfelejtett szavak* című alkotás csupa ilyen fogalmat elevenít fel (babaj, murok, ugorgyán, fityelék).

A zárószakasz egyfajta summázatát adja a korábbi ciklusok szövegeinek. Játszik az évszakok érdekességeivel – akad itt szüreti és Szent György napra szánt verselmény. De a kutyák és macskabarátok sem maradnak mosoly nélkül. A számolni tanuló gyerekek is kapnak kapaszkodót a könnyedebb tanuláshoz: „Szereitem a meggyet, / Meg is eszek egyet. / Mellette a teknő, / Meg is van a kettő. / Páratlan a három, / Négykor vár rám Áron. / Ötig, lehet, veled leszek, / Hatra biztos hazamegyek. / Hétkor lesz a vacsorám, / Nyolckor ásít anyukám. / Kilencig még beszélgetek, Tízkor fekszem, korán kelek...” (*Egytől tízig*). Hasonlóan leleményes a nép- és földrajzi nevek megjelenítése is: „Olasz pizza, cigánylecsó, / svájci sapka, fejre való, / angolkertben görögtűz / japánkertben nincsen fűz.”

A humor, a vidámság nélkülözhetetlen eleme Kocsis Csaba írásainak. A gyerekek figyelmét felkeltő, könnyed szövegeket ír, ami nem csupán szórakoztat, hanem játszva tanít, rányit a világ rejtett zugaira. A csodás gyerekrajzokkal illusztrált kötetet Finta Éva József Attila-díjas költő szerkesztette.

Oláh András

Más ez a nyár

Boldogh Dezső
(1967, Budapest)
költő, publicista

Simon Adri: *Tizenöt halál*,
Orpheusz Kiadó, 2021.

Simon Adri, hasonlóan előző köteteihez, itt is „apró képek balladáin” keresztül közöl velünk figyelemre méltó, mondhatni, megkapóan szeretlen lírai eszmefuttatásokat elképzelt világairól, de nem villoni értelemben, hanem többnyire egy már bevált, jól működő, sajátos költői nyelvezet alkalmazásával. Ez a megszólalásmód a *Tizenöt halált* ugyanolyan értékes könyvvé avatja, mint a korábbiak. Akik eddig szerették a költőnő munkásságát, most sem csalódhatnak benne, hiszen formai sokszínűségükben az olvasót valóban megszólító darabok tucatjai találhatóak e kötetben – és valami egyéb is, amit felfoghatunk érdekes kísérletezésnek, új utak keresésének is. Talán nem lényegtelen megjegyeznünk, hogy a kissé leverő hangulatú címet a szerző már átírta, és mint ahogy ő maga jelentette be könyvének bemutató estjén, a gyűjtemény valódi címe tehát: „Más ez a nyár”. Villanellák, songok, átiratok, klasszicizáló és prózaköltemények, mindennapi léthelyzetek, magánbeszéd, félelmek és játékos művek sorozataiból áll ez a megváltozott nevű kötet, melyben a szerző az utóbbi évek terméséből válogat.

Figyelemre méltó új elem viszont, hogy a korábbi, 2015-ös *Földerengésben* gyakran szereplő Nikola Tesla iránti rajongását most hirtelen felváltotta a környezet iránti aggodás poétikája, amit egy külön ciklusban, a *Permafászban* jelenít meg. Az öt ciklusból álló kötet érdekes panorámáját nyújtja egy hagyományokban otthonosan mozgó, óvatosan kísérletező versvilágnak. Az – azóta átírt – címadó költeményből a szorongás és a múlt átértékelése érzékeny hangon szólítja meg az olvasót: „kit a sorsa ide köt / kihez nem a pénz dől / mit tudhat meg tizenöt / zárójelentésből / hullt levélre havat szór / most viszi a házat / húsz emelet magasból / kilépett a század”. A formai könnyedség és a psziché súrlódásainak mesteri leképezése, a plasztikus, egymásból kibomló képek és fogalmak befogadhatóvá teszik ezt a lírát, mely mégis súlyosan emlékezetes marad, és ez az emlékezés akár maradandóvá is teheti a *Tizenöt halál* / *Más ez a nyár* kötetet is. Hogy mégis hol lehetnek a könyv költői csúcspontjai, azt nemcsak az olvasók, a recenzensek is másként láthatják. A kötetéről szóló kritikák között találhatjuk pl. a következőt: „A legsikerültebb

ciklus az utolsó, *Permafrász* elnevezésű gyűjtemény, melyben jórészt szabadversek (és álszabadversek) találhatóak. Tizenöt reflexió egy aktuális társadalmi problémára, az éghajlatváltozásra. Simon Adri több írásában megjelenik a jelenlegi kiábrándító (vagy kiábrándult) világ, ami azért ebben a részben érvényesül a leghitelesebben, mert a kötött formákból való felszabadulás oldottabbá tette az alkotót is.” (Bittner Mónika: *Érdekes, hogy a fiatal költők másra sem gondolnak, csak a halálra* – Holdkatlan)

Szerintem viszont ez a rész, ami sajnos pont a záró ciklus, sikerült legkevésbé. Némelyik darabja belesimulhatott volna a könyv többi verse közé, de így befejezni egy kiváló kötetet kicsit felületes szerkesztési koncepcióra vall. És nem „a kötött formákból való felszabadulás” miatt, hiszen a félig vagy teljesen prózai lüktetésű költeményekből is van elég más helyeken, ilyen, szinte megrendítően nagy vers a *Fehérvörös*, vagy néhány, párkapcsolati bonyodalmakat taglaló egyéb mű. A *Permafrász*ban sokszor lexikonszócikk-szerű leírásokat olvashatunk a klímaváltság és a bioszféra élővilágának ügyeiről, köztük humorosabb részeket is pl. egy vandál madártípusról, a deviáns harkályról, aki nem áthat a golflabdányi lyukakat fúrni a tömbházak falába, megismerhetjük a Hawaiiin működő Inouye-t, amely a világ legnagyobb napteleszkópja, valamint a költőnő kissé Greta Thunberges félelmeit a jövő időjárás-változásaival kapcsolatban. Mindez értékelhető, hisz magunk is hiányoljuk az utoljára gyerekkorban látott méteres hóembereket, de költőileg ez az egész mégsem elég izgalmas, bevalljuk, a régi Tesla-versek jobban tetszettek. Simon Adrinak a boszorkányos oldala az erősebb, sőt, szinte egyedülálló a mai hagyományosabb női lírában. Noha a kötet elején is akad egy-két súlytalanabb, „szövegelős darab”, pl. a *Helen*, ahol a versbeli beszélő,

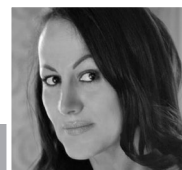
talán ironikusan, megpróbál azonosulni egy HBO-s tucatamerikai sorozat szereplőjével, de aztán szerencsére a továbbiakban visszatér a maga nyugtalanító és elbűvölő világába: „Mikor a teherlifttel alászállok, / mindig remélem, végre becsapódik, / és szétterjesztett szárnyakkal áll ott / az angyal, akinek nem rossz, nem jó itt, // aki csak áll és szelíden néz rám: / ő még, azt súgja, most is megbocsát, / és én is csak állok, lelógok bénán, / egy világvégi tenger ölel, nyaldos át” (*Ölel, nyaldos*).

A belső indulatok, vaktérképek a psziché bugyrain, a költői játékká emelt terápiás jellegű szenvedéskibeszélés és a lírai beszéd önfeloldozásai olyan egyedi, sűrített lüktetésű, szeretlenül szétcsúszó és mégis összeálló költői képeket eredményeznek, melyek miatt minden ciklusban ráakadhatunk az igazi Simon Adrihangra: „Rézsút dől lassan felénk a várrom, / amikor megint adott szögbe vált / a horizont iszamós vakfoltjáról / kicsit már messzebb terelve magát / a kéklő hajnal, ladikján Kharón” (*Hártya*). Ahogy „egy agyonlassított felvételen” csak nézzük a belső látványokat, és hallgatjuk klasszikusaink (Arany, Ady, Bartók) és néhány jelenvaló igazi költő (Vasadi Péter, Miklya Zsolt) hangján az áthangszerelt Adri-poézist, hol hosszúversekben, hol villanellaként vagy balladás hangulatú, rímes-rímtelen szövegekként. Ilyen a szerző, a bringás nagyvárosi boszorkány a maga kiismerhetetlen futamaival, aki csak szövi meglepetésből, szerelmekből, füstcsíkot húzó foszlott kardigánokból, üvegcserepek között a költeményeit, és bármit tesz, bármilyen végeredményre jut, mindig otthon van minden otthontalanságban, mindig beljebb jut annál, mint mikor sorozatszátárokra próbál hasonlítani, vagy érdeklődni kezd a politika, a klímaváltozás problémái és egyéb sötét ügyek iránt.

Boldogh Dezső

Izzó versnyelvben foganó nők

Kégl Ildikó
(1976, Kazincbarcika)
újságíró, író,
Miskolcon él

Varga Melinda: *Tizenkét kagyló*,
Kárpát-medencei Tehetséggondozó
Nonprofit Kft., 2021.

Az asztrológia az üllő, a líra pedig a kalapács Varga Melinda kezében, ezek segítségével formálódik költői műhelyében az a különös ötvözet, amely végül verseskötetté tárgyiasul. A *Tizenkét kagyló* című versgyűjtemény a különböző csillagjegyek női szülötteit, azok személyiségjegyeit veszi górcső alá, és mutatja be egészen unikálisan, a kortárs magyar lírauniverzumban egyedülálló módon, felhasználva az asztrológia szimbólumrendszerét éppúgy, mint a görög mitológiából ránk hagyományozódott tudást. Bolygókat, csillagokat és csillagképeket, vagy épp mitológia alakokat hív segítségül a költő, hogy rólunk, a nőkről és a nőiség dimenzióiról beszéljen drámaian izzó nyelven, ahol a babiloni asztrológia tizenkét állatövi jegye ad keretet a tartalomhoz. A *Tizenkét kagyló* a szépirodalom nyelvén megfogalmazott kézikönyv férfiaknak – a nőkhez.

A lírai én narrátorként jelenik meg a művekben, hogy elhitesse velünk: egykor bejáratos volt az antik görög istenek műhelyébe, s amit ott látott, megannyi titkot és tudást, most a férfiak okulására versbe foglalja. Varga Melinda imaginárius világa ilyenformán válik a valós

világ integráns részévé. A költő látomásaiból megszülető látvány maga a verstest, amelyet a befogadói lelemény tovább és tovább árnyalhat, a segédszöveg pedig a mitológiai keret. A költemények ennek okán nemcsak gyönyörködtetnek, de speciális tudással vértetik fel olvasójukat. Megtudhatjuk, hogy Héphaisztosz kovácműhelyében sem pusztán Erósz nyilai, Prométheusz bilincsei, Pandora diadéjja készült, de bizonyos nők öle is itt – a tűz görög istenének kezei között – formálódott. Példának okáért a kos nőé, ami maga a Vezúv, a lírai használati utasítás szerint „nem alkalmi szerszámoknak való.” Varga Melinda költői eszköztárából ezúttal is tüzes kellékeket vesz elő: új kötetének attribútumai az erotika, a bujaság, az izzás. Versvilágának aprólékosan kidolgozott, túlfűtött képei olyan elemi erővel áradnak ki a szövegből, hogy elménk egyszeriben kivetítővé válik: látjuk a nyilas nő architektúráját, aki „úgy szeret, akár a vadlovak, / szilajul, békétlenül, / lobogó sörénnyel.” És a zabolátlan, impulzív bikát: „ha felhergeled, / vagy félrekacsintasz, / akár Minotaurusz a szűz lányok / hamvas keblét, / elevenen tép szét” (*bika*).

A költő versuniverzumához szilárd alapot ad a szóalkotás tűzessége, a szókimondás bátorsága és a képfestés szenvedélye. Minden percepciónkkal érezzük, hogy Varga Melinda költeményeiben megindultak az életfolyamatok, a tizenkét vers olyan, akárcsak egy ébredező, tavaszi gyümölcsös kert: a nők barackfák benne, almák, cseresznyék, kifakadásra váró, feszülő, duzzadó rügyekkel.

A *Tizenkét kagyló* színszimbolikája, a színek jelentéstartalmának részletes felfejtése ugyan csak izgalmas vállalás lehetne, ami tovább gazdagíthatná a szöveghorizontot. Mindenesetre a tűz vöröse, a napérlelte mediterrán narancsok színvilága, azok izgalmas és lobbanékony árnyalatai gyakorta felbukkannak, hogy a szenvedély legsűrűbb koncentrátumát fecskendezék a szövegtestbe.

E kötet verseit a női nézőpontból történő szemlélődés meglehetősen egyedivé varázsolja. A teremtő-költő-nő, miközben a líra nyelvén rámutat a személyiségtípusok közötti különbségekre, reflektál a rájuk jellemző viselkedési formákra és jellemvonásokra is.

A szűz jegyében született nő a család és ott hon védelmeszövegként ismert Hesztia istennő képében jelenik meg, akinek „aszkéta-lénye irtózik a csapongástól.” Érdekfeszítő, ahogyan a szerző a görög istennő személyiségjegyeivel ruházza fel a 21. század szűz csillagjegyű lányait, és korunkba integrálva mesél róluk: „sem Facebookon, sem Instán nem találod meg / inkább olvasgat, nem érdeklék a buta hírek.” Különösen üde versnyelvet eredményez a múlt és a jelen, az antik görög és a modern szintézise. Figyelemre érdemes a költő konnotációs nyelvi játéka is, főként annak mikéntje: a folyamat, ahogyan az alapvető, kognitív jelentésen túlmutató – azt árnyaló – kiegészítő jelentésből megkonstruálja erotikus fundamentumra épülő versuniverzumát (szerszám, dárda, kagyló, kehely, lótuszvirág).

Érzéki és játékos verseskötet ez, a szerző olykor szimbólumokkal üzen, álruhába bújtat szavakat, megint máskor végtelenül lemeztelelve azok jelentéstartalmát, bátran és egyértelműen rámutat a csillagjegy azon szülőteire, akik ösztöneik irányítása alól nem tudnak – vagy nem akarnak – kitérni. Arra az archetípusra, mely tagjainak mindennél fontosabb a testi gyönyör: „ha nem teszel kedvére / napi legkevesebb ötször, / Enüöt hívja segítségül” (kos). „Pajzán, szexre éhes / a legszebb hím neki jár” (*skorpió*). „Nem boldog egy férfival, / ingyenc, mindent megkóstolna” (*vízöntő*).

Nőtípusokat alkot titkos műhelyében a költői én, s az olvasó kiváltságosnak érezheti magát, hogy betekinthesse a szégyenlős szűz, vagy épp a femme fatale megfogadásának pillanataiba. Tanúja lehet a kozmikus-mitológiai folyamatnak, ahogyan a szerző imaginárius világában megszületik a nő: megformálja a vízöntő-nő „cseresznye ajkát, / hosszú nyakát és kerek vállát” (*vízöntő*). Megtudjuk a rák-nő sugárzó szépségének a titkát is: „pirkadattal, mézszínű nappal / kenték be mellét” (*rák*).

A *Tizenkét kagyló* illusztrált verseskötet, a csillagjegyek női szülőteiről a szövegtörzset erős vizualitásán túl, a ténylegesen festett képi világ is tudósít. Szekáry Zsuzsanna munkái harmonikusan simulnak a költő fokozott érzelmi hőfokkal megalkotott szövegvilágára.

A szerző nyelvi leleménye, bátor szóhasználata, tudatos alkotói megnyilvánulása teszi a kötetet a kortárs magyar lírairodalom friss, üde színfoltjává. Az a sajátos hang, amellyel a nőről, a nőiségről sokkoló magabiztossággal, burjánzó erotikával beszél. Varga Melinda asztrológiai verseskötetében finom nyelvi struktúrák, expresszív költői képek ágyaznak meg ahhoz a nászhoz, amelyben a nő – mint érzéki csoda – megtestesül.

Kégl Ildikó